GEORGETA SMEU

Dicționar de ISTORIA ROMÂNILOR

EDITURA TREI

Georgeta Smeu

DICȚIONAR DE ISTORIA ROMÂNILOR

Editura TREI
1997

Cuvânt înainte

ESTE o constatare la îndemâna oricui că Istoria românilor constituie o disciplină cu amplă funcționalitate în sistemul de învățământ, de la clasele mici până la treptele universitare. Dar nu numai în învățământ, ci și în diversitatea și procesele complexe ale culturii naționale. O disciplină ce angajează, deopotrivă, rigoarea și operativitatea unei imense terminologii, cu nenumărate *corelații*, atât la nivelul național al istoriei, cât și la acela al plasării în contexte universale, europene, în primul rând. Or, ceea ce s-a publicat până acum, ca sistematizare terminologică în domeniu, se referă la arheologie și la Evul Mediu românesc și se adresează, strict, specialiștilor. Epoca modernă și cea contemporană nu au fost încă abordate din acest punct de vedere.

Aceasta, pe de o parte. Pe de alta, nu puține dintre manualele școlare nu explică suficient o serie de fenomene sau procese istorice și conțin uneori confuzii și erori.

În raport cu astfel de constatări, am elaborat lucrarea de față, cu speranța că ea va oferi un corpus sistematic de termeni de specialitate, de nuanțe ale acestora, lucrare de natură să reliefeze multitudinea *corelațiilor* terminologice în dublu sens: cel al naționalului propriu-zis, și cel al așezării acestuia în context universal.

Atragem atenția și asupra faptului că, selecționând și prezentând cele mai semnificative concepte, fenomene sau procese istorice, fără pretenția unei prezentări exhaustive, lucrarea noastră *clarifică* și pe cele ce nu sunt suficient explicitate, ori prezintă confuzii și erori în manualele școlare.

Constituind un instrument de lucru pentru elevi și cadre didactice – mai cu seamă pentru tinerii ce susțin examenul de bacalaureat sau de admitere în învățământul superior – dar și pentru toți cei interesați de istoria poporului român, dicționarul de față a avut în vedere explicitarea unor noțiuni istorice de bază, a unor fenomene sau procese istorice, inclusiv din epoca modernă și contemporană, care necesită un plus de *esențializare* a aspectelor caracteristice ale acestora.

Dicționarul stimulează efortul individual, necesar și obligatoriu pentru însușirea aprofundată, logică, a limbajului specific al disciplinei în cauză.

S-a urmărit, de asemenea, formarea deprinderilor de muncă intelectuală în vederea sporirii capacității elevilor de a utiliza eficient manualele școlare, sau izvoarele istorice și de a putea desprinde elementele definitorii ale istoriei poporului român în contextul istoriei universale.

Spre a spori operativitatea și eficiența cunoștințelor pe care le prezintă, dicționarul cuprinde, în anexă, următoarele liste cronologice: guvernatorii Daciei

în timpul stăpânirii romane; hidronimele, toponimele și oronimele antice cu corespondentul lor actual; domnii Țării Românești și ai Moldovei, voievozii, principii și guvernatorii Transilvaniei; domnitorii și apoi regii României; președinții Consiliilor de Miniștri; lista cronologică a patriarhilor din Constantinopol și a papilor de la Roma; a împăraților romani și bizantini, a conducătorilor bulgari, sârbi, polonezi, unguri, ruși cât și a sultanilor otomani.

Principala sursă documentară a dicționarului nostru o constituie lucrările privind istoria românilor aparținând unor reputați istorici, dicționare de specialitate, enciclopedii, care au fost menționate la bibliografia selectivă.

Îndrăznim să menționăm că la orientarea de ansamblu a lucrării, la structurarea sa documentară, a contribuit și experiența de peste patru decenii de activitate didactică pe care autoarea a desfășurat-o efectiv în învățământ.

Georgeta Smeu

ABSOLUTISM,
formă de guvernare în care monarhul (împăratul, ţarul, sultanul, regele, domnitorul) dispune integral de puterea supremă de stat, poporul fiind total lipsit de drepturi (monarhie nelimitată). Absolutismul creează un puternic aparat de stat, vizibil şi relativ independent în raport cu nobilimea, dar care ocroteşte şi consolidează în fapt interesele generale ale acesteia. Apare şi se dezvoltă în perioada de destrămare a stărilor feudale şi de transformare a stărilor orăşeneşti mijlocii în burghezia modernă. În general, absolutismul, sprijinindu-se pe nobilime şi folosindu-se de puterea economică a burgheziei în dezvoltare, urmăreşte slăbirea aristocraţiei feudale în scopul creării unei puteri centralizate autoritare prin lichidarea stării de destrămare feudală şi a luptelor nobiliare interne. Absolutismul apare în cele mai multe ţări europene la sfârşitul secolului XV, ajungând să cunoască formele sale clasice în timpul Elisabetei Tudor (1558–1603), Ludovic al XIV-lea (1643–1715), Petru I cel Mare (1696–1725) ş.a. Absolutismul monarhic va fi înlăturat în apusul Europei prin revoluţiile burgheze din Ţările de Jos (sec. XVI), Anglia (sec. XVII), Franţa (sec. XVIII). În centrul şi estul Europei absolutismul se va menţine îmbrăcând forma *absolutismului* (*despotismului*) *luminat* care, prin reforme, va prelungi în timp şi existenţa monarhiei absolutiste, dar şi a formelor feudale. În Ţările Române, un astfel de despot luminat a fost Constantin Mavrocordat care, între 1730–1769, în cele 10 domnii, a întărit puterea domnească printr-un sistem de reforme sociale, fiscale, administrative, judecătoreşti.

ACÎNGII, (AKINGII),
ostaşi turci destinaţi incursiunilor în teritoriul inamic înainte de atacul decisiv. Alcătuiau trupe neregulate de cavalerie sau „oastea dobândită" din secolele XVI–XVII.

ACROPOLĂ,
(gr. *akropolis*, oraş înalt, citadelă), partea înaltă a unui oraş, constituind adesea o fortificaţie.

La greci *acropola* a fost elementul caracteristic al civilizaţiei miceniene. Fiind de obicei nucleul cel mai vechi al aşezării, a reprezentat ulterior centrul religios al acesteia. Uneori a fost loc de refugiu al populaţiei asediate. La Athena, a devenit nume propriu,

care desemna platoul stâncos din partea de sud a orașului, înalt de 156 m, înconjurat de o incintă care, împreună cu edificiile din interiorul ei, a fost distrusă de perşi în anul 480 î.Hr. Incinta a fost refăcută în anii 479 î.Hr. şi în 470 î.Hr. Pericle, la jumătatea sec. V î.Hr. a refăcut edificiile sacre (Propilee, templul Athenei Niké, sanctuarul Artemidei Brauronia, al Athenei Ergane, statuia Athenei Promachos, templul Atenei Parthenos – Parthenon – şi sanctuarul dedicat Athenei şi lui Poseidon-Erechteion).

În cazul Histriei – centrul religios al cetăţii era doar la 4 m înălţime – deci a fost socotită ca cetate fără acropole, ca şi Callatis şi Tomis care nu aveau denivelări. În cazul davelor geto-dacice, fortificaţia de mici dimensiuni, aşezată de obicei în poziţie dominantă – fie naturală, fie amenajată artificial – faţă de restul aşezării şi îndeplinind funcţia de citadelă care apăra centrul politic şi religios, a fost asimilată cu acropola oraşelor greceşti.

ACTA CAPITULI,
registre de procese-verbale sau protocoale, aflate la locurile de adeverire, precum şi la capitlurile obişnuite ale clericilor. Acestea cuprind însemnări despre activitatea capitlurilor din Transilvania, în Evul Mediu. Registre de procese-verbale s-au găsit la capitlurile din Alba-Iulia, Oradea, Cenad, Arad, Cluj-Mănăştur şi Dealul Orăzii (vezi capitlu).

AD-HOC,
expresie latină cu sensul „anume pentru aceasta", folosită pentru a caracteriza un organ înfiinţat spre a exercita o misiune determinată cu caracter temporar. În practica juridică, termenul defineşte numirea de către un stat a unui judecător într-o afacere determinată. 1. Prin Convenţia de la Balta Liman, din 19 aprilie/1 mai 1848, Turcia, puterea suzerană, şi Rusia puterea „protectoare" modifică Regulamentul Organic stabilind, pe lângă alte prevederi, suspendarea adunărilor obşteşti ordinare şi extraordinare. Funcţiile deliberative ale acestora erau încredinţate unor Consilii sau *Divanuri ad-hoc*, formate din boierii „cei mai notabili şi cei mai demni de încredere". Acestea stabileau impozitele, examinau şi votau bugetul, controlau socotelile statului şi ale municipalităţilor, acceptau proiectele de legi şi arendarea prin mezat (licitaţie) a impozitelor. În administraţia celor două ţări (Moldova şi Ţara Românească), denumirea curentă a acestor Consilii a fost de *Divanuri obşteşti*. Componenţa lor a arătat că puterea oligarhiei boiereşti se consolida. 2. *Adunări ad-hoc*, Congresul de pace de la Paris (13/25 februarie – 18/30 martie 1856) care pune capăt războiului Crimeii, pe lângă alte clauze referitoare la Principatele Române, prevedea convocarea de adunări (divanuri) ad-hoc care să se pronunţe asupra organizării viitoare a celor două ţări, potrivit dorinţelor românilor. În urma alegerilor sunt convocate, în 1857, *adunările* ad-hoc (pentru aceasta), având caracter consultativ, alcătuite din reprezentanţi ai bisericii, marii boierimi, burgheziei, ţărănimii clăcaşe, cu scopul de a face propuneri referitoare la realizarea unirii

Principatelor Române. În 7 și 9 octombrie 1857 sunt elaborate Rezoluțiile prin care se cerea: „1. Respectarea drepturilor Principatelor și îndeosebi a autonomiei lor în cuprinderea vechilor lor capitulații încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511, 1634. 2. Unirea Principatelor într-un stat sub numele de România. 3. Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țării. 4. Neutralitatea pământului Principatelor. 5. Puterea legiuitoare încredințată unei Obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației. Toate aceste sub garanția colectivă a puterilor care au subscris tratatul de la Paris". Aceste rezoluții au fost prezentate Conferinței de la Paris (10/22 mai – 7/19 august 1858), care va adopta *Convenția de la Paris* prin care se stabilea viitorul statut politic, social și administrativ al Principatelor și va deveni legea fundamentală a Principatelor Unite (din 24 ianuarie 1862 – România), până la 2 mai 1864.

ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA LUGOJ,
la 15/27 iunie 1848, la Lugoj, are loc a doua *Adunare națională a românilor din Banat*, la care Eftimie Murgu, în fața a peste 12 000 de români, prezintă documentul intitulat *A păstra frățietatea, patria și naționalitatea română*. Prin acesta se hotărăște: înființarea unei armate române ce va fi înarmată în 6 zile, numirea lui Eftimie Murgu ca suprem căpitan al Banatului, recunoașterea națiunii române, limba română să fie folosită în administrație și armată, vicar metropolitan român. În numele bănățenilor, 30 de deputați erau trimiși să prezinte documentul ministerului de la Pesta.

ADUNAREA OBȘTEASCĂ EXTRAORDINARĂ,
conform Regulamentului Organic, alegerea domnitorilor era înfăptuită de *Adunarea Obștească Extraordinară*, convocată pentru acest scop. Caracterul exclusivist al puterii – câteva familii de mari boieri care răsturnaseră pe fanarioți și redactaseră Regulamentul Organic – reiese din componența acestei Adunări. Spre exemplu, *Adunarea* din Țara Românească, din anul 1834, era compusă din 190 de deputați dintre care 4 mari prelați, 50 de boieri de rangul I, 73 boieri de rangul II, 34 de deputați ai districtelor (tot boieri) și 27 deputați ai corporațiilor orășenești. Nici un reprezentant al țărănimii. O astfel de adunare era de fapt mai puțin reprezentativă decât vechile adunări de stări în care răzeșii și moșnenii, cel puțin, erau incluși.

ADUNAREA OBȘTEASCĂ ORDINARĂ,
conform Regulamentului Organic, puterea legislativă era deținută de *Adunarea Obștească Ordinară*, care elabora legile și prezenta domnului rapoarte (anaforale) despre starea țării și exercita control financiar. *Adunarea* era alcătuită astfel: cea din Țara Românească se compunea din mitropolit, 3 episcopi, 20 de mari boieri, 19 boieri mici; cea din Moldova, pe lângă mitropolit și episcopi, avea 16 boieri mari și 16 boieri mici. Deci, *Adunarea Obștească Ordinară* avea un caracter so-

cial şi mai restrâns decât *Adunarea Obştească Extraordinară*, care avea şi reprezentanţi ai corporaţiilor orăşeneşti. „Alegerile" deputaţilor din ambele Adunări de către *ansamblul clasei boiereşti* au fost fixate de Regulamentul Organic la fiecare 5 ani. Puterea domnului fiind limitată de către cele câteva mari familii de boieri reprezentate în cele două adunări, s-a trecut de la vechiul regim politic – absolutismul domnesc – la un *regim oligarhic* ce s-a menţinut – cu o mică perioadă de întrerupere, în timpul revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească – până în 1858.

ADUNĂRILE OBŞTEŞTI (CONGREGAŢIILE GENERALE),
adunări „reprezentative", care erau convocate de voievodul Transilvaniei, de regele Ungariei şi, mai rar, de vicevoievod. Erau compuse din reprezentanţi ai nobilimii, ai clerului înalt, ai orăşenimii, ai ostaşilor şi ai ţărănimii libere. Aveau atribuţii judiciare şi, rar, se ocupau cu probleme fiscale sau administrative. Cea mai veche menţiune a *Adunării obşteşti* din Transilvania este din 8 iunie 1288. Aceasta atestă existenţa unui „regnum Transilvanum", deosebit de „regnum Hungariae", în frunte cu Roland Borşa, „voyevoda Transylvanus et comes Zonuk" cu puteri de adevărat suveran. Românii sunt amintiţi în martie 1291, când regele Andrei III (1290–1301) a ţinut la Alba-Iulia o adunare „cu toţi prelaţii, baronii, nobilii, secuii, saşii, românii din părţile Transilvaniei...", „pentru îndreptarea stării acestora". Mai sunt amintiţi românii la congregaţia generală din mai 1355, ţinută de voievod lângă Turda „cu toţi prelaţii, baronii, nobilii, secuii, saşii, românii..". După 1437, în locul „congregaţiilor voievodale" au apărut *Congregaţiile generale ale nobilimii* alcătuite din „stările privilegiate" – nobilimea maghiară, saşii şi secuii. „*Stările privilegiate*" au folosit aceste adunări pentru făurirea alianţei lor împotriva ţărănimii, în general, şi, în special, împotriva românilor consideraţi „naţiune tolerată". Din secolul al XVI-lea, Congregaţiile se transformă în *Dietă*. În condiţiile în care Transilvania a devenit principat autonom, probleme mai importante de politică externă şi internă aveau să fie soluţionate – în principiu – de *Dietă*.

ADUNĂRILE ŢĂRII,
adunări „reprezentative" din Moldova şi Ţara Românească. Sunt asemănătoare cu *Congregaţiile generale* din Transilvania. Sunt menţionate de la sfârşitul secolului al XIII-lea până în secolul al XIX-lea. Erau convocate periodic, cu începere din secolele XV–XVI şi adoptă hotărâri de mare importanţă pentru viaţa statală, precum alegerea domnilor, aprobarea politicii fiscale sau a politicii externe. Constituie o dovadă că Ţările Române au beneficiat, chiar şi în timpul celei mai apăsătoare dominaţii otomane, în timpul fanarioţilor, de o largă autonomie, uneori limitată.

AELIUS CATUS, SEXTUS,
om politic şi general roman. Consul în anul 4 d. Hr., coleg cu C. Sentius Saturninus, împreună cu care a emis ce-

lebra lege *Aelia Sentia*, asupra eliberării de sclavi. A devenit apoi proconsul al Macedoniei și guvernator al provinciei imperiale Moesia, așa cum rezultă dintr-o inscripție descoperită recent la Atena. În această ultimă ipostază – dacă nu cumva înaintea anului 4 d. Hr., când n-ar fi putut să fie decât legat de rang pretorian al Macedoniei –, în legătură cu acțiunile lui Cnaeus Cornelius Lentulus din zona Dunării mijlocii a strămutat în sudul Dunării 50 000 de geți („transdanubieni"), desigur pentru a spori masa agricultorilor. Știrea este menționată de Strabon astfel: „chiar în vremea noastră, Aelius Catus a strămutat în Tracia, de pe malul celălalt al Istrului, 50 000 geți, un popor ce vorbește aceeași limbă cu tracii". Diverse așezări getice din Câmpia Română (Zimnicea, Popești-Novaci) par să-și înceteze existența la începutul erei noastre.

AGA,
demnitate militară (nume împrumutat de la turci la finele secolului al XVI-lea). Era comandant general al pedestrimii și dorobanților din Țara Românească (secolul al XVII-lea); în sec. XVIII–XIX era guvernator militar și cap al poliției din București. În Moldova, introdus mai târziu, era șeful jandarmeriei și al poliției din Iași.

AGENT CONSULAR,
șef de agenție consulară. Agentul consular își exercită atribuțiile în centre secundare, îndeplinind funcții de mai mică importanță decât consulii generali și consulii. În practică se întâlnesc situații când agenții consulari nu sunt șefi de post consular. În această situație: a) fiecare stat este liber de a decide dacă va stabili sau va admite agenții consulare girate de către agenții consulari care nu sunt desemnați ca șefi de post consular de către statul de trimitere; b) condițiile în care agențiile consulare pot să-și exercite activitatea, precum și privilegiile și imunitățile de care pot să se bucure agenții consulari care le girează sunt fixate prin acord între statul de trimitere și statul de reședință.

AGENT DIPLOMATIC,
expresie care definește pe șeful misiunii sau pe unul dintre membrii personalului diplomatic al misiunii. În regulamentul asupra rangului agenților diplomatici (1815) anexat la Actul final al Congresului de la Viena (1815) noțiunea de *agent diplomatic* se referă numai la șefii misiunilor diplomatice. Ulterior, când în dreptul internațional și în practica diplomatică membrii personalului diplomatic nu mai sunt considerați doar o suită a șefului misiunii, ci colaboratori ai reprezentanțelor diplomatice, în noțiunea de *agent diplomatic* au fost incluși și ceilalți membri ai personalului diplomatic. În Convenția de la Havana (1928) cu privire la funcționarea diplomației, în categoria *agentului diplomatic* sunt incluși, în afară de personalul diplomatic al ambasadelor și legațiilor și reprezentanți oficiali ai statelor la conferințele internaționale, precum și membrii delegației trimise de un stat, cu misiune specială, într-un alt stat.

AGIE,
scaunul Agăi; în secolele al XVIII–XIX-lea, poliția din București și Iași.

ALA (ALAE),
1. cuvânt latin ce indica, inițial, formațiunile de luptă din flancurile armatei. Accepția cuvântului s-a schimbat de-a lungul istoriei militare romane. În armata regională romană formată din cetățeni, *alaele* erau formate din călăreți plasați în flancurile legiunilor pentru a asigura mobilitatea acestora. În timpul Republicii (509–31 î. Hr.) în *alae* au fost cuprinși atât călăreții, cât și infanteriștii proveniți din rândul aliaților *(socii)* care ocupau poziții de luptă tot în flancurile armatei, fiind numiți *alarii*. În vremea lui Caesar, din *alae* făceau parte străinii cuprinși în armata romană, care asigurau părțile laterale ale formațiunilor de luptă. În perioada imperiului (27 î.Hr. – 476 d.Hr.), au devenit unități independente de cavalerie, făcând parte din trupele auxiliare. De cele mai multe ori erau formate din străini, care primeau cetățenia romană la încheierea serviciului militar. Existau și *alae*, formate din cetățeni romani, fie că erau alcătuite din voluntari, fie că străinii care făceau parte din unitate fuseseră încetățeniți, datorită unor merite deosebite, înainte de încheierea activității. Comandantul unei *alae* avea gradul de *praefectus*. După numărul militarilor care le alcătuiau, erau două categorii: cu 500 de călăreți, *alae quingenariae* și cu 1 000 de călăreți, *alae milliariae*. Ca stindard, *alaele* aveau un *vexillum* de culoare purpurie, denumit *flammula*. *Alaele* erau subordonate direct guvernatorului provinciei pe teritoriul căreia staționau. În numele *alaelor* se indica poporul din care au fost recrutați ostașii, dar și numele împăratului care a constituit unitatea (ex. ala Gallorum Flaviana). În Dacia și Scythia Minor sunt atestate, în timpul Principatului (31; 27 î. Hr.– 284 d. Hr.), 24 de *alae*. Din acestea, 12 *alae* au fost angajate în luptele daco-romane. În provincia Dacia, organizată după anul 106 au fost atestate numeroase *alae*. 2. Aripa laterală a unei clădiri (domus, castra etc.).

ALAMANII,
triburi eterogene de neam germanic, așezate pe cursul superior al Dunării și cursul mijlociu al Rinului, la începutul secolului II d. Hr. și la începutul secolului III. Își fac apariția în istorie în 213 când împăratul Caracalla și-a luat titlul de Alamanicus. Au atacat Gallia, au amenințat Roma. Severus Alexander (222–235) a fost nevoit să cumpere pacea cu o mare sumă de bani, fapt care a determinat o răscoală a soldaților nemulțumiți și asasinarea sa. În 406 d.Hr. s-au așezat în provinciile (de azi) Alsacia și Palatinat, de unde au continuat atacurile în Italia de nord. Forța lor se baza pe cavalerie, foloseau sabia cu dublu tăiș. La nord de Dunărea superioară au nimicit organizarea romană, în rest s-au menținut atât orașele, cât și creștinismul.

ALANII,
migratori de neam iranian din marea familie a sarmaților. În secolul I d.Hr. ocupau un întins teritoriu în stepele Caucazului de nord, apoi se extind

între Munţii Urali, Don şi Marea Aral. Erau crescători de vite (cai, capre). Întregul avut îl purtau cu ei în care cu coviltir, făcut din coajă de copac (serveau şi ca locuinţă). Făceau incursiuni de paradă la mari depărtări. Dintre conducătorii romani care au avut ciocniri cu alanii, primul a fost Pompeius (în timpul expediţiei contra lui Mithridates VI Eupator, apoi Nero. Între anii 70–74 d. Hr., alanii au făcut incursiuni în Armenia, Transcaucazia şi Media Atropatene, fapt care l-a determinat pe Vespasian să ia măsuri de apărare. Către sfârşitul secolului II d. Hr. au creat o puternică uniune tribală, care a fost distrusă de huni între 370 şi 375. În urma invaziei hunilor, o parte a alanilor au fost împinşi spre sud în regiunea premontană a Caucazului şi, în urma amestecului cu triburile locale, s-a format poporul osetin, iar altă parte, împinşi sau antrenaţi de huni, au ajuns în regiunea Dunării de Jos şi de Mijloc şi mai departe în vest. Alanii pătrunşi în Europa au atacat, în special, împreună cu goţii şi vandalii Imperiul roman. În 380 d. Hr. s-au aşezat în Pannonia. La Dunărea de Jos, alanilor le aparţine necropola din secolele IV–V de la Histria. Alanii constituie *ultimul val sarmatic* pătruns la vest de Nistru. Au atacat, la începutul secolului V, Italia, Gallia şi Hispania. O parte din ei au trecut, împreună cu vandalii, în nordul Africii, unde au întemeiat regatul vandalo-alan. Alţi alani s-au pus în serviciul romanilor, ocupând funcţii importante, politice şi militare, în cadrul Imperiului Roman de Răsărit.

ALBINA ROMÂNEASCĂ,
gazetă politico-literară. Apare la Iaşi, bisăptămânal (1 iunie 1829–3 ianuarie 1835; 3 ianuarie 1837–2 ianuarie 1850). Proprietar şi redactor Gheorghe Asachi. Publică suplimentul literar *Alăuta românească*. După *Courrier de Moldavie*, tipărit la Iaşi în limba franceză, *Albina românească* este *primul* ziar în limba română din Moldova, care, alături de *Curierul românesc*, redactat de Ion Heliade-Rădulescu, la Bucureşti, şi de *Gazeta de Transilvania* a lui Gheorghe Bariţiu de la Braşov, pune bazele presei periodice româneşti.

ALEGĂTORUL LIBER,
la 23 ianuarie/4 februarie 1875, grupările liberale editează cotidianul *Alegătorul liber*, care a deschis campania contra conservatorilor aflaţi la guvern (Lascăr Catargiu, 11 martie 1871–30 martie 1876) în vederea alegerilor parlamentare. Concomitent, liberalii au creat *Liga pentru legalitate*, care a acţionat în acelaşi sens. În alegerile pentru Corpurile legiuitoare (25 aprilie–3 mai 1875 pentru Camera Deputaţilor şi 26–30 martie 1876 pentru Senat), au câştigat conservatorii ca urmare a numeroaselor ilegalităţi. Căderea guvernului şi destrămarea coaliţiei Lascăr Catargiu era şi o manifestare de repudiere a manierei autoritare şi abuzive în care se exercita puterea, rezultat şi al propagandei făcute în acest sens de *Alegătorul liber*.

ALEGERI PARLAMENTARE,
în condiţiile sistemului politic liberal stabilit prin Constituţia din 1866, bazat pe votul cenzitar şi pe cele IV colegii de alegători (din 1884 – III) în alegerile pentru Parlamentul bicameral, Carol I, în îndelungata sa domnie,

a pendulat între „albii" şi „roşii". I-a chemat pe rând la putere, în intervale de timp destul de distanţate, şi le-a acordat posibilitatea de a organiza alegeri generale care, în perioada 1871–1916, erau influenţate. Începând cu primii ani ai secolului al XX-lea, alegerile au devenit mai libere şi, ca urmare, opoziţia a fost mai bine reprezentată în Parlament. S-a semnalat şi un fenomen politic nou, şi anume, *alegerile parţiale* care au început să aparţină tot mai mult opoziţiei. Astfel s-a putut diminua influenţa puterii executive asupra celei legislative. Deşi lupta pentru putere dintre conservatori şi liberali a luat, uneori, forme violente, regimul parlamentar a funcţionat. Între 1871–1916 a fost o libertate efectivă a cuvântului, opoziţia putând mobiliza opinia publică pentru a realiza campanii de răsturnare a guvernelor. La 3/16 noiembrie 1918 se adoptă decretul-lege privind votul universal (numai pentru bărbaţi) egal, direct, secret şi obligatoriu, iar în 28 martie 1923 era promulgată Constituţia care va consfinţi regimul politic din România şi anume *democraţia parlamentară*. Guvernele vor organiza şi câştiga alegerile, lupta politică fiind în esenţă între Partidul Naţional Liberal şi Partidul Ţărănesc – din 1926 Partidul Naţional Ţărănesc. În alegerile din 12 decembrie 1928 pentru Adunarea Deputaţilor şi în cele din 15–19 decembrie pentru Senat, Partidul Naţional Ţărănesc a întrunit 77,76% din voturile pe ţară, cel mai mare succes obţinut vreodată de un partid politic din România. Alegerile parlamentare între 1866–1946 au fost:

Alegerile parlamentare 1866–1946

Anul	Guvernul	Camera Deputaţilor	Senat
1866	Ion Ghica 15 iulie 1866 – 21 februarie 1867	29–31 oct. 1866	3–5 nov. 1866
1867	Ştefan Golescu 17 august 1867 – 29 aprilie 1868	10–16 dec. 1867	10–12 dec. 1867
1868	General Nicolae Golescu 1 mai – 16 nov. 1868		7–11 iulie 1868
1869	Dimitrie Ghica 16 nov. 1868 – 27 ianuarie 1870	22–28 martie 1869	4–8 august 1869
1870	Manolache Costache Epureanu 20 aprilie – 14 decembrie 1870	25–31 mai 1870	2–6 iunie 1870
1871 1875 – 1876	Lascăr Catargiu 11 martie 1871 – 30 martie 1876	2–8 mai 1871 25 aprilie – 3 mai 1875	23–27 iunie 1871 26–30 martie 1876
1876	Manolache Costache Epureanu 27 aprilie – 23 iulie 1876	3–9 iunie 1876	

Anul	Guvernul	Camera Deputaților	Senat
1877	Ion C. Brătianu 24 iulie 1876 – 20 martie 1888	9 – 13 aprilie 1877	9 – 13 aprilie 1877
1888	Theodor Rosetti 23 martie – 11 noiembrie 1888	12 – 14 oct. 1888	16 –18 oct. 1888
1891	Ioan Emanoil Florescu 21 februarie – 26 noiembrie 1891	9 – 11 aprilie 1891	
1892	Lascăr Catargiu 27 nov. 1891 – 3 oct. 1895	1 – 3 feb. 1892	5 – 7 feb. 1892
	Dimitrie A. Sturdza 4 oct. 1895 – 21 nov. 1896	26 – 28 nov. 1895	22 – 24 nov. 1895
1899	George Gr. Cantacuzino 11 aprilie 1899 – final 1900	27 – 29 mai 1899	1 – 2 iunie 1899
1901	Dimitrie A. Sturdza 14 feb. 1901 – 20 dec. 1904	13 – 15 martie 1901	9 – 11 martie 1901
1905	George Gr. Cantacuzino 22 dec. 1904 – 12 martie 1907	1 – 5 februarie 1905	7 – 9 feb. 1905
1907	Dimitrie A. Sturdza 12 martie 1907 – 27 dec. 1908	20 – 22 mai 1907	26 – 30 mai 1907
1911	Petre P. Carp 29 dec. 1910 – 27 martie 1912	16 – 20 feb. 1911	22 – 24 feb. 1911
1912	Titu Maiorescu 14 oct. 1912 – 31 dec. 1913	8 – 12 nov. 1912	14 – 16 nov. 1912
1914	Ion I. C. Brătianu 4 ian. 1914 – 24 oct. 1918	2 – 6 feb. 1914	8–10 feb. 1914 24–26 mai 1914 alegeri pentru Adunarea Constituantă 18–22 mai 1914
1919	General Arthur Văitoianu 27 sept. – 28 nov. 1919	2 – 4 nov. 1919	7 – 8 nov. 1919
1920	General Alexandru Averescu 13 martie 1920 – 13 dec. 1921	25 – 27 mai 1920	30 – 31 mai 1920
1922	Ion I. C. Brătianu 19 ian. 1922 – 27 martie 1926	5 – 7 martie 1922	2, 9 – 10 martie 1922
1926	General Alexandru Averescu 30 martie 1926 – 4 iunie 1927	25 mai 1926	28 – 31 mai 1926
1927	Ion I. C. Brătianu 21 iunie 1927 – 3 nov. 1928	7 iulie 1927	10 – 14 iulie 1927
1928	Iuliu Maniu 10 nov. 1928 – 7 iunie 1930	12 dec. 1928	15 – 19 dec. 1928

Anul	Guvernul	Camera Deputaților	Senat
1931	Nicolae Iorga 18 aprilie 1931 – 31 mai 1932	1 iunie 1931	4 – 8 iunie 1931
1932	Alexandru Vaida-Voevod 6 iunie – 11 august 1932	17 iulie 1932	24 – 26 iulie 1932
1933	Ion Gh. Duca 14 nov. – 29 dec. 1933	20 dec. 1933	28 – 29 dec. 1933
1937	Gheorghe Tătărescu 5 ian. 1934 – 28 dec. 1937	20 dec. 1937	22 – 30 dec. 1937
1939	Armand Călinescu 6 martie – 21 sept. 1939	1 iunie 1939	2 iunie 1939
1946	Dr. Petru Groza 6 martie 1945 – 24 ian. 1953	19 noiembrie 1946	dizolvat prin Legea electorală din 1946

(vezi regim parlamentar)

ALFABET,
totalitatea literelor unei limbi, așezate într-o anumită ordine și corespunzând, fiecare, unui anumit sunet de bază al limbii respective; *alfabetul chirilic*, creat de frații Constantin Chiril și Metodiu pe baza alfabetului vechi grecesc, a fost folosit la scrierea limbii slave vechi (începând din secolul al IX-lea), medioslave și apoi a limbii române, începând din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea); are 43 de semne slave, din care 27 au și valoare numerică (slavo-cifre); *alfabetul glagolitic*, cel mai vechi alfabet slav alcătuit de Constantin Chiril, în secolul al IX-lea pe baza minusculei grecești, la care a adăugat unele semne de origine orientală (ebraică, samariteană, coptă etc.): a cuprins inițial 38 de semne, iar în ultima formă de evoluție, 40; a fost folosit de bulgari și croați; pe teritoriul românesc a fost puțin întrebuințat, fiind atestat de micul grafit din sec. X–XI, descoperit în biserica rupestră de la Basarabi (Murfatlar), de criptogramele protopsaltului Eustatie de la Putna și Psaltirea Scheiană partea a doua; *alfabetul gotic* inventat de Ulfila pe baza alfabetului grecesc; începând cu secolul al XI-lea este întrebuințat în apusul Europei la scrierea limbii germane; a fost folosit și în Transilvania pentru redactarea actelor; *alfabetul grec*, răspândit la poporul grec din Antichitate în mai multe variante (colodoric, atic, insular, ionian); din varianta ioniană derivă literele grecești actuale; a fost folosit și în Țara Românească și Moldova la redactarea unor manuscrise; *alfabetul latin*, provenit din varianta colo-dorică a *alfabetului grec* și întrebuințat întâi de etrusci, de la care l-au luat romanii; acest *alfabet* stă la baza alfabetului nostru de azi.

ALFABET CHIRILIC,
începuturile literaturii slavilor ortodocși sunt legate de numele a doi greci, frații Chiril (Constantin (827–869) și

Metodie (mort în anul 885) de origine din Salonic, fapt care a dat naştere la ipoteza că aceşti apostoli ai slavonismului ar putea să se tragă din românii macedoneni. Ei îşi consacră viaţa ideii răspândirii creştinismului printre popoarele slave. Alcătuiesc alfabetul slavonesc, aşa-zis *chirilic*, pe care-l întrebuinţează şi românii până în secolul al XIX-lea. Unii învăţaţi consideră că ei au alcătuit alfabetul *glagolitic* (urmele lui se găsesc şi în *Psaltirea Şcheiană* şi în *Codicele Voroneţean*), iar continuatorii lor au inventat în secolul al X-lea alfabetul chirilic. Majoritatea oamenilor de ştiinţă consideră că alfabetul chirilic a fost alcătuit după un model al scrisului grecesc. *Limba slavă veche* devine limba scrierilor bisericeşti (transpunere a scrierilor religioase greceşti) şi se răspândeşte la popoarele slave ortodoxe şi la români. Limba slavonă şi scrierea chirilică sunt introduse în biserica românilor prin secolul al X-lea şi se consolidează în secolele următoare, ca reacţie la propaganda catolică. Cărţile bisericeşti răspândite la români sunt scrise în limba veche bisericească, *paleoslavă* în care au scris Chiril şi Metodie, iar grafia nu se schimbă în decursul mai multor secole; ortografia urmează regulile stabilite de reforma patriarhului Târnovei, Eftimie, un cărturar de seamă din secolul al XIII-lea. Alfabetul chirilic, după o perioadă de tranziţie, este interzis în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

ALFABET GLAGOLITIC, cel mai vechi alfabet slav alcătuit de Constantin Chiril (827–869) în secolul al IX-lea pe baza minusculei greceşti, la care a adăugat semne luate din alfabetul latin, din scrieri orientale (ebraică, samariteană, coptă etc.) şi câteva litere specifice pentru redarea sunetelor slave. A cuprins iniţial 38 de semne, iar în ultima formă de evoluţie, 40. Se numea glagolitic din cauza cuvântului „glagola" (el a spus), care apare foarte des în Sfânta Evanghelie. Latinii, auzind repetându-se mereu acest cuvânt, au numit pe cei care citeau Evanghelia glagoliţi, iar alfabetul lor, *glagolitic*. S-a dezvoltat în două direcţii: *glagoliticul cu duct rotund*, folosit mai ales de bulgari şi *glagoliticul cu duct pătrat*, folosit mai ales de croaţi. Pe teritoriul românesc *alfabetul glagolitic* a fost puţin întrebuinţat, acest tip de grafie fiind atestat de micul grafit din secolele X–XI, descoperit în biserica rupestră de la Basarabi (Murfatlar), de criptogramele protopsaltului Eustatie de la Putna şi de existenţa glagoliticului A în partea a doua a Psaltirii Şcheiene. Alfabetul chirilic folosit în scrierea limbii slave vechi (din secolul al IX-lea), medioslave şi apoi a limbii române va prelua 19 slove din alfabetul glagolitic, mai ales pentru sunetele specifice limbii slave.

„ALIANŢA CELOR TREI ÎMPĂRAŢI", alianţă politică cu caracter defensiv între Alexandru II, ţarul Rusiei, Franz Joseph I, împăratul Austriei şi rege al Ungariei, şi Wilhelm I, împărat al Germaniei. S-a constituit în 6 iunie 1873, prin Acordul consultativ (Convenţia de la Schönbrunn), între Alexandru II şi Franz Joseph I; în cazul unei ameninţări de atac din partea unei

terțe puteri, ambii monarhi se obligau să se înțeleagă pentru a adopta o „linie de conduită comună". La 23 octombrie 1873, Wilhelm I, împăratul Germaniei aderă la Convenția de la Schönbrunn; se constituie astfel *Alianța celor trei împărați*. Este un fel de „Sfânta Alianță" între împărații Rusiei, Germaniei și Austriei. Guvernul rus urmărea prin această alianță excluderea unei eventuale înțelegeri germano-austriece în Balcani împotriva Rusiei și să asigure granițele de apus în cazul unei ciocniri cu Anglia în Asia Mică. În 1881 este semnat un nou acord al celor trei împărați, care nu mai este numit consultativ ca primul, ci prevedea obligația semnatarilor de a menține *neutralitatea*. Dar, în continuare, desfășurarea evenimentelor face ca ciocnirea de interese între Rusia și Germania să ducă la încordarea relației dintre ele și la constituirea treptată a celor două blocuri militare: Tripla Alianță (Germania, Austria-Ungaria, Italia) și Tripla Înțelegere sau Antanta (Rusia, Franța, Anglia).

ALOGEN,

(lb. gr. *allos* = alt, genos = neam) oameni de alt neam (străini) veniți într-un anumit teritoriu alături de autohtoni (băștinași).

AMBASADĂ,

1. reprezentanță diplomatică permanentă cu cel mai înalt grad condusă de un ambasador. Înființarea de reprezentanțe diplomatice se face pe baza unei înțelegeri între state, în urma stabilirii relațiilor diplomatice. Cele dintâi *ambasade* au fost înființate în Antichitate de Egipt, Persia, Grecia, Roma etc. Începând din secolul al XVI-lea, apar misiuni diplomatice cu caracter permanent. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, misiuni cu rang de ambasadă nu se stabileau decât între marile puteri, statele mici și mijlocii având dreptul la misiuni de rang inferior, ceea ce exprima caracterul de inegalitate al relațiilor dintre state. Consacrarea prin Carta O.N.U. și prin alte documente internaționale a principiului egalității suverane a impus cu necesitate stabilirea unei practici echitabile și în domeniul reprezentării diplomatice. Tendința de a ridica relațiile, prin înțelegerea dintre statele interesate, la rang de ambasade, a devenit în prezent predominantă. România întreținea la 1 ianuarie 1982 relații diplomatice cu 140 de state la rang de ambasadă. 2. Localul în care își desfășoară activitatea reprezentanța diplomatică condusă de ambasador. 3. Termen care desemnează în colectiv pe ambasador și personalul misiunii diplomatice. 4. Misiune temporară trimisă de șeful statului într-o țară străină cu diferite ocazii.

AMFICȚIONIE,

alianță între orașe-state ale Greciei antice, care aveau drept obiectiv teoretic apărarea unui sanctuar comun (de exemplu *amficționia* de la Termopile cea mai importantă dintre *amficționii*, al cărui sediu cu timpul a fost mutat la Delphi). În realitate, *amficționia*, pe lângă apărarea sanctuarului comun și prăznuirea în comun a unor sărbători religioase, în special a celor ale Py-

thiei de la Delphi, veghea la respectarea anumitor reguli de drept internațional (de exemplu: nici un oraș al *amficționici* nu trebuia să fie distrus până în temelii; nici unuia din ele nu trebuia să i se taie alimentarea cu apă; nici unul nu putea fi exclus de la sacrificiile comune la sanctuarul *amficționici. Amficționia* organiza de două ori pe an – o dată la Delphi, primăvara, a doua oară toamna, la Termopile – jocuri și reuniuni solemne, cu care ocazie se reglementau diferendele dintre orașele aliate, se pedepseau delicte, în special cele comise împotriva templului comun; membrii *amficționici* se consultau în chestiunile de interes comun. Dacă un oraș nu achita suma la plata căreia fusese condamnat, *amficționia* putea să intervină cu forța armată. De asemenea, adunarea generală a membrilor *amficționici* putea exclude din alianță orașe și state întregi. Numele de *amficționie* s-ar datora lui Amfiction, fiu sau nepot de fiu al lui Deukalion și al Pyrrhaei, care ar fi creat *amficționia* de la Delphi.

ANAFORA,

1. raport scris adresat de dregători sau instanțele superioare, domnului ori, în lipsa acestuia, divanului, pentru ca, pe baza lui, să se întocmească actul definitiv; poate fi și raport adresat de instanțele inferioare către cele superioare, ori de Dicasterie către mitropolit; putea fi scris și de boierii sau mazilii orânduiți cu o cercetare. 2. Proclamație a domnului. Denumirea a fost utilizată în secolele XVIII și XIX în Țara Românească și Moldova.

ANARȚII,

populație de origine etnică nedefinită. Potrivit lui Strabon (64/63 î.Hr.–21 d.Hr.) era alcătuită de un mozaic de populații organizate în mari uniuni tribale conduse de celți. După Caesar (102–44 î.Hr.), era vecină cu dacii, la capătul de est al Pădurii Hercinice, iar cu teuriscii în părțile de nord-vest ale Daciei, conform spuselor lui Ptolemaios (100–170 d.Hr.), în *Îndreptar geografic*. Sunt menționați pe harta lui Ptolemaios alături de cele 12 triburi dacice. S-au găsit numeroase așezări și cimitire de cultură la Tène în Slovacia răsăriteană, nord-estul Ungariei și în Crișana. În Crișana au fost descoperite peste 6 așezări și 14 cimitire (județele Satu Mare și Bihor). Anarții sunt amintiți la începutul secolului I d.Hr., într-o coaliție înfrântă, în Câmpia Panonică, de legiunile romane conduse de comandantului M. Vicinius. O piatră militară aflată la Almașu Mare (județul Cluj) ar atesta în acele părți o așezare anartă, Vicus Anartorum.

ANDREANUM,

vezi *Bula de aur, din 1224 a sașilor.*

ANGARIE,

termen folosit pentru a desemna rechiziționarea de către un stat, ce se află în stare de război sau în situații de urgență excepțională, a unor bunuri mobile (nave, automobile etc.) aparținând unui străin. Angaria acordă proprietarului dreptul la plata unei indemnizații.

ANONYMUS,

notarul anonim al regelui Bela al Ungariei, intrat în istoriografia modernă

sub numele convențional de *Anonymus*; este autorul operei istorico-politice din Evul de Mijloc, *Gesta Hungarorum (Faptele ungurilor)*. Descoperită în secolul al XVIII-lea, după o jumătate de mileniu de uitare și publicată de J. G. Schwandtner și M. Bel, lucrarea lui Anonymus va fi studiată și apreciată de învățații vremii, ca apoi, în secolul al XIX-lea, să fie socotită „o fantasmagorie". Istoricii maghiari, care la început socoteau pe Anonymus „părintele istoriografiei ungare", iar lucrarea sa o adevărată Biblie, și-au schimbat optica asupra acestei lucrări la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când mișcarea națională a românilor din Transilvania și politizarea *ideii continuității*, transformată în argument esențial pentru emanciparea politică, aveau să atragă reacția istoriografiei maghiare și germane ce reprezenta interesele statului absolutist habsburgic. Discreditarea lui Anonymus cunoaște o etapă decisivă în lucrarea lui Robert Roesler din 1870 care-l caracteriza ca „un mai mare ignorant decât farseur". Vina autorului „gestelor" ungare – în viziunea lui Roesler – era ignorarea intereselor poporului propriu, prin menționarea românilor între populațiile găsite de cuceritorii maghiari în Transilvania și Pannonia la sfârșitul secolului al IX-lea, anul 898. Astfel problema părăsea tărâmul științific pentru a susține interesele politice ale dominației austro-ungare (februarie 1867–1918) în Transilvania. „P. dictus magister, quondam regis Béla notarius" poate să fie un contemporan al regelui Béla III (1172–1196) și a redactat *Gesta* între anii 1200–1210. Argumente lingvistice, paleografice și istorice pledează în favoarea ipotezei că Anonymus ar fi fost notarul lui Béla II (1131–1141), lucrarea fiind elaborată pe la 1150. Aceasta are la bază, în principal, o cronică mai veche scrisă la curtea regilor unguri la sfârșitul secolului al XI-lea denumită tot *Gesta Hungarorum*, pierdută astăzi. Numeroasele izvoare folosite sunt tratate în mod critic, iar ca mod de prezentare, Anonymus, format în mediul parizian al secolului al XII-lea, are modelul gestelor cavalerești aflate la modă în societatea franceză a vremii. Episodul central al *Gestelor* este cucerirea Pannoniei de către triburile nomade ale ungurilor și campaniile de pradă în Occident și în Balcani ce au urmat acestei cuceriri. Ca purtător de cuvânt al vechii nobilimi maghiare, Anonymus face din *Gesta Hungarorum* o lucrare militantă, înscriindu-se în rândul reprezentanților „propagandei naționale" ca și John de Salisbury în Anglia, Vicentius Hispanus în Spania ori Suger și Raoul Glaber în Franța, în lupta pentru afirmarea drepturilor tinerelor monarhii europene opusă universalismului imperial bizantin și german. Istoria maghiară a secolelor IX–X este interpretată în lumina intereselor societății arpadiene din secolele XII–XIII, autorul sprijinindu-se atât pe izvoare istorice, prezentate critic, cât și pe experiența proprie. Respinge deliberat însă tradiția orală. Pentru începuturile istoriei medievale românești, cronica lui Anonymus prezintă un interes incontestabil, deoa-

rece dă informaţii cu privire la români, la organizarea acestora. Astfel, în capitolul 1 foloseşte ethniconul „romanii" din Pannonia, cât şi „principii romani", care şi-au aşezat aici „păstorii". În vremea în care Anonymus scria că „romanii" continuă să-şi pască turmele pe domeniile maghiare din Pannonia – istoriografia modernă îi identifică cu înalţii prelaţi catolici, de obârşie romană, aduşi de regalitate şi biserică în Ungaria. Ethniconul *blachi-blasi-blaci*, menţionat în capitolul 9, unde Anonymus se referă la populaţiile găsite de unguri în Pannonia, este menţionat astfel: „blachii" sau „păstorii romanilor" trăiesc alături de „slavi şi bulgari". Termenul apare în capitolele 24–27 în episodul cuceririi Transilvaniei de către maghiari, în care au luptat cu „vlahul" Gelu („quidam Blacus"), ducele vlahilor („dux Blacorum), care domnea peste o populaţie de „vlachi şi slavi" (Blasi et Sclaui). În capitolul 44, în care autorul se referă la luptele lui Arpad cu ducele Glad din Banat, se menţionează că armata acestuia era alcătuită din „cumani, bulgari şi vlahi" („cum magno exercitu... Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum"). Istoriografia românească şi chiar străină identifică pe „vlahii" lui Anonymus cu românii, descendenţii populaţiei romanizate din bazinul Dunării pe care cuceritorii maghiari i-au găsit în Transilvania, Banat şi Pannonia. Istoriografia maghiară admite prezenţa în Pannonia şi Transilvania a tuturor populaţiilor menţionate de Anonymus (slavi, bulgari, boemi, germani ş.a.), cu excepţia românilor. Ethniconul *blachi* cu variantele lui (blachi, vlachi, blacki) este o transcriere latină a formei bizantine *blachoi* prin care occidentalii i-au cunoscut pe descendenţii romanităţii orientale (românii) în secolele X–XIII. Deci *blachi* menţionaţi de Anonymus în Pannonia, Transilvania, Banat nu pot fi decât românii. Informaţia acestuia este în deplin acord cu ştirile lui Simon de Keza *(Gesta Hunorum et Hungarorum)* şi ale cronicarilor maghiari din secolele XIV–XV, care asimilează pe *blacki* sau *vlachi* aflaţi în Pannonia şi Transilvania românilor cunoscuţi de ei în spaţiul carpato-dunărean. Ethniconul „păstorii romanilor" din capitolul 9 este reluat în capitolul 11, unde Anonymus încearcă să explice prezenţa acestora după moartea lui Atila, când „principii romani" ar fi luat în stăpânire regiunea Dunării mijlocii şi şi-au aşezat aici „păstorii". Conform tradiţiei, Pannonia este identificată cu „păşunile romanilor" („pascua Romanorum"). Istoricii români şi numeroşi istorici străini identifică pe aceşti „pastores Romanorum" cu românii. În favoarea acestei identificări pledează atât relatarea Anonymului privind „Blachi ac pastores Romanorum", în care particula *ac* are valoare explicativă („adică", „sau"), cât mai ales informaţia lui Simon de Kéza şi a altor cronicari că „vlahii", respectiv românii sunt „păstorii şi colonii" romanilor. Disputa asupra cronicii lui Anonymus continuă şi astăzi, istoriografia maghiară mergând până la negarea autenticităţii şi valorii acesteia în speranţa că va putea combate

evidenţa continuităţii românilor în Transilvania.

ANTANTĂ,
1. termen folosit pentru a desemna un acord intervenit între două sau mai multe state, cu privire la anumite probleme ce urmează să fie reglementate în viitor; 2. înţelegere între două sau mai multe state, referitoare la anumite probleme existente sau eventuale, fără a îmbrăca forma unei convenţii sau alianţe; 3. acord sau tratat încheiat între anumite state, în vederea coordonării sau unificării politicii lor externe, asigurarea unei apărări comune, desemnând, totodată, gruparea politică rezultată din acest acord (de exemplu: Mica Antantă, Antanta Balcanică).

ANTANTA CORDIALĂ,
înţelegere, prietenie, comunitate de aspiraţii şi de vederi politice existente între două state; acest sens se găseşte în expresia Antanta Cordială, pentru a caracteriza în diverse epoci legăturile dintre Anglia şi Franţa, fără a fi intervenit o alianţă între ele.

ANTROPOGENEZA,
(limba greacă *antropos* = om, *genesis* = naştere) este procesul de naştere (formare) a omului sau procesul de hominizare. Pe teritoriul Daciei, descoperirile arheologice demonstrează toate etapele (principale) ale antropogenezei: Pithecantropus erectus, Homo de Neanderthal, Homo sapiens fossilis şi Homo sapiens recens.

ANTROPOLOGIE,
(limba greacă *antropos* = om, *logos* = ştiinţă) este ştiinţa care studiază originea omului, plecând de la teoria înrudirii omului cu primatele. Se bazează, în special, pe rezultatele anatomiei comparate, ale fiziologiei.

APÁCZAI CSERE, IÁNOS (1625-1659),
învăţatul maghiar Apáczai Csere Iános este cel mai de seamă reprezentant al ideilor carteziene în Transilvania. Fiu de ţăran de prin părţile Braşovului, a studiat la Cluj, apoi la colegiul din Alba-Iulia, capitala de atunci a Transilvaniei. În 1648 pleacă în Olanda şi, timp de 5 ani, studiază în oraşul universitar Utrecht şi unde publică una din principalele sale lucrări: *Enciclopedia maghiară.* Scrisă în spirit cartezian, *Enciclopedia* lui Apáczai acordă o mare importanţă ştiinţelor naturii. Gândită ca manual de şcoală şi destinată ei, *Enciclopedia* cuprinde în acelaşi timp aprecieri cu caracter social, în special privind situaţia jelerilor din Transilvania. Spre exemplu, el spunea: „din tratamentul nemilos faţă de jeleri s-a născut nenorocita iobăgie din zilele noastre, care întrece în multe regiuni ale ţării chiar şi sclavagismul egiptean". În cuvântul inaugural: *De studio sapientiae*, rostit cu prilejul numirii sale ca profesor la şcoala superioară din Alba-Iulia (1653), învăţatul maghiar deplângea starea de incultură în care poporul era ţinut de către stăpânitori. Cuvinte de critică socială viguroasă se găsesc şi în lecţia inaugurală: *De summa scholarum*

necessitate rostite în 1656 la şcoala reformată din Cluj (pentru opiniile sale progresiste, Apáczai fusese înlăturat în 1655 de la Colegiul din Alba-Iulia). În 1654 a publicat o interesantă lucrare intitulată *Mica logică maghiară*.

APARTHEID,
crimă împotriva umanităţii, care înglobează politicile şi practicile de segregaţie şi discriminările rasiale comise în vederea instituirii şi întreţinerii dominaţiei unui grup rasial asupra unui alt grup rasial şi al oprimării sistematice a acestuia. Printre actele inumane care alcătuiesc crima de apartheid se numără: 1. refuzul dreptului la viaţă şi la libertatea persoanei unui membru sau unui grup rasial prin: suprimarea vieţii sau aducerea de grave prejudicii integrităţii fizice sau mintale, supunerea la torturi ori pedepse degradante, arestarea arbitrară sau deţinerea ilegală a membrilor acestui grup. 2. Impunerea în mod deliberat pentru un grup rasial a unor condiţii de viaţă menite a provoca distrugerea lui fizică totală sau parţială. 3. Luarea de măsuri legislative sau de altă natură menite de a împiedica grupul rasial de a participa la viaţa politică, socială, economică şi culturală a ţării şi a crea deliberat condiţii care să nu permită deplina dezvoltare a grupului rasial, în special privarea de drepturi fundamentale ale omului, mai ales dreptul la muncă, la educaţie, la libertatea de opinie şi de exprimare, de a se reuni şi a se asocia. 4. Luarea de măsuri, inclusiv legislative, vizând divizarea populaţiei pe criterii rasiale, creând rezervaţii şi ghetouri separate pentru membrii unui grup rasial, interzicând căsătoriile între persoane aparţinând grupului rasial etc. 5. exploatarea muncii membrilor unui grup rasial, în special supunându-i la muncă forţată. 6. Persecutarea organizaţiilor sau persoanelor, privându-le de libertate şi drepturile lor fundamentale pentru că acestea se opun unei asemenea politici.

APOCRIF,
(etimologic = secret, ocult) desemna la începutul erei creştine cărţile necanonice lăsate pe dinafară de Vechiul Testament, în timp ce pseudoepigrafele erau scrieri atribuite în mod fals unor personaje biblice. Pentru protestanţi, apocrifele sunt în general paisprezece cărţi din versiunea celor Şaptezeci considerate necanonice. Întrucât catolicii acceptă în canonul roman unsprezece din aceste paisprezece cărţi, numindu-le deuterocanonice şi numind apocrife pe cele trei rămase, ca urmare pentru protestanţi cărţile deuterocanonice catolice se numesc obişnuit apocrife, iar apocrifele catolice se numesc pseudoepigrafe. Cu timpul, orice text scris fără garanţii de autenticitate putea fi declarat *apocrif* în sensul de fals, inventat.

APOTROPAION,
în religiile antice este obiect purtat în scopul înlăturării spiritelor rele. Era acoperit cu litere şi semne misterioase sau cu reprezentări ale divinităţilor protectoare şi purtat în chip de amuletă, atârnat de un lanţ. În ceramica

găsită în cetățile grecești de pe teritoriul țării noastre, unele reprezentări aveau funcție apotropaică (cupele cu ochi apotropaici). Coiful de aur de la Coțofenești din prima jumătate a secolului IV î. Hr., descoperit în 1929 este o piesă de paradă și face parte din seria coifurilor de tip getic (Agighiol, Băiceni, Peretu). Are forma de bonetă cu vârful ascuțit, cu deschiderea din față dreptunghiulară deasupra căreia sunt reprezentați doi ochi mari, cărora li se acordă o putere apotropaică.

APPROBATAE CONSTITUTIONES,
colecție de legi din Transilvania care codifică dispoziții legislative întocmite în această vreme. Conține hotărârile Dietei adoptate între 1541–1653, de la organizarea Principatului autonom al Transilvaniei și până la data apariției colecției. Este împărțită în cinci părți privind: dreptul bisericesc, dreptul de stat, drepturile clasei privilegiate, procedura de judecată, mențiuni speciale de drept administrativ. Cuprinde și unele norme de drept obișnuielnic, unele norme și chiar concepția din *Tripartitum*. Codifică deplina stăpânire a nobilimii, având la bază sistemul „religiilor recepte" și al „națiunilor privilegiate", cât și legarea de glie a țăranilor.

ARAB-TABIA,
Congresul de pace de la Berlin (1/13 iun.–1/13 iul. 1878), dând satisfacție Rusiei, care primea cele trei județe din sudul Basarabiei – Cahul, Ismail, Bolgrad – a recunoscut reunirea cu România a Dobrogei. Guvernul țarist prezentase ca o *compensație* restituirea Dobrogei (pe linia Rasova-Mangalia). Reunirea Dobrogei cu România a fost acceptată de puterile europene, mai ales pentru faptul că ea constituia o barieră între Rusia, ajunsă din nou riverană a Dunării, și Bulgaria. De asemenea, marile puteri au acceptat extinderea graniței românești în sudul Dobrogei pe linia ce mergea de la estul Silistrei la sudul Mangaliei datorită numărului mare de români aflați în triunghiul Rasova-Silistra-Mangalia. Relațiile României cu Rusia se vor deteriora după semnarea tratatului de pace de la Berlin, ajungându-se la incidente, cum a fost, mai ales, acela privind granița de sud a Dobrogei. În ianuarie 1879 trupele române au ocupat înălțimile de la *Arab-Tabia*. Înălțimile de la *Arab-Tabia*, dominând Silistra, prezentau o importanță strategică pentru frontiera românească. Faptul a determinat un conflict diplomatic, în care Austro-Ungaria s-a plasat de partea României, Germania și Rusia împotriva ei. Rusia, care începuse organizarea Bulgariei, s-a arătat foarte categorică, mergând până la ruperea relațiilor diplomatice. Acestea au fost reluate abia după ce, în iulie 1880, conflictul a fost soluționat prin trecerea *Arab-Tabiei* în stăpânirea României.

ARATRU,
plug primitiv, triunghiular sau patrulater ca formă (cu plaz sau fără plaz), utilizând un brăzdar simetric – dacic sau roman – și cuțite de plug, în unele cazuri. Trecerea de la aratru la plug (cu brăzdar asimetric, cu cuțit, cor-

mană și cu rotile) s-a făcut pe plan european, în secolele III–VIII/XI. În teritoriul carpato-danubiano-pontic, datorită solului fertil, perioada de tranziție de la aratru la plug este cuprinsă între secolele VIII–XI.

ARHIVĂ,
1. totalitatea documentelor importante, a manuscriselor, imprimatelor – în original sau în copie – privind un stat, istoria sau funcționarea actuală a acestuia, o regiune, o instituție, o organizație internațională. 2. Locul unde sunt depuse documentele unui stat sau ale unei organizații internaționale.

ARHONDOLOGIA,
(cuvânt grec *arhondologhic*) intrat în limba română în timpul domniilor fanariote și utilizat pentru a denumi *registrul* în care erau trecute toate familiile boierești din țară. Acest registru se numea și *Condica rangurilor boierești*. În timpul revoluției de la 1848, la 6/18 septembrie, în cadrul unei ceremonii funebre din București (s-a repetat în numeroase alte localități ale țării) s-a ars *Arhondologia* și *Regulamentul Organic*, simbolizând instrumentele de opresiune ale regimului feudal și ale puterii „protectoare" (Rusia).

ARMAȘ,
dregător domnesc din Țara Românească ce era executorul poruncilor și pedepselor domnești, inclusiv cele capitale. Apare în Țara Românească în secolele al XV-lea–XVII-lea, este comandantul artileriei și al pușcăriei (arsenalului). Pe lângă armașul cel mare mai erau și al doilea și al treilea armaș, ca ajutor. Agenții lor se numeau armășei. Un armaș era și la Craiova, pe lângă ban. În Moldova, cu aceleași atribuții, marele armaș avea mai puțină însemnătate.

ARNĂUȚI,
nume turcesc dat ostașilor mercenari – de obicei albanezi – care serveau în oastea domnilor din Țara Românească. Sunt menționați încă din secolul al XIV-lea, fiind cunoscuți pentru vitejia lor. Cu timpul au fost tot mai numeroși, formând corpurile de oaste cunoscute sub numele de *arnăuți*. În epoca fanariotă (1716–1821) alcătuiau garda domnească. În Moldova în epoca fanariotă (1711–1821) se folosea și termenul de *arbănași*. Mulți au rămas în țară ca negustori.

ARO, SALA,
în timpul guvernului Nicolae Rădescu (6 decembrie 1944–28 februarie 1945) lupta pentru monopolizarea puterii de către comuniști s-a accentuat. În februarie 1945, tensiunile ating punctul culminant deoarece partidele istorice încercau să mențină legalitatea, pluripartitismul, democrația. Discursul primului ministru, generalul Nicolae Rădescu din 11 februarie 1945 la *sala Aro* (azi cinematograful Patria) avea scopul de a arăta că Ana Pauker, Vasile Luca și ceilalți conducători comuniști sunt manevrați din exterior (Moscova) și sunt lipsiți de atașament față de țară. El s-a angajat, fără echivoc, în calitatea pe care o avea „de a nu lăsa țara să cadă pradă anarhiei și unei stăpâniri străine de neam și Dumnezeu".

Primul ministru urma să-şi ţină cuvântarea în *sala Scala*, de care dispunea partidul comunist. Cu mult timp de ora anunţată, ea a fost umplută până la ultimul loc de oamenii de şoc ai lui Teohari Georgescu (secretar de stat-comunist la Ministerul de Interne), care aveau să producă dezordine şi să zădărnicească discursul. Spre surprinderea celor care îl aşteptau la cinematograful Scala, postul naţional de radio, a cărui conducere era vehement atacată de Radio Moscova – transmitea cuvântului primului minisitru din *sala cinematografului învecinat, Aro*, unde, în secret, fuseseră instalate microfoanele. Referirile la lipsa sentimentului patriotic al liderilor manevraţi de Moscova au fost apreciate ca atacuri rasiste, deşi Rădescu se referise la ateismul şi actele antinaţionale ale liderilor comunişti. Acuzaţiile că ţara este împinsă spre război civil erau făcute de cei care făceau totul pentru a-l provoca. Evenimentele sângeroase de la 24 februarie 1945 au început când gărzile de şoc, comandate de Teohari Georgescu, au pornit acţiunea pentru cucerirea puterii prin atacarea Ministerului de Interne. Rezistenţa armată în apărarea legalităţii s-a soldat cu victime. Nicolae Rădescu – spune Mircea Ioaniţiu, secretar particular al regelui Mihai, martor ocular la evenimente – a scăpat doar prin minune de a nu fi rănit de gloanţele trase de comunişti.

Contramanifestaţia din faţa Palatului regal, unde numeroşi români se adunaseră pentru a-şi arăta solidaritatea cu generalul N. Rădescu este atacată cu focuri de pistol automat, trase dintr-o maşină a sindicaliştilor comunişti. Nereuşita luării puterii printr-un asalt va duce la intervenţia directă a lui Stalin, care, prin intermediul lui Andrei Ianuarevici Vâşinski, va ameninţa pe regele Mihai, bătând cu pumnul în masă, pentru aducerea în fruntea guvernului a lui Petru Groza.

AROMÂNI,
grup etnic de origine daco-moesică romanizat, provenind din populaţia sud-dunăreană care, după 602, (când slavii s-au aşezat masiv în sudul Dunării), s-a deplasat spre sud. Daco-moesii romanizaţi din Sardica (Sofia) şi Naissus (Niş) s-au deplasat spre sud în munţii Haemus (Balcani), Epir, munţii Pindului, Thessalia, unde şi-au păstrat specificul etnic şi lingvistic, constituind românii sud-dunăreni: aromânii sau *macedoromânii*, *megleno-românii* şi *istroromânii* (din peninsula Istria).

Sunt menţionaţi în izvoarele istorice bizantine încă din secolul al VII-lea sub numele de vlahi sau blachi şi vor avea un rol important în constituirea Imperiului româno-bulgar al Asăneştilor (1186-1257).

ARZ,
1. document turco-otoman cu caracter special, folosit în Evul Mediu, clasat din punct de vedere diplomatic în categoria scrisorilor oficiale, prin care se aduce la cunoştinţă o poruncă de la sultan. Acest gen de document se întâlneşte destul de rar în Ţările Române; 2. act diplomatic care cuprinde o expunere cu caracter revendicativ, o reclamaţie, un raport sau o cerere adre-

sată Porții otomane de către domn, boieri sau membri ai clerului din Țările Române în epoca dominației otomane: 3. prin arzul, din seara zilei de 23 ianuarie 1821, adresat Porții, Tudor Vladimirescu arată că pricina ridicării norodului o constituie nenumăratele silnicii ale boierilor, care „... ne-au prădat ca niciodată mai înainte... încât am rămas mai goli decât morții cei din mormânturi". Arată că ecoul Proclamației de la Padeș care spunea că „nici o pravilă nu oprește pre om de la întâmpina răul cu rău" s-a făcut simțit de îndată, iar țăranii "au alergat cu miile supt steagurile lui". 4. La 30 ianuarie 1821, alarmați de proporțiile revoluției, boierii divaniți adresează Porții un arz (memoriu) prin care cer ajutor pentru înfrângerea acesteia. Apreciază că „făcătorii de rău" nu contenesc „a pune în lucrare vătămătorul lor cuget" pentru a „slobozi de supt supunerea domnilor și a boierilor" obștea norodului. Calificarea revoluției de „faptă tâlhărească" și „hoție" este frecventă în mai multe documente provenite de la boieri și este revelatoare pentru interesele acestora, care, nu se sfiesc să apeleze la o putere străină.

ASISTENȚĂ MUTUALĂ,
ajutor reciproc pe care statele, prin convenții, se angajează să și-l acorde, inclusiv sprijin militar, în condiții și în măsura în care acordurile în cauză le specifică.

ASKOS,
termen (limba greacă) întrebuințat de obicei în izvoare pentru a desemna recipiente de piele. A fost atribuit, convențional, și vaselor de ceramică cu forma asemănătoare unui burduf, sau corpul unei rațe. Tipul cel mai cunoscut era acela cu corpul turtit, prevăzut pe partea superioară, în mijloc, cu gât oblic, de la care pornește o toartă arcuită (sec. V–IV î.Hr.). Este întâlnit din epoca eneolitică, până în epoca greco-romană. Câteva exemplare au fost descoperite în culturile Gumelnița, Cernavodă II, Folteşti II, Schneckenberg, Jigodin, Monteoru, Otomani și colonia milesiană Histria.

ASOCIAȚIA ROMÂNĂ PENTRU CONDUCEREA EMIGRAȚIEI,
la 2 decembrie 1849, din inițiativa lui Nicolae Bălcescu, ia ființă *Asociația română pentru conducerea emigrației*, care cuprindea majoritatea emigranților munteni (cu excepția foștilor locotenenți domnești I. H. Rădulescu, Christian Tell, Nicolae Golescu) și moldoveni. Nicolae Bălcescu, democrat-revoluționar, a reușit să polarizeze în jurul său o vreme mai îndelungată, majoritatea fruntașilor exilați (grupul C. A. Rosetti, V. Mălinescu, frații Golescu), să anihileze influența exercitată de Eliade și să readucă încrederea în calea diplomatică, susținută de Ion Ghica, A. G. Golescu, Ion Bălăceanu ș.a. Nicolae Bălcescu a crezut în iminența și triumful unei noi revoluții europene. Țelurile și programul viitoarei revoluții a românilor, în cadrul revoluției europene, le-a formulat în proclamația adresată „Poporului român" la 8/20 septembrie 1850 și le-a dezvoltat în lucrarea *Mersul revoluției* în

istoria românilor, ambele publicate în revista „România viitoare" în noiembrie 1850.

Pentru a colabora cu revoluţionarii exilaţi din celelalte ţări, în ianuarie 1851 Nicolae Bălcescu înfiinţează *Comitetul revoluţionar* cu sediul la Londra – cuprinzând români, unguri, polonezi, ruşi, cehi şi slavi de sud, cu scopul de a alcătui, prin revoluţie, o confederaţie democratică a Europei răsăritene.

Din iunie 1851, Dimitrie Brătianu, ca reprezentant al emigraţiei române, va deveni secretar al Comitetului central democratic european, înfiinţat în iunie 1850 la Londra, la iniţiativa lui Giuseppe Mazzini.

Prin revistele *Junimea Română* (1851), şi *Republica Română* (sub redacţia lui C. A. Rosetti) s-a desfăşurat o vastă propagandă în străinătate dar şi în ţară, inclusiv printre românii din Imperiul habsburgic. Ideea revoluţiei europene va fi abandonată treptat, deşi în 1852 mişcarea mazziniană preconiza revoluţia „simfonă şi sincronă" a popoarelor. La aceasta vor contribui: lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din 2 decembrie 1851; moartea lui Nicolae Bălcescu la 16/28 noiembrie 1852, la Palermo; începutul războiului Crimeii (1853), care, pentru Principatele Române a însemnat ocupaţie străină – rusă, austro-turcă dar şi prilej spre a începe lupta pentru unitate naţională.

ASOLAMENT,
metodă agrotehnică ce constă în împărţirea terenului de cultură în mai multe sole (tarlale), în raport cu numărul plantelor ce urmează a fi cultivate şi în repartizarea, prin rotaţie, a fiecărei plante pe o solă anumită.

Asolamentul constituie un mijloc de sporire a producţiei agricole, datorită succesiunii plantelor după felul de nutriţie, consumul de apă, sistemul reticular, însuşirile solului. Poate fi bienal sau trienal.

ASPRU,
monedă mică de argint, folosită de bizantini şi turci. Numele de *aspron*, alb în greceşte, şi-l trăgea de la culoarea argintului.

ASTRA,
Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român, a luat fiinţă la 23 oct./4 nov. 1861 la Sibiu, din iniţiativa a 176 cărturari ardeleni, în frunte cu prelaţii bisericilor ortodoxă şi greco-catolică, episcopul şi ulterior mitropolitul Andrei Şaguna şi mitropolitul Alexandru Şterca-Suluţiu, împreună cu filologul Timotei Cipariu, eruditul George Bariţiu, Ioan Cavaler de Puşcariu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Axente Sever. Ţelul ei era de a răspândi lumina şi a ţine pururea viu simţământul naţional în rândurile poporului, dar mai ales a educa mintea şi de a îndruma naţia română pe calea unităţii şi progresului. Dintre realizările de seamă ale ASTREI sunt următoarele: la 1861 în Sibiu se înfiinţează Biblioteca ASTRA, în 1864 la Braşov se constituie secţiile de filologie, istorie şi ştiinţe naturale, în 1873 participarea la expoziţia internaţională de la Viena, se înfiinţează biblioteci populare, la

1880 la Sibiu apar *Analele ASTREI*. În 1898 la Sibiu apare primul volum al *Enciclopediei Române* – operă de unitate naţională editată sub conducerea lui Cornel Diaconoviciu. Volumul al II-lea apare în 1900, iar cel de al III-lea în 1904. Lucrarea a îndeplinit multă vreme o dublă funcţie, culturală şi politică. La 1900 tot la Sibiu apare colecţia de cărţi intitulată *Biblioteca Poporală a Asociaţiunii*. În anul 1911 la Blaj se sărbătoreşte adunarea jubiliară a semicentenarului ASTREI. În 1918 ASTRA are un rol important în pregătirea Marii Uniri. În 1927 se constituie regionalele: Astra *Basarabeană* şi Astra *Dobrogeană*. În 1928–1929, la iniţiativa ASTREI ia naştere *Muzeul Unirii din Alba-Iulia*, iar în 1937, *Muzeul Regional Braşov*. În 1986 la Sibiu s-au sărbătorit 125 de ani de la înfiinţarea ASTREI. Între 1990–1995 se reînfiinţează în zeci de oraşe transilvane, filiale (despărţăminte), se reactivează *Astra Basarabeană* se tipăresc cărţi cu caracter monografic, se acordă ajutoare unor elevi şi studenţi din ţară şi din afara graniţelor ei. S-au reluat, de asemenea, legăturile ASTREI cu Academia Română, iar biserica ortodoxă şi cea greco-catolică au revenit sub cupola acestei societăţi. La Iaşi, în 1995 apare publicaţia „Revista Română", iar la Braşov reapare în format nou revista „Astra". În martie 1996 se constituie, în capitală, filiala *ASTRA Bucureşti*.

AŞEZĂMÂNTUL AGRAR AL LUI GRIGORE III GHICA,
la 1 ianuarie 1766, domnitorul Grigore III Ghica (1774–1777) introduce, în Moldova, *nartul* – normă de lucru pe zi. Aceasta se putea realiza în 3–4 zile de muncă şi astfel cele 12 zile de clacă, legiferate, se măreau de 4 ori. *Aşezământul* a fost confirmat, cu mici modificări, de Grigore Callimachi, la 28 mai 1767.

AŞEZĂMÂNTUL AGRAR DIN 1851,
legiuiri adoptate în 1851 în Moldova şi Ţara Românească, în vigoare până în 1864, prin care se reglementează relaţiile agrare. Deşi n-au satisfăcut decât interesele boierimii conservatoare, aceste legiuiri constituie un moment important în procesul transformării proprietăţii feudale în proprietate capitalistă (deplină), deoarece acorda ţăranilor clăcaşi pământ (în folosinţă) în funcţie de numărul de vite. Aceştia erau obligaţi la 22 zile de muncă cu nart, la 1/10 dijmă din produse şi 1/5 din fân; se proclamă libera strămutare a ţăranilor pentru a justifica dreptul de proprietate absolută a moşierilor; ţăranii erau numiţi „chiriaşi". Astfel se evidenţia tendinţa de deposedare completă de pământ a ţărănimii clăcaşe.

AŞEZĂMÂNT PENTRU RÂNDUIALA MĂNĂSTIRILOR,
din dorinţa de a pune ordine în ţară, domnul Moldovei, Miron Barnovschi (1626–1629; aprilie–iunie 1633) a socotit necesară reglementarea normelor de viaţă obştească din mănăstiri. Întrunindu-se la Iaşi, în toamna anului 1626, soborul marilor ierarhi ai ţării, în frunte cu mitropolitul Anastasie Crimca, a dat un *Aşezământ pentru rânduiala mănăstirilor*, înnoit şi

confirmat în anul următor. Se interzicea călugărilor să aibă avere personală, să facă comerţ şi camătă. Dispoziţii precise priveau alte chestiuni, de la organizarea şi administrarea gospodăriei mănăstirilor, până la desfăşurarea slujbelor religioase.

AŞEZĂMÂNTUL LUI ALEXANDRU MORUZI,
prin hrisovul dat în Moldova la 3 ianuarie 1805, Alexandru Moruzi (domn al Ţării Româneşti între 1793–1796, 1799–1801 şi domn al Moldovei în 1792, 1802–1806, 1806–1807) elibera de orice servitute feudală o parte din fiecare moşie, care se transforma în proprietate deplină (capitalistă). Este vorba de restrângerea dreptului de folosinţă al ţăranilor asupra pădurilor, păşunilor şi fâneţelor şi, ca urmare, reduce numărul vitelor pe care sătenii le puteau creşte. Hrisovul stabilea: se limitează locul de fânaţ al locuitorilor la o jumătate de falce pe cap de vită şi, după regiuni, la maximum 16 sau 8 vite mari pe care un clăcaş le putea ţine pe moşia boierească; moşiile „strâmte", care nu pot asigura locuitorilor fânaţul şi imaşul necesare numărului reglementar al vitelor, se vor împărţi în patru părţi, din care una rezervată stăpânului moşiei, iar celelalte trei sătenilor. Prin această împărţire, stăpânii de moşie au obţinut două avantaje: *şi-au mărit rezerva* şi au obţinut de la locuitorii de pe moşia lor *redevenţe sporite*. Două documente, din 6 aprilie 1814 şi 14 noiembrie 1819, prin care domnia reglementa conflicte între ţărani şi boieri, menţionează că sistemul împărţirii fâneţelor s-a extins şi asupra terenurilor arabile. Astfel, moşiile zise „strâmte" au fost împărţite în trei, ceea ce însemna o nouă extindere a rezervei. Această practică va fi consacrată prin aşezământul din 1828 al lui Ioniţă Sandu Sturdza (1822–1828) şi prin Regulamentul Organic prin care boierii devin stăpâni deplini pe o treime din moşie. Cu privire la *păduri*, se ştie că din vechime ţăranii se bucurau de dreptul de a tăia din pădurile moşiei lemne pentru foc şi de construcţie pentru trebuinţele lor şi chiar pentru negustorie. Dar, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pădurile au început a se restrânge şi a se îndepărta de aglomeraţiile urbane, ceea ce a determinat scumpirea cherestelei. Stăpânii de moşie profită de această situaţie pentru a-şi mări veniturile, restrângând şi taxând dreptul de folosinţă a pădurilor. Aşezământul lui Alexandru Moruzi şi alte porunci domneşti stabilesc că lemnele de foc şi de construcţie sunt libere pentru locuitorii de pe moşie. Pentru lemnele de vânzare, atât locuitorii moşiei, cât şi cei dimprejur trebuiau să dea zeciuială. Pădurile mari care furnizau lemne de construcţie destinat Constantinopolului şi cetăţilor de pe Dunăre, dumbrăvile tinere şi pădurile producătoare de ghindă erau oprite. Din aceste păduri locuitorii nu puteau lua decât lemnele uscate şi copacii căzuţi, care nu erau buni decât pentru foc. Dreptul de folosinţă al ţăranilor asupra pădurilor ajunge, încă înainte de Regulamentul Organic, să fie redus la trebuinţele casei în ambele Principate. Aşezământul lui Alexandru Moruzi, a marcat deci

începutul transformării proprietăţii feudale în proprietate deplină (capitalistă), cât şi începutul unei noi etape din istoria relaţiilor agrare din Moldova.

AŞEZĂMÂNTUL LUI MIHAI VITEAZUL,
este un *recensământ fiscal* făcut de Mihai Viteazul, în noiembrie–decembrie 1595 după bătălia de la Călugăreni, când rumânii au fugit în masă din cauza apăsării fiscale (birul) şi a năvălirilor turceşti, refugiindu-se în număr mare în Oltenia. *Aşezământul* sau „legătura" lui Mihai n-a avut caracterul de „legare de glie" a tuturor ţăranilor, ci a însemnat numai interzicerea pentru stăpânii de rumâni fugiţi înainte de „legătură" şi aşezaţi în alte sate de a-i aduce îndărăt. Nu este un act unic, izolat, ci se înscriază în şirul de măsuri similare luate atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova prin care domnia urmărea să asigure strângerea birului. Aşadar, Mihai Viteazul nici nu a introdus, nici nu a consfinţit rumânia.

AŞEZĂMÂNTUL LUI LEON TOMŞA,
Leon Tomşa, domn al Ţării Româneşti între anii 1629–1632, sub presiunea curentului antigrecesc, a fost constrâns să promulge, în 15 iulie 1631, un *Aşezământ* care dădea satisfacţie boierimii autohtone stabilind: măsuri împotriva grecilor, care, în afara celor însuraţi cu românce, urmau să fie alungaţi din ţară, iar pământurile lor confiscate în folosul domniei; măsuri fiscale în folosul boierimii, al roşiilor, al logofeţilor domneşti şi preoţilor; măsuri cu privire la alegerea de mitropoliţi şi episcopi români pentru a evita trimiterea de către patriarhul de Constantinopol a unor prelaţi greci; excluderea din mănăstiri a călugărilor greci; scoaterea din dependenţa unor aşezăminte religioase din afara ţării a mănăstirilor închinate. Pe lângă privilegii cu caracter fiscal şi judiciar şi eliminarea concurenţei greceşti, boierimea obţinea şi o întărire a dreptului său de stăpânire asupra moşiilor prin extinderea dreptului de a testa (a lăsa moştenire prin testament).

AŞEZĂMÂNTUL LUI MIRON BARNOVSKI,
în ianuarie 1628, la o mare *adunare* la care participă boierii mari şi mici, boierii de ţară şi căpeteniile oştirii se adoptă *Aşezământul* care cuprinde măsuri cu caracter social, fiscal, administrativ favorabile: a) *marii boierimi*, prin restrângerea dreptului de judecată a pârcălabilor domneşti pe domeniul feudal şi prin scutirea ţiganilor boiereşti şi mănăstireşti de obligaţiile de muncă faţă de stat, în special repararea armelor oştirii; b) *curtenilor*, prin acordarea de scutiri şi uşurări de dări; c) *ţăranilor*, deoarece vecinii fugiţi de şapte ani, din vremea războiului turcesc de la Hotin (1621), puteau să revină ca oameni liberi în sate sloboade, „slobozii". Înfiinţarea de „slobozii" şi înlesnirile fiscale au avut rezultate pozitive pentru dezvoltarea economico-socială a Moldovei. Se hotăra însă că cei fugiţi după 1621 să fie urmăriţi şi aduşi la stăpânul lor, aceasta având semnificaţia *legării de glie*.

ATAŞAT,
diplomat cu cel mai mic rang. Pe lângă *ataşaţi*, care sunt membri obişnuiţi ai misiunii diplomatice, mai există ataşaţi speciali, trimişi în cadrul misiunii de către unele ministere ale statului acreditat cu scopul de a studia anumite probleme determinate sau a întreţine relaţii corespunzătoare cu statul acreditar.

ATHOS, MUNTELE,
centrul vieţii monahale pentru Biserica Ortodoxă a fost Sfântul Munte Athos „Hagion Oros" sau „*Sfetagora*" din peninsula Calcidică în Marea Egee numit „Grădina Maicii Domnului". Încă din secolul al X-lea, *Muntele Athos* a luat o mare dezvoltare. Sfântul Atanasie Athonitul († 1004), originar din Trapezunt, ajutat de împăratul Nichifor Focas (Phocas, 963–969) a zidit în Athos, în anul 963, *Marea Lavră*, cu biserica principală numită *Katholicon*. S-au ridicat apoi alte mari mănăstiri. Înainte de anul 1000, pe la 980, a fost întemeiată marea mănăstire *Vatoped*, una din cele mai frumoase din Sfântul Munte, situată în partea nord-estică a peninsulei Calcidice. Tot în jurul anului 1000 s-a întemeiat mănăstirea *Zograful*, pentru călugării bulgari; înainte de 979 a fost ridicată mănăstirea *Ivir*, pentru călugării din Georgia (Ivir); la anul 1143, a fost zidită mănăstirea Sf. Pantelimon, numită *Rusikon*, pentru călugării ruşi. Mănăstirea *Hilandar* a fost zidită în 1197 de călugărul sârb Sf. Sava (1176–1236) şi dăruită printr-un hrisov în 1199 de împăratul Alexios al III-lea Anghelos (1195–1203) călugărilor sârbi. În secolul al XIV-lea s-a pus temelia mănăstirii *Cutlumuş* cu ajutorul voievodului Ţării Româneşti, Nicolae Alexandru (1352–1364), care a fost terminată în 1372 de fiul său, Vladislav-Vlaicu (1364–1377), devenind *Marea Lavră a Ţării Româneşti*. Până la 1375 s-au clădit în Muntele Athos 17 mănăstiri mari, apoi numărul lor a crescut până la 20. În afară de cele menţionate mai sunt următoarele: *Dionisiu*, ridicată înainte de 1366; *Pantokrator*, după 1350; *Xiropotamu* (Secu), pe la 970; *Dochiariu*, la începutul secolului al XI-lea; *Karakalu*, la sfârşitul secolului al XI-lea; *Philotheu*, înainte de 992; *Simonpetra*, pe la 1360; Sf. Pavel, începutul secolului al XI-lea; *Stavronikita*, începutul secolului al XVI-lea; *Xenophon*, în secolul al XI-lea; *Grigoriu*, începutul secolului al XIV-lea, *Esphigmenu*, înainte de anul 1000; *Constamonitu*, începutul secolului al XI-lea. Documentele timpului menţionează că pe la 1046 existau în Sfântul Munte 180 de locaşuri cu 3 000 de călugări. Astfel, Muntele Athos a ajuns cel mai vestit centru de viaţă duhovnicească şi cultural-artistică din tot Răsăritul ortodox. Românii au fost cei mai generoşi binefăcători ai Athosului, căci ei au oferit mănăstirilor de aici mai multe danii decât toate popoarele ortodoxe la un loc. Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea până la 13/25 decembrie 1863, când Camera Deputaţilor din timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859–1866) a votat *Legea secularizării averilor mănăstireşti*,

documentele timpului ne oferă ştiri preţioase despre ajutoarele şi contribuţiile Ţărilor Române la susţinerea celor 20 de mănăstiri mari şi a multor schituri şi paraclise. Cu ajutorul voievozilor, mitropoliţilor, episcopilor şi credincioşilor din Ţara Românească şi Moldova, s-au zidit la Muntele Athos biserici noi, turnuri de clopotniţe, turnuri de apărare, paraclise şi chilii, s-au reparat multe din mănăstiri, s-au trimis continuu bogate daruri şi bani, vase liturgice, o mulţime de icoane aurite sau argintate, veşminte preoţeşti, epitafe şi dvere cusute cu fir de aur şi împodobite cu pietre preţioase şi mărgăritare, odoare sfinte şi alte obiecte preţioase. În ţară s-au făcut mănăstirilor din Muntele Athos unele „închinări" de mănăstiri şi schituri româneşti cu proprietăţile lor. Deşi românii au fost cei mai generoşi binefăcători ai Sfântului Munte, n-au avut o mare mănăstire (din cele 20), cum au bulgarii, sârbii şi ruşii. Abia în 1856, Patriarhia Ecumenică a aprobat pentru români schitul *Prodromul* (gr. *Prodomos* = Înainte Mergătorul), dependent de mănăstirea *Vatoped*. Mai au schitul *Lacu*, înfiinţat în 1754 de călugării moldoveni, supus mănăstirii *Sf. Pavel*. Mănăstirile din Muntele Athos au fost şi centre de cultură teologică. Ele conservă peste 13 000 de manuscrise în limbile greacă, română şi slavonă, iar bisericile lor sunt monumente de artă creştină. În secolul al XIV-lea era celebră în tot Răsăritul şcoala de pictură din Athos a lui Manuil Panselin. Sfântul Munte Athos, supunându-se de bună voie turcilor, înainte de căderea Constantinopolului în 1453, sultanul Murad al II-lea (1421–1451) îi acordă unele privilegii: să nu se stabilească musulmani acolo, să nu aibă acces femeile ş.a. În secolele XIV–XIX, s-au trimis, de asemenea, ajutoare româneşti la Locurile Sfinte de la Ierusalim, la Damasc, Alexandria, la Mănăstirea *Sfânta Ecaterina* de la Sinai şi la mănăstirile din Grecia. Domnitorii români care au sprijinit Biserica Ortodoxă din „turcocraţie" au fost: Nicolae Alexandru, Vladislav Vlaicu, Mircea cel Bătrân, Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Alexandru Aldea, Vlad Ţepeş, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab, Radu de la Afumaţi, Vlad Înecatul, Vlad Vintilă, Mihai Viteazul, Mihnea Turcitul, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu şi doamna Ruxandra, Radu Paisie, Matei Basarab, Şerban Cantacuzino şi mulţi alţii. Dărnicia românilor a fost recunoscută de toţi istoricii greci şi slavi, ca şi de cercetătorii apuseni. Episcopul rus Porfirie Uspenski, în cartea sa *Istoria Athosului* (Moscova, 1845) aprecia că „nici un popor ortodox n-a făcut atâta bine pentru Athos, cât au făcut românii" (vezi mănăstiri închinate).

AURUL DACILOR,
Jerôme Carcopino (1881–1970) în *Histoire ancienne*, referindu-se la bogăţiile Daciei, la prada luată de cuceritorii romani după victoria din anul 106, evalua, la cursul din 1916, cantitatea de aur la 536 milioane lei aur, iar pe cea de argint la 62 milioane. Folosind o ingenioasă metodă de corectare a textului lui Ioannes

Lydos (sec. V–VI d.Hr.), care dădea cifre mult exagerate, 5 milioane livre aur, 10 milioane livre argint – istoricul francez stabileşte că tezaurul lui Decebal capturat de romani în urma trădării lui Bicilis, între alte bogăţii, conţinea 165 500 kg aur şi 331 000 kg argint, la care se mai adaugă şi cei 50 000 războinici daci captivi. Graţie acestor imense prăzi se explică redresarea finanţelor precare ale statului roman. Traian (98–117) a putut acorda scutire de impozite pe anul 107, a organizat 123 de zile de serbări la care a oferit „panem et circenses" şi la care au luat parte 10 000 de gladiatori şi 11 000 fiare sălbatice aduse din nordul Africii. A construit, de asemenea, teatre, apeducte, fortificaţii în imperiu, dar şi la Roma: Forum Traiani, cu statuile sale aurite reprezentând chipuri de daci şi cu Columna Traiana, Basilica Ulpia, Aqua Traiana, Biblioteca, iar la Adamclisi a construit Tropaeum Traiani, terminat în anul 109. A organizat, de asemenea, expediţia împotriva parţilor.

AURUL ROMÂNESC,
începând din secolul al XIV-lea, valorile luate poporului român de puterile străine pot fi, în parte, urmărite pe bază documentară. Astfel, în perioada de încheiere a primului tratat între Ţara Românească (în 1393–1396) şi Imperiul otoman şi până la 1877, analiza evoluţiei tributului pune în evidenţă *marile cantităţi de aur* şi *produse* care au fost scoase din ţară. În total, *tributul plătit* de Ţările Române (Ţara Românească, Moldova şi Transilvania) Imperiului otoman s-a ridicat la suma de 1 066 305 780 lei aur, ceea ce echivalează cu 341 021 kg aur (1 leu aur = 0,3225 grame). La aceasta trebuie adăugat şi faptul că în 1417 (sau 1420) teritoriul românesc dintre Dunăre şi Marea Neagră-Dobrogea a fost ocupat de Imperiul otoman până la 1878, iar o serie de oraşe importante ca Giurgiu, Turnu, Brăila, Chilia, Cetatea Albă, Timişoara, Oradea, Ineul, Arad, Lipova şi Hotin au fost transformate de otomani în raiale şi paşalâcuri. Imperiul habsburgic, ocupând Transilvania (1687–1918), Banatul (1718–1918), Oltenia (1718– 1739) şi Bucovina (1775–1918), a scos din ţară prin impozite, contribuţii militare în bani, produse, lucrări de construcţii militare peste 2 450 000 000 lei aur, ceea ce reprezintă 857 500 kg aur. Numeroase bunuri materiale şi obligaţii au fost însuşite sau plătite şi Imperiului rus, în perioada 1768–1854, când Ţara Românească şi Moldova au fost ocupate pe diferite perioade de armatele ţariste. Obligaţiile în bani şi produse suportate de cele două ţări româneşti se ridică la suma de 200 000 000 lei aur, adică 64 516 kg aur. În această statistică nu intră teritoriul dintre Prut şi Nistru, acaparat de Rusia ţaristă (1812–1918) şi apoi de cea stalinistă (1940–1941 şi 1944–1991). Mari distrugeri de valori umane şi materiale au produs poporului român nenumăratele războaie purtate de imperiile expansioniste vecine pe teritoriul românesc. Spre exemplu, ocupaţia rusă din 1768–1774 a costat Moldova 26 000 000 lei aur, iar cea din 1806-1812 s-a soldat cu pagube de 100 000 000 lei aur pentru ambele principate dunărene. Prezentarea grafică a acestor sume poate fi următoarea:

Stăpânirea străină	Teritoriul românesc stăpânit	Perioada	Suma	kg aur	Total lei aur
I Stăpânirea otomană	Țara Românească	1417 (1420) – 1858	664 167 536 lei aur	214 194	lei aur
	Moldova	1456–1858	322 523 000 lei aur	104 339	1 056 305 780
	România	1859–1877	44 615 000 lei aur	14 392	kg aur
	Transilvania	1541–1690	25 108 000 lei aur	8 097	341 021
II Stăpânirea habsburgică	Transilvania Bucovina Banat Oltenia	1687–1918 1775–1918 1718–1918 1718–1839	2 450 000 000 lei aur	857 500	
III Ocupație țaristă	Moldova Țara Românească	1789–1854	200 000 000 lei aur (bani+ alte produse)	64 516	

AUSDECENSII,
(lat. *Ausdecenses*), populație tracică din regiunea Munților Haemus (Balcani), localizați între râurile Vit și Osâm. În secolul I d. Hr., au fost colonizați de romani în Dobrogea, alături de bessi și lai, în special în sudul Moesiei Inferior, unde aveau o *Civitas Ausdecensium* și un teritoriu acordat de către administrația romană. O inscripție latină descoperită la Cetatea (Județul Constanța), datând din anii 177–179 d. Hr., menționează că ausdecensii au intrat în conflict cu getodacii care le încălcaseră „pământurile". Autoritățile romane au obligat pe getodaci să elibereze și să respecte posesiunile ausdecensilor, care au pus pietre de hotar teritoriului respectiv.

AUTODETERMINARE,
1. posibilitate acordată unei populații de a alege statutul sub care dorește să trăiască; 2. principiu fundamental al dreptului internațional consacrat de Carta O.N.U., care prevede respectarea principiului egalității în drepturi a popoarelor. Conținutul juridic al acestui principiu este dat de dreptul fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta. Subiecte ale dreptului la autodeterminare sunt toate popoarele și națiunile. În baza dreptului la autodeterminare popoarele și națiunile au putința de a-și dezvolta liber organizarea socială, economică, viața culturală, de a exploata liber bogățiile și resursele lor naturale. Dreptul la autodeterminare constituie premisa suveranității de stat, implicând putința fiecărui popor de a-și stabili propria sa organizare statală și obligația statelor de a nu împiedica exercitarea acestui drept. Astfel, conceptul dreptului la autodeterminare a fost înscris într-o serie de acte internaționale – tratate, rezoluții ale Adunării Generale a O.N.U. Printre cele mai cunoscute se numără cele două pacte referitoare la drepturile fundamentale ale omului.

AUTOCEFALIA BISERICII ROMÂNE,
autocefalia (conducere de sine stătătoare), formă de organizare canonică specifică Ortodoxiei, proprie Bisericilor locale. Se deosebește de *monoce-*

falic (specifică Bisericii catolice) și *congregaționism* (specific protestant și neoprotestant). *Autocefalia* presupune un sistem jurisdicțional național, în care Bisericile sunt apte să-și constituie propriul Sinod, ca singură autoritate canonică, să aleagă propriul primat (arhiepiscop sau patriarh) și să sfințească Marele Mir. În România, la 3/15 decembrie 1864 se adoptă un decret organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru problemele religiei române, prin care se prevedea *autocefalia* Bisericii române, legătura cu Patriarhia de la Constantinopol păstrându-se doar sub raportul dogmei. Domnitorul avea atribuția de a numi mitropoliții și episcopii, fapt care a nemulțumit Patriarhia de la Constantinopol. Era o măsură care viza consolidarea statului și aspirația sa de independență. Din 1885 – anul obținerii Tomosului (scrisorii) de autocefalie din partea Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol – până în anul 1925, Biserica Ortodoxă Română a fost arhipăstorită de un mitropolit primat. Prin adoptarea, în Parlamentul României, a „Legii pentru ridicarea Scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungrovlahiei ca primat al României la rangul de Scaun patriarhal", Biserica Ortodoxă Română a devenit Patriarhie, iar Miron Cristea, până atunci mitropolit primat, a fost înscăunat patriarh. Aniversarea a 110 ani de autocefalie (1885–1995) s-a făcut cu participarea a douăzeci patriarhi ortodocși, înalți oaspeți mărturisind lumii renașterea prestigiului Bisericii Ortodoxe Române. A fost totodată un prilej de concentrare a eforturilor spre deschidere și înnoire.

AUTOHTON,
(lb. gr. *autos* = însuși, *chton* = pământ), locuitori originari (băștinași) de pe un anumit teritoriu, dintr-o zonă, țară etc.

AZAP,
luptător din corpul de pedestrime ușoară provincială otomană; servea și la paza fortificațiilor și în marină, mai rar în detașamentele de cavalerie ușoară. Arma principală de luptă era arcul cu săgeți – azapii fiind elita arcașilor.

AZARIE, CRONICARUL,
cel de al doilea ucenic al lui Macarie (după Eftimie) călugărul Azarie, care face parte din aceeași școală istoriografică, a continuat și el, în anii 1574–1575, *Cronica Moldovei* în limba slavonă din porunca domnitorului Petru Schiopul. Azarie a procedat după sistemul întrebuințat de cronicarii din vechime, continuând opera predecesorilor săi, fără „să încerce a prelucra" cele scrise înainte. El copiază *Cronica de la Putna* și pe cea a lui Macarie și, de la data până unde „au mers alcătuirile ritoricești ale părintelui Macarie" (1551), el continuă istoria Moldovei, inserând evenimentele pe care le cunoștea el personal. După cuvinte de laudă adresate lui Macarie, ale cărui scrieri le consideră ca „izvor de adevăr", Azarie, „pentru a împlini porunca domnească, adică a lui Petru al doilea" (Șchiopul, 1574–1577) își începe povestirea cu domnia lui Ștefan Vodă (fiul lui Petru Rareș, 11 iunie 1551–1 septembrie 1552), descriind conjurația boierilor și omorârea domnitorului la Țuțora. Prezintă pe Alexandru Lăpușneanu ca un om

chibzuit şi blând, care are grijă de săraci, îşi învaţă copiii carte, încheie pace cu vecinii, iar a doua domnie (1564–1568) o consideră ca o *eră nouă*. Prezintă cu cuvinte frumoase şi pe doamna Ruxandra, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu, şi pe fiul său Bogdan Lăpuşneanu (1568–1572), însă, „a risipit avuţia domnească". Pe Ioan Vodă Armeanul (cel Cumplit) 1572–1574 îl prezintă ca pe un „tiran" şi prigonitor al boierilor şi călugărilor, „pângăritor al credinţei creştine". Cronica lui Azarie se termină cu începutul domniei lui Petru Şchiopul, bărbat de neam bun, evlavios, frumos, cu suflet luminat, milostiv din fire, darnic foarte. În alcătuirea cronicii, Azarie n-a utilizat izvoare scrise, ci a alcătuit-o după amintirile sale personale şi din auzite. Ca model literar a avut cronica lui Macarie, „izvorul de vorbire aleasă". El este un elev consecvent al şcolii manassiene introduse de Macarie. Cronica lui, bogată în date istorice, este, în primul rând, o *cronică literară*, în care forma, arta cuvântului, domină fondul, adevărul istoric. Criteriul de judecată al autorului este cel religios, ca şi la cronicarii bizantini. Cu acest cronicar, se încheie etapa istoriografiei române în limba slavonă, firul ei fiind preluat, sub alte auspicii, în timpul lui Mihai Viteazul.

B

BALBUS,
sec. II d.Hr., gromatic (inginer topometru) roman, autor al unei lucrări intitulate *Expositio et ratio omnium formarum* (Expunerea și teoria figurilor geometrice), din care s-au păstrat numai fragmente. A participat probabil la primul război al lui Traian contra dacilor (101–102), când a fost solicitat la trasarea fortificațiilor, stabilirea lățimii cursurilor de apă peste care se construiau poduri ori înălțimea munților ce trebuiau cuceriți. Lucrarea lui Balbus constituie un izvor istoric important privind primul război dintre împăratul Traian și regele dacilor, Decebal.

BAN,
1. mare dregător teritorial care a jucat un rol de mare importanță în istoria Țării Românești; el apare în sfatul domnesc în vremea lui Mircea cel Bătrân. *Banul* a fost, de la sfârșitul secolului al XV-lea, conducătorul Olteniei, cel mai de seamă dintre dregătorii Țării Românești, singurul care avea dreptul să pronunțe pedepse capitale; 2. ban (monedă).

BAN (MONEDĂ),
la început – probabil din secolul al XIII-lea – a însemnat moneda emisă de banul maghiar din Slavonia sub formă de monede mici de aramă. Apoi numele a devenit termen generic pentru monedă (ban, bani), păstrând și sensul de subdiviziune, monedă divizionară, o parte dintr-un leu. (Vezi monede).

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI,
la 17/29 apr. 1880 se adoptă Legea pentru înființarea unei bănci de scont și emisiune „Banca Națională a României", având un capital de 12 000 000 lei. Avea privilegiul exclusiv de a emite monedă. Era societate anonimă cu participarea statului care deținea o treime din acțiuni, celelalte două treimi aparținând deținătorilor particulari. Capitaliștii legați de cercurile Partidului Liberal aveau o foarte importantă participație la capitalul băncii. Primul director a fost Teodor Mehedințeanu, urmat apoi de Eugeniu Carada.

BASARABI,
dinastia domnitoare a Țării Românești coborâtoare din Basarab I Voievod (1310–1352), întemeietorul Țării Românești, este cunoscută sub numele de Basarabi sau Basarabești. Erau, în special, coborâtori din Dan voevod

(1384–1386), socotindu-se stăpânitori de drept ai țării. Înrudiți cu ei, urmașii Craioveștilor, în secolul al XVII-lea, țineau la numele de Basarabi, păstrat de ei. Din această casă domnească, ce a clădit statul Țării Românești, au fost 46 de domni, din care au strălucit vreo 12. Luptele pentru tron între urmașii lui Mircea și ai lui Dan au avut ca rezultat domnii trecătoare și nesigure, nașterea cetelor de partizani și a luptelor pentru putere, stricarea țării și căderea ei, mai grea, sub turci. De la sfârșitul secolului al XVII-lea, turcii încep să numească domni din afara neamului Basarabeștilor și chiar străini de țară. Cel din urmă domnitor din descendența lui Mircea cel Bătrân a fost Alexandru Coconul, în 1624; din Basarabii-Craiovești, Constantin Șerban și Constantin Brâncoveanu. Căderea dinastiei Basarabeștilor, care stăpânise țara din secolul al XIV-lea până în secolul al XVII-lea, coincide cu începutul pătrunderii masive în țară a grecilor. Originea numelui de Basarab poate că e cumanică.

BASILICA,
1. edificiu public greco-roman. Situat de obicei (la romani) în forum și folosit ca loc de judecată, de adunări, ca bursă comercială etc.; 2. La creștini, clădire de cult. Au existat la Tomis, Histria, Tropaeum Traiani și alte centre din provincia Scythia Minor, unde s-au descoperit ruinele a circa 25 *basilici* creștine, iar în Dacia Inferior, la Sucidava (Celei), una singură. Basilica a dat numele său lăcașului de cult la români (biserică), dovadă a creștinării populației din teritoriul de azi al României în perioada de timp când *basilica* era forma obișnuită a clădirii de cult creștin.

BASORELIEF,
în sculptură varietate a reliefului în care formele se desprind ușor pe un fond cu care fac corp comun, constituind împreună cu el un ansamblu unitar.

BASTARNII,
populație de neam germanic din nordul Carpaților și de la vest de Vistula. Sunt numiți și peucini. Începând din secolul III î. Hr., au migrat spre est și sud-estul Europei, așezându-se în spațiul de la est de Carpați, de unde au făcut dese incursiuni în sudul Dunării. *Bastarnii* au fost deseori în conflict cu dacii, fiind respinși de regele Oroles (circa 200 î. Hr.), Burebista i-a supus probabil către sfârșitul domniei. Au conviețuit cu dacii din estul Carpaților și uneori au colaborat. În iarna anului 101–102, în „diversiunea moesică" Decebal va fi ajutat și de bastarni.

BĂLGRAD,
vechi nume romåno-slav al Albei-Iulii. Este amintit în 1097 („comes Bellegratae") și în 1201, în numele demnitarului „Jula voivoda et comes Albe Transilvane". Aceasta demonstrează că în vatra vechiului Apulum continuitatea de viață este neîntreruptă, iar schimbarea denumirii se explică prin hotărârea elementului ce exercita autoritatea de stat sau o schimbare a acestuia.

BECK, JÓSEF (1894–1944),
colonel, om politic polonez. Ministru de externe (1932–1939). A promovat

o politică de apropiere față de Germania. A participat la dezmembrarea Cehoslovaciei în 1938. Astfel, la 30 septembrie 1938, a trimis guvernului cehoslovac un ultimatum revendicând regiunea Teschen. La 18 octombrie, același an, în cadrul întrevederii de la Galați cu regele Carol al II-lea, colonelul Josef Beck a sugerat ca România să pretindă anexarea câtorva sate românești de pe teritoriul cehoslovac ocupat de Polonia pe 3 octombrie 1938. Carol al II-lea a respins această propunere, arătând că România nu a profitat și nu va profita niciodată de clipele tragice prin care trece o țară prietenă. După ocuparea Poloniei de către Germania, s-a refugiat în România.

BEG (BEI),
guvernator al unei provincii sau al unui oraș din vechea Turcie, având rangul unui pașă cu un singur tui.

BEGLERBEG (BEILERBEI),
guvernator general al părții europene (Rumelia) sau asiatice (Anatolia) a Imperiului otoman, având rangul de pașă cu trei tuiuri. Până la Mahomed II (1451–1481) au fost doar doi – cel pentru Anatolia și cel pentru Rumelia. Mahomed II a adăugat al treilea beglerbeg pentru Bosnia.

BEILICURI,
1. cumpărătură de oi (făcută cu de-a sila) pentru Poartă, la prețuri dinainte stabilite; 2. dijmă (în oi) plătită stăpânirii; 3. conac în care erau găzduiți beii sau demnitarii turci veniți ca trimiși ai Porții în Țările Române.

BELIGERANȚĂ,
situația statului, a popoarelor care participă la un conflict armat.

BENDIS,
divinitate feminină dacică și tracică, protectoare a femeilor. Zeiță a lunii, a pădurilor și a farmecelor avea aceleași atribute ca cele ale zeiței Artemis la greci și Diana la romani. Deși neatestat în mod expres de izvoarele literare, cultul zeiței *Bendis* pare să fi fost practicat în Dacia preromană. În acest sens pledează câteva descoperiri arheologice: bustul-mască de bronz de la *Piatra Roșie*, o placă de bronz și un fragment de cupă deliană de la *Popești*, o fibulă descoperită în Transilvania, fibulele de la *Bălănești* și *Coada Malului* etc., înfățișând figuri feminine. Dar cea mai sigură descoperire care poate fi pusă în legătură cu *Bendis* și cu cultul ei este un medalion de lut ars găsit într-un sanctuar patrulater, la Sarmizegetusa și care imită un denar roman republican cu reprezentarea Dianei, emis în anul 80 î.Hr.

BERAT,
firman turcesc de întărire în scaun a domnitorilor români – mai ales în secolele XVII–XIX.

BIBLIA DE LA BUCUREȘTI,
primul *monument* de seamă al *limbii literare românești*, care a reprezentat totodată consacrarea acesteia între limbile de cultură ale Europei și statornicirea graiului capitalei – muntean și sud transilvănean cu aporturi moldovene – la baza normelor ei naționale. Denumită și *Biblia lui Șerban*,

deoarece era realizată la București, în ultimul an al domniei lui Șerban Cantacuzino – 1688. La baza textului *Bibliei* a stat traducerea integrală a *Vechiului Testament*, efectuată de Nicolae Milescu Spătarul, *Noul Testament* al mitropolitului Simeon Ștefan din 1648, *Evanghelia* și *Apostolul* tipărite la București în 1682, unele texte coresiene. Textul integral al *Bibliei* a fost îngrijit, cu sprijinul stolnicului Constantin Cantacuzino, de frații Radu și Șerban Greceanu. Reprezintă încheierea unui proces început cu un secol și ceva înainte și deschiderea unei noi etape în evoluția literaturii și limbii literare românești. Tipărirea *Bibliei* se termină în 10 noiembrie 1688, după moartea lui Șerban Cantacuzino (28 octombrie 1688), domn fiind Constantin Brâncoveanu.

BIR,

dare datorată la început exclusiv domnului, mai târziu visteriei publice. Originea lui îl situează printre instituțiile cu precis profil feudal; treptat, *birul* își estompează caracterul feudal și capătă funcțiuni de impozit: contribuție generală pentru nevoile statului, reprezentant al intereselor colective. *Birul* a fost un impozit personal, garantat cu averea contribuabilului (imobilă și mobilă), ori cu răspunderea solidară a satului (cislă) sau a stăpânului feudal. Boieriii erau, în general, scutiți de *bir*. Domnul obișnuia să acorde scutiri temporare și individuale de *bir*. Platnicii obișnuiți ai *birului* s-au numit *birnici*. Formele birului au fost multiple, după categoriile sociale impuse ori după destinația lui. Constantin Mavrocordat a simplificat *birul*, uniformizându-l și fracționând plata sa în 4 sferturi. Prin Regulamentul Organic, *birul*, dare personală, devine individual și uniform, câte 30 lei (Moldova), mazilii câte 45 lei (Țara Românească).

BIRNIC,

categorie fiscală neprivilegiată, din Moldova și Țara Românească, ce alcătuia majoritatea populației și asupra căreia apăsa principala greutate a dărilor. *Birnicii* plăteau dările proporțional cu averea și erau solidari la plata acestora. Din această cauză, locuitorii mai înstăriți căutau să iasă din rândurile *birnicilor* și să obțină de la visterie un regim mai bun, ca breslași sau ruptași. Termenul de *birnic* a fost înlocuit uneori (din secolul XVII) cu acela de țăran sărac sau mișel. În 1819, în Țara Românească birnicii au fost împărțiți în 3 categorii, după avere: fruntași, mijlocași, codași. În secolul XVIII și la începutul secolului XIX, numărul *birnicilor* a scăzut în favoarea altor categorii fiscale (scutelnici, breslași, slugi de ranguri).

BISMARCK, OTTO EDUARD LEOPOLD (1815–1898)

diplomat și om de stat german. Ambasador la Sankt Petersburg (1859–1862). A înfăptuit unitatea Germaniei prin „fier și sânge" (războiul cu Danemarca (1864), războiul italo-pruso-austriac (1866) și războiul franco-prusac (1870–1871). Cancelar al Imperiului German, între 1871–1890. Este auto-

rul inițiativei „Alianța celor trei împărați" (Germania, Austro-Ungaria și Rusia), încheiată în 1873, reînnoită în 1881 și 1884. În 1887, Bismarck a semnat cu Rusia așa-numitul *Tratat de reasigurare*. Considerând că războiul cu Rusia ar putea fi periculos pentru Germania, el s-a pronunțat împotriva cercurilor militare germane care susțineau declanșarea unui război preventiv împotriva Rusiei.

BIZANȚ DUPĂ BIZANȚ,
în anul 1935 – cu cinci ani înainte de sfârșitul tragic al lui Nicolae Iorga – apărea sub titlul „Byzance après Byzance. Continuation de l'Histoire de la vie byzantine", Bucarest, Edition de l'Institut d'Études byzantines, lucrare majoră a savantului, care întrunește toate trăsăturile unei opere clasice. Ea se impune prin informația științifică și gândirea originală, actuală și în același timp perenă, prin mesajul ei adresat în primul rând românilor și popoarelor din sud-estul Europei, dar și specialiștilor din toată lumea. Exprimă judecățile unei lumi despre ea însăși, interferând în mod fericit cele două planuri, de istorie universală și de istorie națională. Demonstrează cu pregnanță vocația universală a Europei de sud-est și rolul românilor la împlinirea acestei vocații. Nicolae Iorga argumentează că, după 1453, Bizanțul, conceput ca un sistem complex de instituții, ca sistem politic, ca formație religioasă, ca tip de civilizație – cuprinzând moștenirea intelectuală elenică, dreptul roman, religia ortodoxă și tot ceea ce provoca și întreținea el în materie de artă – nu a dispărut, odată cu căderea, pe rând, în secolul al XV-lea, a celor trei capitale ale sale: Constantinopolul, Mistra și Trapezuntul. Bizanțul, în esența sa, s-a păstrat până la începutul secolului al XIX-lea, după ce anexase forme de civilizație care-i veneau din lumea gotică a Transilvaniei și a Poloniei, prin Moldova românească și tot ce, pe diferite căi, îi transmite Apusul în Epoca Renașterii. În Bizanțul „post-bizantin", istoricul constată nu numai un fenomen de *conservare* a esenței și aspectelor exterioare ale unei civilizații în agonie, ci *evoluția* neîntreruptă de „transformarea, în multe privințe, numai aparentă, de la 1453" a unei acțiuni milenare. Bizanțul continuă să asimileze tot ceea ce intră în raza operei lui, forme de civilizație gotică și aportul apusean al Renașterii. Astfel îmbogățit, bizantinismul va rezista până în zorii secolului al XIX-lea, iar moartea lui este datorată *ideilor noi* ale filosofiei iluministe „dușmana influențelor religioase și a autorităților istorice" și *conștiinței de sine a națiunilor*, care au „dreptul și datoria de a trăi prin ele însele". Expresia *Bizanț după Bizanț* definește circa patru secole ale istoriei universale, începând cu 1453 și până la începutul secolului al XIX-lea. Ea evocă, mai întâi, uimitoarea vitalitate a sintezei eleno-latine care și-a împlinit de-a lungul Evului Mediu chemarea de a educa și îndruma popoarele, chiar după căderea lor sub robia turcocrației. Evidențiază și antecedentele unei mari părți a Europei, care își revendică începuturile în

civilizaţia bizantină ce a sintetizat tot ce a dat mai bun Lumea veche. Bizanţul s-a perpetuat prin *oameni* şi prin *autonomii*, adică prin ceea ce, spiritual sau politic, îşi păstrase o oarecare libertate după subjugarea Cetăţii. Dintre oameni – exilaţi, clerici, cărturari, negustori, dregători – cei mai însemnaţi sunt *arhonţii* şi *voievozii*. 1. *Emigranţii* – oameni care, din pricina turcilor, sau chiar înainte de apariţia lor, au plecat în Apus, de la Veneţia la Paris, la Geneva şi în diferite regiuni ale Germaniei. Dascăli, editori, grămătici, comentatori de texte, aventurieri, erau reprezentanţi ai unui ideal care s-a păstrat destul de multă vreme şi, prin aceasta, au influenţat asupra Renaşterii occidentale sau au avut un rol important în artă, precum fostul zugrav de icoane din Creta, Theotokopulos, devenit la Toledo celebrul „El Greco". Dintre aventurieri – nu puţini – fostul student în medicină de la Montpellier, de Marcheti, „despotul" Iacob Basilikos, care va domni în Moldova între 1561–1563, şi care va înfiinţa Colegiul latin de la Cotnari. 2. În Bizanţul, devenit Istanbul, *marile familii greceşti*, după o perioadă în care au stat ascunse, pentru a se salva, au început să-şi dezvolte opera folositoare întregii Europe de sud-est, prin abile relaţii cu turcii sau folositoare alianţe cu boierimea românească. Prin negoţ, prin luarea în arendă până şi a veniturilor Împărăţiei otomane, aristocraţia bizantină, folosindu-se de marile nume pe care le poartă aceşti *arhonţi* (Comneni, Cantacuzini, Paleologi etc.) înţelege să capete, prin dregătorii dar şi prin Biserică, conducerea supremă a treburilor. Dintre „arhonţi" Nicolae Iorga aminteşte neamul Chalkokondylas, care, prin comerţul cu Rusia, ajunge la o mare avere şi putea procura sultanului şaizeci de galere, neamul Cantacuzinilor, dintre care Şeitanoglu era considerat de greci „stâlpul naţiei lor", iar unul din fiii săi – banul Iani (fratele Teodorei, mama lui Mihai Viteazul) avea misiunea de a reprezenta pe domnii români la Poartă. Un alt fiu, Andronic Cantacuzino, hotăra soarta tronului Ţării Româneşti. Alte familii de arhonţi vor aduce mari servicii turcilor, prin diplomaţie sau prin căsătorii, pe lângă tătarii din Crimeea, veneţieni sau chiar în Apus. După ce multe familii bizantine au emigrat la români, tradiţia *arhonţilor* nu va pieri şi, prin Cantacuzini, Rosetteşti, Mavrocordaţi vor ocupa scaunul domnesc în Ţările Române şi vor aduce ideile şi modul de viaţă din lumea postbizantină. *Arhonţii* şi apoi *domnitorii români* vor salva instituţiile, ideile, aspiraţiile, educaţia, modul de viaţă, tipul înalt de realizare umană, tot ceea ce a însemnat grandoarea lumii bizantine. Scrierile arhonţilor sunt inspirate de ideea unei revanşe, cu neputinţă de realizat, dar care va înflăcăra multe din spiritele cele mai distinse şi cele mai nobile ale Europei apusene, până după începutul veacului al XVI-lea. 3. Una din cele mai puternice autorităţi, la care s-a supus spiritul uman de-a lungul istoriei, care a înlocuit şi preluat autoritatea basileilor bizantini, a fost *Patriarhia ecumenică a Bisericii ortodoxe*. Patriarhul ecumenic s-a sub-

stituit Imperiului dispărut și, folosindu-se de Imperiul otoman, va încerca, prin curentul de unire a tuturor Bisericilor ortodoxe până la Cairo și Moscova, până la Veneția, în Creta, la Ancona să refacă moștenirea lui Constantin cel Mare, Justinian și a Comnenilor. Patriarhul avea o Curte asemănătoare cu aceea a vechilor împărați, și pe veșmântul de lână aspră neagră purta vulturul împărătesc. Înalții prelați bisericești vor continua visul *arhonților* de refacere a Imperiului basileilor. Vor reuși doar să păstreze autonomiile comunităților creștine regăsite în tot imperiul. 4. *Autonomiile locale creștine* din Tracia, Adrianopol, Thesalia, Atena, Moreea dar și din insulele grecești (Paros, Naxos, Milo, Patmos, Chios, Lesbos, Lemnos, Rodos), aveau la baza organizării lor vechile regulamente ale fondatorilor, recomandările lor precise, cuprinse în *tipicurile* care nu fuseseră date uitării. Acestea erau adevărate constituții pentru o viață care rămăsese cu totul în afara unui stat străin (otoman), mai ales în privința religiei. Sfântul Munte (Athos), cu cei patru sau chiar șase, până la șapte mii de monahi, nu fusese atins de cucerirea turcească, trebuise însă să recunoască noua putere laică. Nevoile materiale ale numeroaselor mănăstiri (Rhossikon, Filoteon, Sf. Pantelimon, Sf. Ilie, Xenofon, Chilandari, Simopetra, Zografu, Gregoriu, Kastamonitu, Dochiariu, Dionisiu, Karakalu, Lavra etc.) au fost rezolvate prin daniile foarte bogate ale domnitorilor români, deveniți ocrotitorii lor începând din secolul al XIV-lea. Cele trei scaune patriarhale ale Răsăritului (Ierusalim, Antiohia, Alexandria), supuse unor obligații bănești împovărătoare au avut patriarhi care au făcut operă de restaurare a construcțiilor, au scris cărți, adevărate tratate de teorie. Muntele Sinai și mănăstirea Sf. Sava au rămas ca o altă insulă de completă autonomie. Pe lângă alte grupări de viață locală din cuprinsul Imperiului, colonia grecească din Veneția se formase din Evul Mediu timpuriu, ajungând în secolul al XVI-lea să numere până la 4 000 de enoriași. 5. *Biserica bizantină* a fost sprijinită peste capul împăratului „necredincios" de diverși donatori – patriarhul Moscovei, episcopii de Kiev, de Vilna, patriarhii Ierusalimului, Alexandriei, Antiohiei, arhiepiscopul de Târnovo, Dionisie Rali, prinții caucazieni, domnitorii români. Lumea ortodoxă din turcocrație a recurs la *domnitorii români*, a căror autoritate asupra supușilor lor era de caracter imperial și care, pe frescele bisericilor, puneau să fie zugrăviți cu coroana pe frunte, întrebuințând pe hrisoavele lor formula „din mila lui Dumnezeu". Relațiile Țării Românești cu Athosul încep încă din secolul al XIV-lea, prin danii la mănăstirea Meteorelor. Ștefan cel Mare, ctitor la Zografu între 1466 și 1495, a pus temelii și la Vatopedi, fiind urmat de fiii săi Bogdan, Alexandru, apoi Petru Rareș. Au oferit danii Petru Rareș și doamna Ruxandra, cât și domni ai Țării Românești ca Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul, Radu Mihnea, Matei Ba-

sarab, Gheorghe Duca şi Cantacuzinii. Aceşti conducători „ai unei ordini patriarhale ţărăneşti" au devenit – sub influenţa bizantinilor greci, amestecaţi în viaţa lor prin negoţ, prin căsătorii, prin traiul comun la Constantinopol în mahalaua Perei sau Galatei, dar mai ales în insule sau alte locuri de refugiu sau de surghiun, prin stabilirea marilor familii pe pământul românesc, – adevăraţi *succesori ai împăraţilor din Bizanţ*. De la ei au preluat stilul, pompa şi stemele chiar, dar şi misiunea de ocrotitori a toată creştinătatea ortodoxă care trăieşte din daniile lor. Este „o nouă basileia", înconjurată de capii clerului grecesc, mai întâi ca simpli vizitatori în căutare de pomeni, apoi patriarhi în funcţie sau în exil, unii deveniţi conducători ai bisericii române. Formula „Bizanţ după Bizanţ" defineşte deci o *multiseculară politică desfăşurată de Ţările Române care îşi asumaseră pe plan sud-est european rolul covârşitor al Imperiului bizantin de sprijinitor al bisericii ortodoxe şi al culturii în tot Orientul Creştin*. Secolul al XVII-lea, socotit de Nicolae Iorga o „Renaştere grecească", când Meletie Pigas şi Chiril Lukaris avuseseră o mare influenţă asupra bisericii şi învăţământului din Ţările româneşti, a fost urmat de secolul fanariot. Sarcina de a continua tradiţiile bizantine, în limitele teritoriului asupra căruia se întindea autoritatea sultanului, a revenit domnilor fanarioţi. În a doua etapă a epocii fanariote (1768–1821), elanul domnilor către reformele în sens „european" s-a concretizat în modernizarea instituţiilor, a legilor, în reforma socială a lui Constantin Mavrocordat, în şcolile de influenţă apuseană. Cu uciderea, în chinuri, a lui Alexandru Ipsilanti în 1807, care domnise ca un „filosof", se punea capăt ultimei iluzii a bizantinismului modernizat şi occidentalizat, iar în 1821 „fenixul elen al Eteriei omorâse, în avântul său îndrăzneţ, bătrânul vultur bizantin". Ideea „Bizanţ după Bizanţ" a deschis noi perspective pentru istorici privind *apartenenţa popoarelor sud-est europene*, şi nu numai, la *o civilizaţie universală şi milenară*, ataşamentul lor faţă de idealuri care le-*au conservat timp de cinci secole identitatea etnică şi spirituală, europenismul lor manifest*, voinţa de a aduce continentului european partea care-i lipsea în izolarea lui apuseană, toate fenomenele susceptibile să explice aventura seculară a Europei de sud-est în special istoria ideilor. Continuitatea politică şi spirituală a reprezentat o tradiţie, o speranţă, a fost „Marea idee".

BLAJ, MITROPOLIA UNITĂ, pentru a asigura sprijin clerului unit, guvernul imperial de la Viena a ridicat în 12 decembrie 1850 Episcopia unită de la Blaj la rangul de *Mitropolie* şi a înfiinţat, pe lângă vechea episcopie de la Oradea, încă două episcopii, la Gherla şi Lugoj. Scaunul papal a confirmat în 1853 aceste hotărâri şi biserica unită a devenit independentă de Arhiepiscopia catolică din Esztergom (Strigoniu). După multe stăruinţe, Andrei Şaguna a fost numit în 1865 mitropolit, având în subordine vechea episcopie de la Arad şi pe cele nou înfiinţate de la Caransebeş şi de la Gher-

la. Primul mitropolit greco-catolic a fost Alexandru Şterca-Suluţiu.

BLOCUL NEUTRILOR,
după declanşarea celui de al doilea război mondial (1 septembrie 1939), România a adoptat o atitudine de neutralitate. Astfel, la şedinţa din 4 septembrie 1939 a guvernului Armand Călinescu, s-a stabilit că România va păstra o „atitudine paşnică" în raporturile cu toate statele. Consiliul de Coroană din 6 septembrie 1939 hotăra în unanimitate *neutralitatea* României. Aceasta va *fi condiţionată* de faptul ca războiul să nu ameninţe direct independenţa şi integritatea României şi nici interesele de viaţă ale prietenilor ei din Înţelegerea Balcanică. Majoritatea membrilor Consiliului de Coroană a optat pentru abţinerea de la ostilităţi cu gândul că, la momentul oportun, România se va afla în *tabăra aliată*, împotriva statelor fasciste. Neutralitatea României nu a fost numai *condiţionată* şi *prevăzătoare*, dar ea a dovedit şi *lipsă de pasivitate*. În perioada septembrie 1939–mai 1940 au fost iniţiate o serie de acţiuni diplomatice menite să contribuie cel puţin la preîntâmpinarea ostilităţilor în sud-estul Europei şi, în caz de nevoie, la respingerea în comun de către statele interesate din zonă a agresorilor fascişti. În acest sens a acţionat diplomaţia românească în ultimele luni ale anului 1939, pentru constituirea unui *Bloc al neutrilor* din Balcani. Dacă în privinţa datei iniţierii *Blocului neutrilor* mai sunt controverse (19 sept. 1939 – întâlnirea de la Jebel dintre miniştrii de externe ai României şi Iugoslaviei, sau mijlocul lui octombrie 1939 – Comitetul şefilor de state majore de la Londra), în ceea ce priveşte rolul activ al ţării noastre în punerea în funcţiune a sistemului diplomatic sud-est european, în vederea alcătuirii *Blocului* nu este pus la îndoială. Referitor la originea ideii *Blocului neutrilor*, doi factori trebuie luaţi în consideraţie: 1. tendinţa statelor din sud-estul Europei, a României îndeosebi, de întărire a raporturilor dintre toate ţările din zonă pentru a rezista în comun pericolului fascist; 2. sugestiile Londrei, în cadrul politicii sale mediteraneene, de reunire a statelor balcanice într-un bloc aflat sub influenţa aliaţilor şi având un vădit caracter antigerman. Chestiunea reunirii eforturilor ţărilor din sud-estul european într-un *Bloc al neutrilor* se afla sub cele mai bune auspicii deoarece, din 1934, patru state (România, Turcia, Iugoslavia, Grecia) erau membre ale Înţelegerii Balcanice. Diplomaţia românească, prin Grigore Gafencu, a acţionat pentru întărirea şi unitatea Înţelegerii Balcanice. Prima acţiune concretă a Bucureştilor în direcţia făuririi *Blocului neutrilor* s-a produs a doua zi după tipărirea comunicatului guvernului român referitor la menţinerea unei „atitudini paşnice" a ţării noastre în război. La 5 septembrie 1939, Grigore Gafencu instruia pe ambasadorii români de la Ankara, Belgrad, Atena să explice că, prin păstrarea „mâinilor libere", România urmărea „precizarea *unei atitudini comune*" a statelor balcanice, ceea ce trebuia să fie ulterior *Blocul neutrilor*.

Din cauza unor litigii teritoriale, şi a ameninţărilor lui Hitler, ţările membre ale Înţelegerii Balcanice au reacţionat lent şi cu multă prevedere la sugestiile României. *Proiectul* blocului întocmit la 28 octombrie 1939, după consultarea lui Gafencu cu ambasadorii români în capitalele statelor Înţelegerii Balcanice, avea în vedere în mod special „înţelegerea prealabilă între cele patru state ale Înţelegerii Balcanice" şi faptul că alianţa trebuia să privească şi Italia, Bulgaria şi Ungaria. Propunerea română din 28 octombrie 1939 cuprindea şase prevederi şi „baze" în documentul original şi anume: 1. Neutralitatea desăvârşită în actualul conflict. 2. Neagresiune între statele făcând parte din bloc... 3. În cazul unei agresiuni externe împotriva unuia dintre statele făcând parte din *Blocul neutrilor*, celelalte vor păstra cel puţin o neutralitate binevoitoare faţă de statul atacat. 4. Deciziuni luate de acord în vederea normalizării măsurilor militare luate la frontierele comune. 5. Stabilirea unui contract direct între miniştrii Afacerilor Străine ai statelor făcând parte din blocul neutrilor. Schimb de informaţii politice şi economice între guverne. 6. Adoptarea unor măsuri de ordin economic în baza comunităţii de interese. Eşecul *Blocului neutrilor* a determinat România, sfătuită şi de puterile occidentale, să se orienteze spre întărirea alianţei balcanice. Eforturile ei au aflat ecou favorabil în rândurile partenerilor din Înţelegerea Balcanică ce s-au întrunit, între 2 şi 4 februarie 1940, în a opta sesiune extraordinară la Belgrad, unde s-au aprofundat raporturile între cele patru state membre hotărâte să-şi apere „bunurile supreme": „dreptul... la libertate, la unitate şi la teritoriu naţional".

BLOCUL PARLAMENTAR, deoarece în alegerile parlamentare din 2–8 noiembrie 1919 (primele alegeri pe baza votului universal) nici un partid politic nu obţinuse o majoritate parlamentară, iar noile partide „se simţeau – după aprecierea lui Nicolae Iorga – observate şi pândite din umbră de liberalii furioşi de neprevăzutul rezultat al alegerilor", formula unui guvern de coaliţie s-a impus cu necesitate. La 25 noiembrie 1919 s-a înteмeiat *Blocul Parlamentar*, alcătuit din reprezentanţii Partidului Naţional din Transilvania, Partidul Ţărănesc din Vechiul Regat, Partidul Ţărănesc din Basarabia, Partidul Naţionalist-Democrat, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina şi grupării independente a dr. Nicolae Lupu. Blocul Parlamentar va alcătui guvernul prezidat de Alexandru Vaida-Voevod (1 decembrie 1919–13 martie 1920). Guvernul *Blocului Parlamentar* reunea partide şi grupări politice legate de marea burghezie concurentă liberalilor, de burghezia mică şi mijlocie, de intelectualitatea cu vederi democratice şi de ţărănime. Dintre actele de guvernare mai importante ale acestui guvern menţionăm: la 6 martie 1920 a aprobat un proiect de lege agrară pentru Vechiul Regat elaborat de Ion Mihalache; la 13 ianuarie 1920 a fost ridicată starea de asediu şi cenzura pe teritoriul Vechiului Regat. Pe plan extern,

guvernul a semnat Tratatul de pace cu Austria (la 10 decembrie 1919) şi a stabilit (prin Alexandru Vaida-Voevod, aflat la Londra), legături cu guvernul sovietic în vederea reglementării relaţiilor dintre România şi Rusia Sovietică. În această perioadă, Parlamentul a votat la 29 decembrie 1919 *legile prin care se ratifica Unirea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu România* şi, la 10 martie 1920, *legea agrară pentru Basarabia.* Lipsa de unitate a partidelor care alcătuiau *Blocul Parlamentar* s-a răsfrânt negativ asupra capacităţii de acţiune a guvernului. În condiţiile valului revoluţionar, vârfurile burgheziei şi moşierimii au hotărât să aducă „o mână de fier la frânele statului". În februarie 1920 s-a realizat un acord între Alexandru Averescu şi Ion I. C. Brătianu. Şeful Ligii Poporului se angaja să înfrângă mişcarea muncitorească şi să înfăptuiască reforma agrară în limitele prevăzute de decretele din decembrie 1918, iar preşedintele P.N.L. promitea să uzeze de influenţa pe care o avea la Palat pentru a determina aducerea lui Alexandru Averescu la putere. La 13 martie 1920, regele Ferdinand I a cerut demisia guvernului Vaida şi a încredinţat puterea lui Alexandru Averescu.

BOGATI, GHEORGHE,
asasinul prezumtiv al lui Barbu Catargiu, primul ministru al României (22 ianuarie–8 iunie 1862). Acesta a fost împuşcat sub clopotniţa Mitropoliei, după ce ieşise din Adunarea Legislativă. După asasinatul din 8 iunie 1862, G. Bogati s-a îmbogăţit şi a primit un post important la Piatra Neamţ. Printre cei suspectaţi de asasinat a fost şi Nicolae Bibescu, prefectul Poliţiei Bucureşti. A fost poreclit ulterior „Pistol". A refuzat să dea declaraţii Judecătoriei Criminaliceşti. Evenimentul a dus la demisia guvernului conservator şi constituirea unui guvern al „căii de mijloc", având ca preşedinte pe Nicolae Kretzulescu. În memoria lui Barbu Catargiu, guvernul a decretat 20 zile de doliu şi a ridicat o statuie lângă turnul Mitropoliei unde a fost ucis.

BOIER,
în Moldova, Ţara Românească şi „Ţara Făgăraşului" boier era omul din clasa de sus, nobilul. Cuvântul de origine slavă „boliar" apare în izvoarele istorice odată cu organizarea statală. Stăpânii de moşie (majores terrae – 1247), oamenii de oaste (viteji), cnejii sau boierimea de ţară constituiau în sec. XIV–XVI – clasa boierilor. În sec. XVI boierimea ajunge la cea mai mare putere (moşii, influenţă, partizani) ca apoi, această nobilime militară, să se transforme într-o aristocraţie birocratică, ierarhizată după sistemul bizantin-turcesc. O caracteristică specială a existenţei boierimii din Ţările Române a fost lipsa oricărui aşezământ legiuit care să-i definească statutul. În tot Evul Mediu, criteriul fundamental ce definea calitatea de boier l-a constituit, după cum afirma şi Dimitrie Cantemir, posedarea de „moşii mari". Mărimea domeniului determina şi ierarhizarea socială, includerea în rândul marilor sau micilor

boieri, obligaţiile militare ale individului respectiv fiind şi ele condiţionate de întinderea proprietăţii. Alături de această nobilime teritorială ereditară, există o aristocraţie de dregători recrutată tot din rândurile proprietarilor de pământ. Uneori domnitorii (Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare etc.) învesteau cu dregătorii persoane pe care doreau să şi le ataşeze şi să le răsplătească, constituind o *nobilime electivă*. Trecerea în rândurile dregătorilor era întotdeauna însoţită şi de dăruiri de moşii, această nobilime devenind şi *ereditară*. Acest sistem mixt a început să capete o pondere deosebită mai ales din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Prima încercare de definire a statutului boierimii s-a făcut în Oltenia în timpul stăpânirii habsburgice (1718–1739), când ierarhia boierească era determinată de *dregătorie*, dar mai ales de „stăpânirea moşiei". Aşezământul lui Constantin Mavrocordat a încercat să codifice situaţia boierimii din Ţara Românească (1740) şi Moldova (1741), legând-o cu precădere de criteriul boier = slujbaş şi s-o ataşeze mai strâns de puterea centrală. Aşezământul lui Mavrocordat a încercat să consfinţească oficial *dregătoria* ca singur criteriu de apartenenţă la boierime, deşi acest atribut era iluzoriu fără stăpânirea de pământ. Boierii au fost împărţiţi în două categorii: *veliţi* (în număr de 19 care ocupau dregătoriile, de la marele ban până la marele clucer şi care compuneau Divanul) şi *subalternii* (ceilalţi boieri, care ocupau slujbe mărunte până la rangul de ceauş). Urmaşii veliţilor constituiau *neamurile* (adică familiile boierilor de rangul I), iar cei ai boierilor de treapta a II-a alcătuiau tagma *mazililor*, scutiţi doar parţial de dări, adică de dijmărit şi vinărici. Toţi beneficiau de privilegii fiscale în urma desfiinţării rumânici (1746) şi vecinici (1749), primind, după rang, un număr corespunzător de scutelnici, iar mai târziu de posluşnici. La începutul secolului XIX, boierimea mică şi mijlocie va iniţia programul reformator care stă la baza renaşterii culturale şi a ideilor moderne de libertate.

BRANIŞTEA,

porţiune de pădure scoasă din stăpânirea devălmaşă, cu aprobarea obştii dacă pădurea aparţinea satului, sau cu aceea a domnului, dacă făcea parte din acei bătrâni „codri merei" ce se întindeau pe mari regiuni ale ţării şi era trecută în stăpânire personală. Când pădurea era insuficientă, sătenii îşi semănau pădurea proprie, care se numea *dumbravă* sau *rediu*. În virtutea Legii Ţării (legea nescrisă) s-a constituit un ansamblu de norme care reglementa regimul braniştilor. În virtutea ei, stăpânul folosea braniştea în exclusivitate, o „apăra" (slav braniti = a apăra), adică putea interzice intrarea străinilor în pădure spre a vâna animale, a tăia lemne, păşuna vite, cosi fân şi culege fructe. Braniştile fără proprietar făceau parte din proprietatea domnească.

BRAZDA LUI NOVAC,

1. Brazda lui Novac *de nord:* val de pământ la sud de Carpaţi, care a fost identificat la sud de comuna Hinova (judeţul Mehedinţi) se îndreaptă spre

Est, urmărind limita dintre deal şi câmpie, traversează Limes Transalutanus, trece pe la sud-estul oraşului Ploieşti, ajunge până la Pietroasele (judeţul Buzău). Capătul său a fost descoperit la sud de Brăila. Are înălţimea de cca 3 m, iar adâncimea şanţului tot 3 m. A fost datată de unii istorici în sec. I d. Hr., de alţii sec. IV d.Hr., fiind atribuită epocii constantiniene; 2. Brazda lui Novac *de Sud:* val de pământ, ridicat în partea de sud-vest a Munteniei, lung de cca 170 km, înalt de 2 m, lat de 11 m şi adâncimea şanţului (pe latura nordică) de 1,50 m, iar lărgimea de 7,50 m. Cunoscut sub denumirea populară *Troian*. Porneşte de pe malul stâng al Oltului, de lângă satul Viespeşti (judeţul Teleorman) şi se îndreaptă spre lacul Greaca. Datat de unii arheologi din vremea lui Augustus sau Traian, iar de alţii din secolele II–III d. Hr., cu scopul de a apăra cetatea Turris.

BRIAND, ARISTIDE (1862–1932),
om politic francez, orator remarcabil, de 11 ori preşedinte al Consiliului de Miniştri şi de 15 ori ministru al afacerilor străine. Partizan al unei politici de reconciliere cu Germania, a semnat Acordul de la Locarno (1925).

BUCOVINA,
cuvântul „bucovina", având iniţial sensul de „pădure de fag", derivat din termenul slav *buk* = fag, este menţionat documentar pentru prima dată într-un act din anul 1392 emis de Roman I Muşat, iar în deceniile următoare în diferite acte ale cancelariei domneşti. Ulterior numele se toponimizează, căpătând un sens precis de-abia în 1775, odată cu răpirea nord-vestului Moldovei de către Imperiul Habsburgic.

BUCOVINA,
gazetă românească pentru religie şi literatură. Apare la Cernăuţi, săptămânal (4 oct. 1848–20 sept. 1850), ca text bilingv (român şi german). Redactori responsabili: Gheorghe şi Alecu Hurmuzaki. Articolul-program făgăduia cititorilor „cele mai noi producţii ale literaturii româneşti". Printre colaboratori se numără: D. Bolintineanu, V. Cârlova, V. Alecsandri, Alecu Russo, C. Negri, V. Pogor.

BUGIULEŞTI, VALEA LUI GRĂUCEANU,
cercetările arheologice din anii 1962–1968 din perimetrul satului Bugiuleşti, comuna Tetoiu, judeţul Vâlcea, au dus la descoperiri care au pus în evidenţă una din etapele procesului de activitate conştientă, de muncă propriu-zisă, reliefând un comportament uman incontestabil. Cele trei spaţii cercetate de la Bugiuleşti sunt „Petrişu", „Fântâna alor Tiţei" şi „Valea lui Grăuceanu". Cele mai importante vestigii materiale sunt cele provenite de la punctul denumit de localnici „Valea lui Grăuceanu". În acel loc, pe o suprafaţă restrânsă de numai circa 80 metri pătraţi, s-au recoltat câteva sute de oase lungi ale unor animale mari, toate rupte la ambele extremităţi, pentru a se extrage măduva din interiorul acestora. Alături se aflau numeroase cranii de animale prezentând perforaţii în vederea scoaterii şi con-

sumării creierului ca hrană. Alături de oasele sparte deliberat cu scopul extragerii măduvei, s-au găsit oase lungi (femure) sparte în mod dirijat, cu pietre ascuţite şi tăind oblic osul pe la mijlocul lungimii. S-au obţinut astfel ustensile pentru lovit, zdrobit, perforat, despicat, răzuit şi tăiat. Alături de aceste oase s-au găsit şi şapte bolovani dintr-o rocă aparte, dură, care provine de pe dealul Măgura Slătioarei, aflată la o depărtare de 42 km de Bugiuleşti. Aducerea pietrei de la o asemenea distanţă (necesita o zi dus şi o zi întors) demonstrează că doar o fiinţă raţională, conştientă, putea face o asemenea operaţiune. Materialul osteologic provine de la sute de indivizi ce aparţinuseră la circa 25 de specii diferite şi demonstrează că acest cuprinzător material osteologic era adus aici în mod deliberat. Semnificaţia ştiinţifică a descoperirii arheologice de la Bugiuleşti a sporit considerabil prin găsirea a *trei fragmente de oase provenite de la un hominid* (partea de mijloc de tibia (fluierul piciorului) şi două diafize (partea de mijloc) de femur (osul lung al coapsei). Aceste fragmente osteologice atestă prezenţa hominizilor, nu numai pe teritoriul patriei noastre, ci şi pe cuprinsul continentului european, descoperire ce marchează o nouă etapă în cercetarea genezei fiinţei umane. Prin determinarea geomorfologică (succedarea în timp a straturilor geologice ale solului) şi prin procedeul analizei polinice (polen) s-a stabilit că aceste urme aparţin Villafranchianului mijlociu, datat între 2 200 000–2 000 000 î.Hr. Din studiul fragmentelor de oase ale hominidului se deduce că exemplarul de la Bugiuleşti era un individ înalt (1,70 m) ce îşi procura hrana prin vânarea animalelor din zonă (cerbi, capre, gazele, cai, urşi, castori, râşi, rinoceri şi elefanţi). Această descoperire a hominidului de la Bugiuleşti – cel mai vechi din Europa – se înscrie pe plan ştiinţific mondial ca un fapt de excepţie, făcând ca apariţia omului pe continentul nostru să fie corelată neapărat cu descoperirile din ţara noastră.

BULA,
1. sigiliu ataşat, confecţionat din metal (aur, argint, plumb), putând fi realizat din punct de vedere tehnic prin două metode: a) presarea unui bulgăre de aur pe ambele părţi; b) sudarea a două plăci (sau lame) din metal. În sigilografia românească bulele sunt singurele sigilii duble; 2. document scris din categoria actelor oficiale emise de cancelaria papală începând din secolul al XIII-lea, pentru soluţionarea unor probleme importante de drept canonic sau de ordin politic, redactat în cancelaria papală, semnat autograf de papă şi întărit cu *bula* (vezi bula papală din 1234), cât şi bula de aur a lui Andrei II (1222) şi Andreanum (1224).

BULA DE AUR A SAŞILOR,
act cunoscut şi sub numele de *Andreanum* prin care regele ungar Andrei al II-lea (1205–1235) acordă, în anul 1224, populaţiei săseşti din sudul Transilvaniei, felurite privilegii şi anume: regiunea colonizată de aceştia între Orăştie şi Baraolt, inclusiv ţinutul locuit de secui, se organizează

ca un teritoriu autonom, cu numeroase privilegii, în schimbul unor obligaţii financiare şi militare faţă de regele ungar; preoţii lor continuă să fie judecaţi după aproape un secol de la aşezare, pe baza dreptului obişnuielnic (consuetudinal) folosit la venirea lor în Transilvania.

BULA DE AUR DIN 1222, act fundamental privind drepturile nobilimii din regatul Ungariei şi din Transilvania. A fost adoptat de regele Andrei al II-lea (1205–1235), ca urmare a presiunilor exercitate de nobilime. Folosindu-se de situaţia dificilă în care se afla Andrei (anarhie feudală şi tulburări populare), micii nobili, în mâinile cărora se afla întreaga organizare militară din comitate, l-au forţat pe rege să convoace o adunare şi să dea *Bula de aur din 1222*, cu privire la modul de administrare a statului. *Bula de aur* confirmă „libertatea" şi „privilegiile" pentru „toţi oamenii nobili". Regele trebuia să convoace în fiecare an *adunarea de stat* alcătuită din nobilii mari, mijlocii, mici. Nobilii şi clerul erau *scutiţi de impozite* către stat; s-a interzis ca reprezentanţii statului să intre pe proprietatea nobililor fără acceptul acestora; s-a interzis comiţilor să se amestece în raporturile patrimoniale dintre nobili. În art. 31 (ultimul) al *Bulei de aur* se confirmă dreptul nobililor de a se opune regelui în caz că ar fi încălcat privilegiile acordate (jus resistendi). Nu se prevedea nici o măsură privind poporul de rând. Actul va fi confirmat şi lărgit în anul 1231.

BULGARIA, SECOLUL XIV, la sfârşitul secolului al XIII-lea, puterea statului bulgar era în declin. Lupta cu Serbia pentru hegemonie în Balcani a slăbit mult puterea celui de-al doilea ţarat bulgar. În lupta de la Velbujd, din 28 iulie 1330, condusă de ţarul Mihail Şişman, armata bulgară, însoţită de un corp de oaste din Ţara Românească, trimis de Basarab I cu care ţarul se înrudea, este înfrântă de armata sârbă condusă de Ştefan Decanski (Ştefan al III-lea Uroş). După această luptă, a crescut influenţa Serbiei în regiunile sud-dunărene. Faptul că între diferite regiuni ale Bulgariei nu existau legături economice strânse a contribuit la accentuarea tendinţelor lor separatiste. În anul 1363, ţarul Ivan Alexandru (1331–1371) a împărţit ţara între cei doi fii ai săi, Straţimir şi Şişman. Ivan Şişman devine ţar de Târnovo între anii 1371–1393. Ţaratul de Târnovo va fi cucerit de către turci în anul 1393. Ivan Straţimir devine ţar de Vidin între anii 1371–1396. Ţaratul de Vidin va fi cucerit de turci după bătălia de la Nicopole. În regiunile dobrogene, până la sud de Varna, se constituie un al treilea stat independent sub conducerea lui Balica, Dobrotici şi Ivancu. În această situaţie, Bulgaria nu putea opune decât o slabă rezistenţă înaintării turceşti şi va fi sub stăpânirea Porţii până la Tratatul de la San Stefano din 19 febr./3 mart. 1878. La Congresul de la Berlin (13 iunie–13 iulie 1878), Bulgaria este declarată principat autonom sub suzeranitatea Porţii. Abia la 5 octombrie 1908, Bulgaria îşi proclamă independenţa.

BUONACCORSI, FILLIPPO (1437–1496),
umanist de înaltă valoare, stabilit în 1490, din motive politice, la curtea regelui polon Cazimir IV (1447–1492), a adoptat numele de Callimachus. A fost numit profesor de latină al fiilor regelui Cazimir şi, în paralel cu această funcţie, Fillippo Buonaccorsi a îndeplinit numeroase misiuni diplomatice în slujba regelui polon – negocieri cu Poarta otomană, cu Moldova lui Ştefan cel Mare şi diverse altele, legate de înfăptuirea unor proiecte de acţiune antiotomană. Scrierile sale politice şi literare cuprind referinţe însemnate despre români în secolele XIV–XV şi anume: prima expediţie polonă în Moldova din 1359 şi problema „întemeierii" ţării, luptele între români şi turci, politica externă a lui Ştefan cel Mare, toate în contextul relaţiilor polono-române şi al războiului antiotoman. Umanistul italian a fost implicat direct în negocierile dintre Moldova şi Poarta otomană, legate de situaţia creată de cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe de către turci în 1484. Cunoscând direct locul ocupat de români în lupta antiotomană din secolul al XV-lea, cât şi şansele de reuşită ale unei cruciade antiotomane, Fillippo Buonaccorsi Callimachus chema puterile apusene să lupte împotriva turcilor. Dădea exemplu popoarele sud-est europene care, înainte de a cădea sub stăpânirea otomană, rezistaseră timp îndelungat şi, mai ales, exemplul Ţării Româneşti şi al Moldovei care, prin lupte grele, reuşiseră să-şi salveze existenţa. Adresându-se papei, Callimachus arată că românii, deşi divizaţi, au reuşit să obţină victorii „împotriva întregii puteri a turcilor" şi că *valahii, după ce au respins armele şi încercările ei* (ale puterii otomane), *s-au învoit prin tratate nu ca învinşi, ci ca învingători*. Textul lui Callimachus referitor la rezistenţa opusă expansiunii otomane de Ţara Românească şi Moldova cuprinde cea mai explicită confirmare contemporană a „închinării" celor două ţări pe bază de negocieri încheiate cu tratate (capitulaţii). Sunt menţionate, în cazul Ţării Româneşti, chiar şi condiţiile „închinării" şi anume: menţinerea intactă a tuturor aşezămintelor ţării (omnes leges), respectarea avuţiilor, adică a resurselor economice ale ţării (simul cum rebus) şi a autonomiei politice (et paene libertatum) şi, chiar dacă nu integral, libertatea de acţiune pe plan extern. Callimachus ştia să diferenţieze statutul celor două principate dunărene, care şi-au salvat *existenţa statală şi instituţiile*, de situaţia statelor balcanice subjugate de puterea otomană. El menţiona că acest statut special al Ţării Româneşti şi al Moldovei în raport cu Imperiul otoman, era cuprins în convenţii şi tratate şi că *aceste tratate erau cunoscute în sferele diplomaţiei europene*.

BURIDAVA,
aşezare din faza finală a epocii La Tène III (200 î.Hr.–106 d.Hr.), descoperită de profesorul Dumitru Berciu în urma cercetărilor efectuate între anii 1961–1980 unde a localizat: 1. aşezarea dacică (civilă şi militară) – *Buridava* (Ocniţa), unde, pe fragmente ceramice, au fost descoperite inscripţii

cu litere greceşti şi în limba greacă. Din aceste inscripţii apare un rege local, necunoscut în lista succesorilor lui Burebista şi a predecesorilor lui Decebal. Este vorba de regele geto-dac Thiamarcos, care purta titlul de rege-basileus. Aceasta reiese din inscripţia „Basileus Thiamarcus epoei") în transcrierea latină: „Regele Thiamarcus a făcut". Arheologul D. Berciu a ajuns la următoarele două concluzii: *prima* se referă la existenţa unei formaţiuni microstatale – una dintre cele patru sau cinci, în care s-a împărţit statul lui Burebista – în nord-estul Olteniei şi nord-vestul Munteniei şi pe versantul de nord al Carpaţilor Meridionali, adică într-o regiune în care tradiţia statală statornicită de Burebista şi de regii care i-au urmat se va menţine până la închegarea statelor prefeudale şi feudale româneşti; *a doua concluzie* se referă la poziţia regalităţii la geto-daci faţă de societate, în special faţă de aristocraţie. Se poate susţine că regele era proprietarul salinelor şi atelierelor de olărit pe care le exploata prin arendare sau direct (ca şi împăraţii romani). În urma cercetărilor din 1972 s-au găsit fragmente ceramice având inscripţii cu litere latine. Era prima inscripţie cu litere latine cuprinzând un antroponim de origine tracodacică REB, apoi MARK şi toponimul BUR. S-au găsit urme ale civilizaţiei romane şi în practica rituală a depunerii monedei în mormânt. Scrierea latină şi practica rituală a depunerii monedei în mormânt, cât şi importurile romane (obiecte de lut, fibule, vase de sticlă, de bronz, de argint, oglinzi, terra sigillata, amfore etc.) atestă faptul că fenomenul împletirii civilizaţiei geto-dace cu cea romană începuse înainte de cucerirea Daciei. Buridava era centrul politic, militar şi religios al formaţiunii microstatale din această zonă în care se desfăşura o vie activitate economică, comercială. Poziţia strategică şi cea legată de exploatarea şi introducerea în comerţ a sării au stat la baza acestei activităţi Atelierele metalurgice, ale argintarilor şi cele de olărit contribuiau la prosperitatea vieţii economice. În aşezarea dacică Buridava (Ocniţa), viaţa autohtonilor a continuat până la cucerirea romană (sfârşitul secolului I, începutul secolului I d.Hr.). 2. *Buridava* (Stolniceni) importantă aşezare civilă şi militară din Dacia Inferior, menţionată în Tabula Peutingeriană şi în Papirul Hunt descoperit în Egipt, ca loc de garnizoană al unui detaşament din cohorta I *Hispanorum veterana quingenaria equitata*. După distrugerea Buridavei dacice care a fost la Ocniţa, romanii au dat numele vechiului centru dacic desfiinţat, aşezării întemeiate de ei (în 101–103), pe malul Oltului. Aşezarea civilă romană a luat naştere în preajma unui castru (neidentificat încă). Este suprapusă în întregime de actualul sat Stolniceni (pe o lungime de 800 m şi o lăţime de 350 m). Aşezarea era dotată cu therme, construcţii cu caracter civil, guri de cuptoare pentru încălzit, căzi, bazine şi tuburi pentru aducţiunea apei. S-au găsit numeroase obiecte cum ar fi: cărămizi, ţigle, vase de ceramică, sticlă, bronz, ustensile casnice, instrumente medicale, cuie, scoabe de fier, monede de bronz şi argint. Materialele de con-

strucţie poartă ştampile (circa 140) aparţinând trupelor romane care au contribuit la construcţia thermelor şi a altor edificii, ceea ce demonstrează că Buridava, în special între cele două războaie (101–102 şi 105–106) era un puternic centru militar. În secolele II–III d.Hr. a devenit un puternic centru economic şi comercial, în care au convieţuit romani şi daci, aceştia din urmă adoptând limba latină. Continuitatea de locuire este demonstrată de cele 6 niveluri, ultimul nivel aparţinând unei comunităţi de daco-romani rămaşi pe loc după retragerea aureliană şi de carpi pătrunşi aici după 275.

BURII,
(gr. *Bouroi*; lat. *Buri*). 1. Trib dacic, burii (buridavensi), situat în regiunea Vâlcei şi a Argeşului, având drept centru aşezarea Buridava (azi Ocniţa, judeţul Vâlcea). La Ptolemeu, în *Geographia*, apar sub denumirea de buridavensi. Descoperirea arheologică de la Buridava demonstrează că burii, după anul 44 în. Hr., aveau o organizaţie politică condusă de basileos Thiamarcos şi că foloseau scrierea grecească (pe chipul cu inscripţia „basileos Thiamarcos epoei" = regele Thiamarcos a făcut) şi scrierea latină – fragmentele de ceramică cu inscripţia REB, MARK, BUR. 2. Neam germanic din zona izvoarelor Vistulei, în vecinătatea cvazilor şi a sarmaţilor. Au luat parte, ca aliaţi ai lui Decebal, la războiul cu romanii din anii 101–102. Potrivit lui Xifilin, Decebal, prin aliaţii săi, *burii*, trimite o solie care îi duce lui Traian un mesaj (scris pe o mare ciupercă cu litere latine) cerând ca împăratul să încheie pace şi să se retragă. Xifilin plasează solia daco-bură anterior bătăliei de la Tapae. Solia este confirmată de scena sculptată pe Columna Traiana. Mai târziu, burii participă la războaiele marcomanice împotriva Romei. În anul 180 d. Hr. Commodus a încheiat pace cu burii, luând de la ei numeroşi ostatici şi interzicându-le să-şi mai pască turmele la o distanţă mai mică de 40 de stadii (circa 7,5 km) de hotarele provinciei Dacia.

C

CAFTAN,
termen folosit în heraldică și sigilografie. Era o haină de culoare albă, cusută cu fir de aur, cu care erau îmbrăcați domnii la numirea în scaun și boierii la numirea în dregătorii. La sfârșitul secolului al XVI-lea, când Poarta a reușit să schimbe statutul Principatelor Române stabilit prin „capitulații" din țări vasale în țări aflate sub dominație otomană, domnitorii sunt numiți de către sultan. Numirile de domn de către Poartă se făceau în schimbul unor mari sume de bani (exemplu: Petru Cercel, 1583–1585, a plătit, pentru cumpărarea tronului, 1 160 000 de galbeni). Din memoriile lui Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, reiese că acesta a plătit apoi sultanului un tribut de 150 000 de scuzi – 350 kg aur sau 1 000 000 lei aur – pe care îi trimite la Constantinopol în luna mai; el cheltuiește apoi alți 150 000 de scuzi cu daruri trimise pașalelor, sultanilor și altor „fețe de seamă", căci fără acestea el n-ar putea domni. În secolele XVII–XVIII se generalizează și cumpărarea dregătoriilor, dar și cumpărarea rangurilor boierești. Domnitorul primea caftanul (și steagul de domnie) de la sultan, iar boierii primeau de la domn o astfel de îmbrăcăminte – erau „căftăniți". Acest sistem continuă și după 1822 – spre exemplu, Mihail Sturdza (1834–1849) a vândut, pe bani, numeroase titluri de boieri (caftane): în 1834 erau 853 de boieri în timp ce în 1849 erau înscriși în *Condica rangurilor boierești* – 3 750 boieri. Acest sistem de îmbogățire a domnitorilor prin vânzarea de „caftane" va determina includerea în „Cererile norodului rumânesc" din februarie 1821, a articolului 7, care prevedea „caftane cu bani să înceteze cu totul de a să mai face, ci numai după slujbă".

CAIMACAM,
cuvânt turcesc care desemna pe locțiitorul unui domn sau chiar al unui dregător. Caimacamii erau numiți în perioadele în care un domn fanariot era mazilit și până la numirea de către Poartă a noului domnitor. O situație specială o au caimacamii din anii 1856–1858 și anume: în anul 1856 expiră domnia de 7 ani a lui Barbu Știrbei și Grigore Alexandru Ghica (1849–1856). La Congresul de la Paris, din 18/30 martie 1856, cele șapte mari puteri garante decid convocarea *adunărilor ad-hoc* pentru a exprima voința românilor cu privire la unire, Principa-

tele Române urmând a fi conduse de caimacami. În Moldova este numit caimacam, la 11 iunie 1856, Teodor Balș, mare boier conservator, acesta însă moare la 17 februarie 1857. Ca urmare este numit Nicolae Vogoride (17 februarie 1857–octombrie 1858), omul turcilor, care falsifică alegerile pentru adunările ad-hoc. În Țara Românească este numit caimacam Alex. Dim. Ghica (17 iulie 1856–18 oct. 1858) fostul domn regulamentar care era unionist. După Conferința de la Paris (10/22 mai-7/19 august 1858), care adoptă *Convenția de la Paris*, sunt numiți câte trei caimacami în Principate. Această căimăcămie a fost denumită „căimăcămia de trei", fiind alcătuită astfel: în Moldova Ștefan Catargiu (înlocuit cu Ioan A. Cantacuzino), Vasile Sturdza și Anastasie Panu, iar în Țara Românească Emanoil Băleanu, Ioan Manu, Ioan Al. Filipescu. Căimăcămia își încetează activitatea odată cu alegerea lui Alexandru Ioan Cuza la 5 și 24 ianuarie 1859. Tabelul de mai jos prezintă caimacamii din Moldova și Țara Românească până la dubla alegere a lui Cuza în 24 ianuarie 1859.

Țara Românească		Moldova	
		15 ian. – sept. 1703; 17 oct. 1708 – 25 ian. 1710	– Ioan Buhuș
		1 aug. – 9 sept. 1711	– Lupu Costachi Vornicul – Maxut postelnicul – Antioh Jora hatman
		10 – 26 sept. 1711	– Gh. Apostol, biv vel vistier (fost mare vistier)
		26 sept. – 8 nov. 1711	– Ioan Mavrocordat dragomanul
20 iun. – 18 aug. 1802	– Alexandru Suțu	19 sept. – 28 oct. 1802	– Iordache Canta logofăt și alți boieri
		7 – 31 sept. 1806	– Iordachi Ruset Roznovanu
		1 ian. 1807 – 26 iul. 1812	– mitropolitul Veniamin Costachi și alți boieri
		20 iun. – nov. 1819	– Manu și Rizo postelnicul
		29 mart. – mai 1821	– mitropolitul Veniamin Costachi
		febr. 1821– 10 iul.1822	– Ștefan Vogoridi
29 – 30 iun. 1848	– „Căimăcămia de o zi" Teodor Văcărescu, Emanoil Băleanu		
13 sept. 1848 – iun. 1849	– Constantin Cantacuzino		

Țara Românească		Moldova	
17 iul. 1856 – 18 oct. 1858	– Alexandru Ghica	11 iul. 1856 – 17 febr. 1857	– Teodor Balș
		17 febr. 1857 – oct. 1858	– Nicolae Vogoride
18 oct. 1858 – 24 ian. 1859	– „Căimăcămia de trei": Emil Băleanu, Ioan Manu, Ioan Al. Filipescu	oct. 1858 – 5 ian. 1859 din 20 oct. 1858	– "Căimăcămia de trei": Ștefan Catargiu – I. A. Cantacuzino, – Vasile Sturdza, – Anastasie Panu

CALENDAR,
(lat. *calendarium*; gr. *Kalendae* = prima zi a fiecărei luni) – totalitatea regulilor ce servesc la fixarea măsurii timpului în diferite sisteme cronologice. Sistemele calendaristice se împart în trei tipuri fundamentale: 1. *calendar solar* folosit de egipteni, perși (din sec. V–IV î.Hr.), italici; 2. *calendar lunaro-solar* folosit de toate popoarele Antichității (babilonieni, chinezi, evrei, greci, indieni, romani etc.); 3. *calendar lunar* folosit de arabi și de popoarele de religie musulmană. În afara celor trei tipuri de *calendar* se mai cunosc: *calendar iulian* sau „stil vechi", *calendar gregorian* sau „stil nou". La romani, până la reforma lui Caius Iulius Caesar (49–44 î.Hr.), anul avea 355 de zile, împărțite în 12 luni, după ce, conform tradiției, până la regele Numa Pompilius fusese doar de 10 luni. În cadrul lunii, zilele erau delimitate în raport cu fazele lunii – Nonae, Idus, și Kalendae. Datorită decalajului de 10 zile și 6 ore între anul roman lunar (355 zile) și cel natural sau solar (365 zile și 6 ore), după care se celebrau, mai ales în luna aprilie, sărbători agricole, la fiecare doi ani se intercala o lună suplimentară de 22 sau 23 de zile. Începutul anului cădea la 1 martie, reflectând vechea situație (anul de 10 luni) și de abia din anul 153 î.Hr., el a fost stabilit la 1 ianuarie. Lunile September, Octomber și November desemnau – spre exemplu – lunile șapte, opt și nouă, iar December era luna a zecea și deci ultima, deoarece lunile ianuarie și februarie au fost adăugate la sfârșit. Sistemul era neprecis și dădea loc la confuzii, de aceea Caesar a reformat calendarul roman, denumit calendar iulian sau „stil vechi".

CALENDARUL GREGORIAN („STIL NOU"),
este introdus în anul 1582 (prin bula *Inter gravissimes*), ca urmare a reformei ordonate de papa Grigore al XIII-lea. Prin *calendarul gregorian* s-a desființat decalajul de zece zile dintre anul astronomic și anul iulian ce se produsese de la anul 325. S-a evitat repetarea în viitor a diferenței de o zi în 128 de ani iuliani față de Soare, consecință a depășirii lungimii anului iulian cu 11 minute și 14 secunde peste lungimea anului astronomic. *Calendarul gregorian* a fost adoptat în Europa, în țările catolice în sec. al XVI-lea, în țările de religie protestantă în sec. al

XVIII-lea, țările din sud-est de religie ortodoxă, aderând la reforma gregoriană abia în sec. al XX-lea. Sinodul român a hotărât adoptarea *calendarului gregorian* în anul 1923, dar reforma a fost definitivată în anul 1924, când 1 octombrie *(stil vechi)* a devenit 14 octombrie *(stil nou)*. Pentru a obține data corespunzătoare a stilului nou, trebuie adăugate: 10 zile pentru intervalul 4 oct. 1582–28 februarie 1700; 11 zile pentru intervalul 1 martie 1700– 28 februarie 1800; 12 zile pentru intervalul 1 martie 1800–28 februarie 1900 și 13 zile pentru intervalul 1 martie 1900–1 oct. 1924.

CALENDARUL IULIAN (STIL VECHI),
sistem de împărțire a timpului după calculele lui Caius Iulius Caesar (49–44 î.Hr.), ajutat de astronomul Sosigene din Alexandria. S-a stabilit durata anului la 365 de zile și șase ore, apropiindu-se de anul solar, intercalând în anul 46 î.Hr. un număr de 90 de zile. De la 1 ianuarie 45 î.Hr. s-a introdus noul calendar, denumit ulterior *calendarul iulian*. Acesta cuprindea 12 luni de câte 31 sau 30 de zile (cele de azi), iar o dată la 4 ani, februarie avea 29 de zile în loc de 28 (numit *bisect* (bis sextilis), fiindcă zilele de 24 sau 25 erau socotite de două ori) și astfel avea 366 de zile. *Calendarul iulian* fiind simplu și practic a fost adoptat treptat de numeroase popoare și a stat la baza calendarului modern în ce privește durata și începutul anului, împărțirea pe luni, numele lor și numărul de zile. Din 1582 se va adopta, treptat, calendarul gregorian. În România a rămas în vigoare până la 1 octombrie 1924, când s-a trecut la calendarul gregorian.

CALENDE,
(la romani), denumirea primei zile a fiecărei luni. Expresia „la calendele grecești" (adv. calendas graecas), păstrată în limbile moderne, indică ceva ce nu va avea loc niciodată, întrucât în calendarul grecesc nu existau *calende*.

CALLIDROMOS,
sclav al lui Manius Laberius Maximus, guvernatorul Moesiei Inferior. În iarna anului 101–102 d.Hr., cu prilejul invaziei sarmato-dacice în Moesia Inferior, a fost luat prizonier de Susagus, căpetenie a sarmaților roxolani. A revenit, ca parte a prăzilor de război, lui Decebal. Acesta l-a trimis în dar lui Pacorus al II-lea (77–86; 92–114), regele parților, odată cu solia prin care solicita regelui part o alianță antiromană. În anul 112 d.Hr. a fost prins de autoritățile romane în Bithinia.

CALPAC,
coafură sau căciulă din blană scumpă pe care o purtau domnitorii în secolele XVI-XVIII. Era împodobit cu pene și pietre prețioase (surguciu).

CAMARILĂ,
(span. *camarilla* = cabinet particular al regelui), clică, grup de persoane ce influențează actele de guvernare ale unui șef de stat în interese personale. Astfel de grupări nu sunt partide politice, deoarece le lipsește caracterul de publicitate, n-au asentimentul poporului și nu reprezintă interesele colective ale unor categorii sociale, ci ale per-

soanelor cu poziţii puternice în economic sau în viaţa politică şi de stat. Camarila se poate crea în jurul suveranului sau chiar în jurul unor persoane influente şi conducătoare, în special în jurul şefilor de partid. În condiţiile regimurilor totalitare, astfel de grupări urmăresc specularea statului, exploatarea şi spolierea acestuia şi a poporului, făcând din guvernare un mijloc de îmbogăţire personală. Exemplul tipic în istoria noastră este camarila regală din jurul lui Carol al II-lea. După lovitura de stat din 8 iunie 1930, Carol al II-lea a acţionat pentru a conduce „peste partide". Pentru a-şi consolida puterea (şi averea) a atras mari capitalişti – precum N. Malaxa, O. Kaufman, N. Shapira, I. Gigurtu, Max Auschnitt – legaţi de comenzile statului. A înlocuit cea mai mare parte a personalului de la palat cu „oameni noi", care-i erau devotaţi. A interzis mamei sale, regina Maria, să desfăşoare vreo activitate politică şi, din 16 iunie 1930, i-a impus să se stabilească la castelul din Balcic. În 12 august 1930, Elena Lupescu sosea în ţară şi, după câteva luni în care a stat ascunsă la Sinaia, s-a mutat la Bucureşti, unde a acţionat pentru a eclipsa numeroşi oameni politici şi pentru a constitui camarila regală. Principala figură a camarilei, care a jucat un rol important în viaţa politică a României timp de un deceniu, era *Elena Lupescu*. Deşi acţiona din umbră, a reuşit să înlăture mulţi oameni politici, să asigure rudelor sale numeroase favoruri regale şi mai ales să-şi constituie o avere personală apreciabilă. Membrii camarilei regale erau: *Constantin (Puiu) Dumitrescu*, secretar particular al regelui, sfetnic apropiat al acestuia şi folosit ca purtătorul său de cuvânt în relaţiile cu oamenii politici; *Mihail Manoilescu* avea cea mai largă platformă politică din camarilă, având un rol important în „restauraţie" şi fiind inclus în toate guvernele din perioada 1930–1931; *Nae Ionescu*, filosof şi ziarist talentat, ce spera să devină ideologul noului regim carlist; spera, totodată, să realizeze o colaborare între rege şi legionari; va deveni „teoreticianul" Gărzii de Fier; *Felix Wieder* avea o avere considerabilă şi o soţie frumoasă, necesară pentru decorul camarilei. Manevra mai ales prin intermediul lui Puiu Dumitrescu; *Aristide Blank*, expert în probleme financiare, căpătase încrederea lui Carol ca urmare a sprijinului financiar pe care i-l acordase între 1926–1930 şi a masivelor daruri pe care i le făcea Elenei Lupescu; *N. Tabacovici*, unul dintre directorii Băncii Marmorosch-Blank et Comp., a intrat în camarilă şi, prin intermediul lui Carol şi Elena Lupescu, a devenit preşedintele consiliului de administraţie şi director economic al Regiei C.F.R.; *Al. Mavrodi*, fost director al ziarului liberal „Viitorul", preţuit de Carol şi de Elena Lupescu pentru informaţiile pe care le oferea despre „bătrânii liberali"; *Gabriel Marinescu*, colonel, va fi numit la 11 iunie 1930 în funcţia de prefect al Poliţiei Capitalei, înlocuindu-l pe generalul Eracle Nicoleanu. Pe lângă aceştia, un rol important în camarilă au jucat Max Auschnitt şi Nicolae Malaxa. Camarila urmărea să-şi

impună voinţa peste normele constituţionale şi peste capul partidelor politice. Dorea controlul asupra vieţii politice şi social-economice, acţionând pentru creşterea rolului monarhiei în viaţa de stat, pentru un regim de autoritate.

CAMHA,
stofă brodată cu aur, având motive florale, de obicei roşie. În documentele secolului al XV-lea mai este denumită „adamasca roşie de aur". Este de provenienţă orientală şi a fost adusă în Moldova de negustorii lioveni, încă din anul 1460 printre ‚alte mărfuri de pe mare". Mai era denumită „camha regească". Din Evangheliarul de la Humor (miniatura cu portretul lui Ştefan cel Mare) dar şi din tablourile votive sau din ferecături de manuscrise din vremea lui Alexandru cel Bun, Ştefan, fiul său, Alexandru II, Mircea, domnul muntean, reiese că era folosită pentru îmbrăcămintea domnitorilor români. Cojocul încreţit şi vestmintele ample din camhă erau de modă europeană.

CANABAE,
aşezări civile dezvoltate în imediata apropiere a castrelor de legiuni şi în strânsă dependenţă de acestea. Locuitorii *canabelor* erau veterani, negustori şi meşteşugari, ce-şi desfăşurau activitatea pentru acoperirea necesarului de consum al trupelor. Aşezarea era administrată de magistraţi numiţi *magistri* şi *aediles* şi de un *consilium*, asemănător aşezărilor rurale (vici), atestate pretutindeni în provincii. La Durostorum, pe lângă castrul legiunii XI Claudia, s-au dezvoltat *canabae Aeliae*, iar la Troesmis, *canabae legionis V Macedonicae*. În Dacia inscripţiile nu amintesc decât de *canabele* de la Apulum, întemeiate încă din vremea lui Traian, pe lângă castrul legiunilor I Adiutrix şi XIII Gemina. Spre sfârşitul sec. II d.Hr., *canabele* de la Apulum au primit titluri municipale.

CAPITAŢIE,
impozit direct perceput sub formă de cotă fixă pe cap de contribuabil. A fost introdusă în 1831 şi 1832 prin Regulamentul Organic; era plătită de ţărani.

CAPITLU,
(lat. *loca credibilia*, termen diplomatic – ştiinţă auxiliară a istoriei care studiază documentele). 1. reprezintă instituţia bisericească cu atribuţii de notariat public şi arhivă publică în epoca medievală, în cadrul activităţii bisericii romano-catolice. Pe teritoriul Transilvaniei au funcţionat ca „locuri de adeverire" sau „locuri de încredere", capitlurile episcopale de la Alba-Iulia, Oradea şi Cenad, capitlul bisericii neepiscopale din Arad, apoi conventurile de la Cluj-Mănăştur şi din Dealul Orăzii. La conventul din Cluj-Mănăştur s-a încheiat înţelegerea din 6 iulie 1437 între reprezentanţii răsculaţilor (de la Bobâlna) şi ai nobilimii, înţelegere favorabilă ţăranilor (vezi acta capituli); 2. colegiul canonicilor de pe lângă un episcop sau o catedrală.

CAPITULAȚII,
1. acte internaționale prin care un stat instituia în favoarea cetățenilor altor state un regim de drepturi și privilegii speciale (ex.: scutiri de impozite, dreptul de a fi judecați numai de consulii statelor lor etc.). În secolele X–XII, *capitulații* au fost acordate de Bizanț orașelor italiene Veneția, Genova, Pisa, Amalfi etc. Având caracter unilateral, *capitulațiile* puteau fi retrase sau modificate în raport de interesele statului care le acorda. Imperiul otoman a confirmat privilegiile acordate Veneției și Genovei în 1533. Soliman al II-lea Magnificul a acordat prin tratatul încheiat cu Francisc I, regele Franței, privilegii asemănătoare negustorilor francezi (1536 și 1569), ulterior *capitulațiile* au fost extinse și asupra altor țări europene, cum ar fi: Anglia (1580), Olanda (1612), Austria (1615), Prusia (1761) și Rusia (1774). Ele au rămas în vigoare până la 1923. Dispozițiile capitulațiilor și tratatelor de comerț semnate de Poartă se aplicau și Țărilor Române. Aceste dispoziții se refereau la articolele lăsate de Poartă libere la export. Grânele, oile, untul, mierea, silitra erau prohibite. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, regimul *capitulațiilor* a fost stabilit în Persia, iar la mijlocul secolului al XIX-lea, în China, Japonia, Coreea etc. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, astfel de tratate au fost impuse unor țări din Asia și din Africa. Prin aceste tratate țările din Orient acordau consulilor din țările europene și din S.U.A. împuterniciri administrative, polițienești și judiciare (așa-numita *jurisdicție consulară* față de cetățenii lor); garantarea exteritorialității supușilor străini; dreptul de a se stabili în aceste țări; inviolabilitatea persoanei și a bunurilor, nesupunerea față de instanțele judecătorești locale; stabilirea diferitelor privilegii în domeniul comerțului, al impozitelor, al taxelor. La sfârșitul secolului al XIX-lea, regimul *capitulațiilor* a început să se destrame. În 1923 Turcia, în 1925 Siamul, în 1928 Persia, în 1937 Egiptul s-au eliberat de regimul *capitulațiilor* Statele Unite ale Americii și Anglia au continuat să beneficieze de *capitulații* în China, până în 1943. 2. În istoria României, regimul *capitulațiilor*, este conceput într-un sens oarecum *diferit*, fiind bazat pe documente juridice ce recunosc autonomia internă și dreptul de a se autoguverna al Principatelor. Istoriografia românească consemnează presupusele acte de închinare ale lui Mircea cel Bătrân (sau Vlad Uzurpatorul) și Laiotă Basarab. La tratativele de pace de la Focșani, dintre Rusia și Turcia (1772) delegații români și-au fondat revendicările pe *capitulațiile* lui Mircea cel Bătrân și ale lui Laiotă Vodă. Ele au fost recunoscute și confirmate prin Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774). În timpul revoluției de la 1848, Nicolae Bălcescu, în articolul „Drepturile românilor către Înalta Poartă", le-a acordat un rol important în lupta de emancipare a poporului român. Susținătorii luptei pentru unire au reluat această teză. Ei au sintetizat sensul *capitulațiilor* astfel: Principatele dunărene sunt două state su-

verane, sub suzeranitatea Porții, căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta să le apere de toți dușmanii din afară, oricare ar fi ei și, totodată, să nu se amestece sub nici o formă în treburile lor interne". Din acest principiu, partizanii Unirii au tras concluzia că, de vreme ce Poarta n-a apărat integritatea teritorială a principatelor, care era condiția esențială a închinării, ea pierdea orice drept asupra lor. Această idee a constituit un argument permanent invocat de participanții la lupta pentru unirea și independența Țărilor Române. Dintre capitulațiile invocate de istorici pentru perioada domniei lui Mircea cel Bătrân, nu poate fi reținută – după părerea istoricilor – decât aceea semnată în legătură cu războiul din 1393–1396 și anume pentru Vlad Voievod Uzurpatorul dar mai ales cea din 1417–1418, indiferent dacă a fost finalizată de Mircea însuși sau de fiul său, asociat la domnie, Mihail I. Conținutul capitulațiilor din 1393 (1395), din 1511 sau 1513 încheiate între Bogdan III, fiul lui Ștefan cel Mare, și sultanul Selim, precum și cea din 1634 încheiată între Vasile Lupu și sultanul Mahomed IV este următorul:

a. *Capitulația de la 1393* (*1395*)
Art. 1. Prin marea noastră clemență, consimțim ca principatul nostru supus de forțele noastre invincibile să se guverneze după propriile sale legi, iar domnul Valahiei să aibă dreptul de a face război și pace și acela de viață și de moarte asupra supușilor săi. *Art. 2.* Toți creștinii care, îmbrățișând religia lui Mohamed, vor trece apoi din regiunile supuse puterii noastre în Valahia și vor deveni acolo din nou creștini; nu vor putea fi reclamați în nici un fel și atacați. *Art. 3.* Toți cei din Valahia care ar merge într-o parte oarecare a posesiunilor noastre vor fi scutiți de haraciu și de orice altă contribuție. *Art.4.* Domnitorii creștini vor fi aleși de către mitropoliți și boieri. *Art. 5.* Dar din cauza acestei înalte clemențe și deoarece noi am înscris pe domnitor în lista celorlalți supuși ai noștri, el va fi obligat, de asemenea, să plătească anual, tezaurului nostru imperial, trei mii piaștri roșii ai țării sau 500 piaștri de argint în moneda noastră.

b. *Capitulația de la 1511 sau 1513*
Art. 1. Poarta recunoaște Moldova ca țară liberă și necucerită. *Art. 2.* Religia creștină, profesată în Moldova, nu va fi niciodată oprimată nici tulburată, iar nația sa va avea libera dispoziție de bisericile sale, ca și în trecut. *Art. 3.* Poarta se angajează să apere Moldova contra oricărei agresiuni eventuale și s-o mențină în starea în care se găsea mai înainte, fără să i se facă nici cea mai mică nedreptate și fără a suferi nici cea mai mică știrbire a teritoriului ei. *Art. 4.* Moldova va fi condusă și guvernată după propriile ei legi, fără ca Poarta să se amestece în aceasta în nici un fel. *Art. 5.* Domnitorii săi vor fi aleși pe viață de nație și confirmați de Sublima Poartă. *Art. 6.* Stăpânirea domnitorilor se va extinde peste întreg teritoriul moldovenesc; ei vor putea întreține în solda lor o trupă înarmată până la un efectiv de douăzeci de mii de oameni, autohtoni sau străini. *Art. 7.* Moldovenii vor putea întreține și cum-

păra o casă la Constantinopol, ca reședință a agentului lor. Ei vor putea avea acolo, de asemenea, și o biserică. *Art. 8.* Turcii nu vor putea avea, nici să cumpere, pământuri în Moldova; ei nu vor putea nici să construiască acolo moschee, nici să se stabilească acolo în nici un fel. *Art. 9.* Ca semn al supunerii, domnitorul, împreună cu nația, va avea grijă să trimită Porții în fiecare an, prin doi boieri din Moldova, patru mii ducați turcești, adică unsprezece mii piaștri, 40 șoimi și 40 iepe gestante, totul sub titlu de dar. *Art. 10.* În caz de înarmare pentru război, domnitorul Moldovei va furniza armatei imperiale contingentul ce i se va cere.

C. *Capitulația din 1529*
Art. 1. Sultanul recunoaște că Moldova a oferit de bunăvoie și fără rezistență făgăduiala de supunere față de Imperiul otoman. *Art. 2.* Nația moldovenească se va bucura la fel ca în vechime de toate libertățile, fără nici o molestare și fără ca Poarta Otomană să poată pune nici o piedică în această privință. Legile, datinile și obiceiurile, drepturile și prerogativele acestei țări vor fi în veci inviolabile. *Art. 3.* Domnitorii vor exercita liber stăpânirea lor asupra țării, ca în trecut, fără ca Poarta să se poată amesteca în aceasta în nici un fel, direct sau indirect. *Art. 4.* Poarta nu se va amesteca, de asemenea, în nici o cauză sau diferend între particulari, ci domnitorul, cu adunarea sa, va fi cel care va trebui să judece; în nici un caz Poarta nu va putea pune în această privință vreo piedică oarecare, fie ea directă sau indirectă. *Art. 5.* Hotarele Moldovei vor fi păstrate intacte în întreaga lor întindere. *Art. 6.* Exercitarea cultului musulman este interzisă pe întregul teritoriu moldovenesc. *Art. 7.* Nici un musulman nu va putea avea în Moldova, cu titlu de proprietate, nici pământ, nici casă, nici prăvălie; el nu va putea nici să stea în țară pentru afaceri negustorești decât atâta timp cât va fi autorizat de către domnitor. *Art. 8.* Comerțul Moldovei va fi deschis tuturor națiilor comerciale. Totuși turcii vor avea preferință asupra tuturor națiilor pentru cumpărarea produselor țării, pe care le vor negocia prin bună învoială în porturile de la Galați, Ismail și Chilia; dar ei nu vor putea pătrunde mai departe în interiorul țării, fără o autorizație expresă din partea domnitorului. *Art. 9.* Moldovei i se păstrează titlul, de țară independentă; el va fi reprodus în toate actele scrise ce-i va adresa Poarta Otomană domnitorului. *Art. 10.* Turcii pe care îi va trimite Poarta cu hârtii pe adresa domnitorului nu vor trece Dunărea; ei se vor opri pe malul opus al fluviului, transmițând depeșele lor guvernatorului de la Galați, care va face să parvină domnitorului și va transmite la fel răspunsurile acestuia curierului Sublimei Porți. *Art. 11.* Domnitorii moldoveni vor fi aleși de către diferitele clase ale populației țării. Alegerea va fi recunoscută de către Poartă fără ca ea să se poată amesteca în aceasta, să numească pe domn, să ridice cea mai neînsemnată greutate sau cea mai mică piedică în această privință. *Art. 12.* Țara va fi apărată de către Poarta otomană în orice împrejurare în care nația moldovenească ar cere

sprijinul sau ajutorul ei. *Art. 13.* În schimbul tuturor acestor avantaje, naţia moldovenească nu va da Porţii otomane decât un dar anual de patru mii ducaţi.

CAPTIVUS SEPTEMCASTRENSIS,
adică un *Prizonier transilvănean*, se pare un student din Sebeş, ajuns în captivitatea turcilor, cu ocazia unei expediţii a acestora în părţile sudice ale Transilvaniei, în anul 1438. A scris, după scăparea lui din captivitate, probabil la Roma, o lucrare cu caracter istoric intitulată *Tractatus de ritu, moribus, conditionibus et necvitia turcorum (Tratat despre obiceiurile, moravurile, modul de viaţă şi răutatea turcilor)*. Relatările lui, bazate pe propriile observaţii, sunt veridice şi foarte interesante. Aceasta este explicaţia succesului lucrării în opinia publică europeană şi tipărirea şi retipărirea ei de mai multe ori.

CAPUCHEHAIE,
1. agent diplomatic permanent al Moldovei şi Ţării Româneşti la Poarta Otomană, începând din a doua jumătate a sec. XVI-lea şi până în a doua jumătate a sec. XIX-lea şi al Transilvaniei, în perioada Principatului autonom (1541–1687). Prin intermediul lor se transmitea toată corespondenţa domnească la Poartă, se făcea plata tributului şi, de multe ori, urmăreau mai puţin interesele ţării decât ale domnilor care-i trimiteau acolo. După unirea Moldovei cu Ţara Românească, în 24 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza unifică cele două capuchehaie, Costache Negri fiind singurul reprezentant al Principatelor Unite; 2. domnitorii români aveau *capuchehaie* şi în cetăţile turceşti de pe malul Dunării (Giurgiu, Brăila, Silistra).

CAPUGIU,
portar al seraiului sultanului, însărcinat uneori cu anumite misiuni de încredere; prin extindere, agent executor.

CARŢA ATLANTICULUI,
între 9–15 august 1941 are loc întrevederea Roosevelt–Churchill pe bordul navei „Prince of Wales", în golful Argentia din Newfoundland; se adoptă *Carta Atlanticului* (publicată la 14 august), care proclamă dreptul popoarelor la alegerea formei de guvernământ, colaborarea tuturor popoarelor în domeniul economic. Se pronunţă, de asemenea, pentru dezarmare internaţională. Din 24 septembrie 1941, aderă şi U.R.S.S. la *Carta Atlanticului Naţiunilor Unite* din 1 ianuarie 1942, purtând semnăturile reprezentanţilor guvernelor Marii Britanii, Statele Unite ale Americii, U.R.S.S. şi ale altor 23 de state din toate continentele. Potrivit *Declaraţiei*, nimeni nu va semna pacea separată cu Germania şi va lupta până la înfrângerea acesteia. Se referă, de asemenea, la necesitatea instituirii unui sistem mai larg şi permanent de securitate generală. *Carta Atlanticului* a avut caracter progresist şi mobilizator şi este considerată ca documentul care a stat la baza creării *Organizaţiei Naţiunilor Unite*.

CARTEA DE ADEVERIRE,
în 23 martie 1821, mitropolitul, episcopii de Buzău şi Argeş şi 54 de boieri

declară că „pornirea dumnealui slugerului Theodor Vladimirescu nu este rea şi vătămătoare, nici în parte fieşcăruia, nici patriei, ci folositoare şi izbăvitoare şi norodului spre uşurinţă". Ei se leagă cu jurământ: „că niciodată nu vom cugeta împotriva vieţii şi a cinstei domnului şi ne-om uni întru toate cugetările câte se vor chibzui...". Prin această adeverire, boierii se solidarizează cu lupta condusă de Tudor Vladimirescu. Tot cu jurământ se leagă şi Tudor să respecte vieţile şi averile boierilor, adăugând că „voi fi gata a mă război prin armele ostaşilor, ce otcârmuiesc, împotriva vrăjmaşului ce se va arăta împotriva dreptăţilor ţării..".

CARTEA ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ,

cea mai importantă dintre traducerile româneşti de texte juridice şi cultural-religioase, tipărite în Ţara Românească şi Moldova în timpul lui Matei Basarab (1632–1654) şi Vasile Lupu (1634–1653) cu sprijinul mitropolitului Petru Movilă. Este *prima* codificare legislativă cu *caracter laic* din istoria dreptului nostru. Ea a fost întocmită de logofătul Eustratie din ordinul lui Vasile Lupu şi tipărită în anul 1646 la tipografia mănăstirii Trei Ierarhi din Iaşi. Titlul integral al lucrării ne indică izvoarele pravilei, metodele de lucru precum şi scopul urmărit prin elaborarea ei. Din titlul complet, *Cartea românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe cu dzisa şi cu toată cheltuiala a lui Vasile voievodul şi domnul Ţării Moldovei, den multe scripturi tălmăcite den limba ilinească pe limba românească*, reiese că lucrările străine au fost codificate într-o viziune proprie şi constituie o *operă de sinteză cu trăsături originale*. Termenul de „învăţătură" nu trebuie înţeles în sens didactic, ci în sensul de poruncă domnească, de dispoziţie obligatorie, cu caracter juridic. De altfel, în *Predoslovie* (prefaţă) Eustratie logofătul arată clar caracterul obligatoriu al acestor norme, spunând că cei ce nu vor respecta „învăţăturile" vor fi „loviţi de urgia domnească". Izvoarele pe care le-au folosit cei puşi să alcătuiască noua legiuire au fost: „dascălii şi filosofii" greci, printre care învăţatul Meletie Sirigos, *Legea agrară* bizantină de la sfârşitul secolului VII sau începutul secolului VIII, vastul tratat de drept penal în limba latină, bazat în primul rând pe Basilicale, al juristului italian Prospero Farinacci (1554–1618). Traducerea din greceşte în româneşte a făcut-o Eustratie logofătul care dovedise preocupări în acest domeniu (în 1632 tradusese Pravila aleasă). *Cartea românească de învăţătură* cuprinde prescripţii de drept penal, drept civil, drept vamal şi fiscal, drept internaţional, cât şi de drept canonic. Ea reflectă caracteristicile societăţii feudale – în principal procesul de aservire a ţăranilor. Consfinţeşte legarea de glie şi stabileşte măsuri privind fuga de pe moşii, achitarea rentei în produse. Consfinţeşte şi inegalitatea împricinaţilor înaintea legii, protejând bunurile mobile (arme, bani) şi imobile (moşii). Clasificarea persoanelor se întemeia pe criteriul situaţiei sociale. Stabileşte şi instanţele de judecată care erau laice şi bi-

sericeşti. *Cartea românească de învăţătură* a fost adaptată la nevoile Ţării Româneşti şi inclusă în *Îndreptarea legii* (1652).

CARTEL ELECTORAL,
în vederea alegerilor parlamentare fixate pentru 20 decembrie 1937 la sugestia regelui Carol II (1930–1940), Gheorghe Tătărăscu a încheiat un *cartel electoral* cu Partidul German şi cu Frontul Românesc (Alexandru Vaida-Voevod), organizaţii cu vădită orientare de dreapta. Acest cartel a provocat nemulţumiri în sânul Partidului Naţional Liberal, unele organizaţii judeţene refuzând să-l accepte. *Cartelul electoral*, cât şi *Pactul de neagresiune electorală* (Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Agrar, gardiştii şi gruparea liberală condusă de Gheorghe Brătianu) au compromis partidele „istorice" şi au produs derută în rândul electoratului, ceea ce a avut ca efect o pulverizare a forţelor care se pronunţau pentru menţinerea regimului democratic.

CASTELLUM,
(lat.), castel, cetăţuie, loc de refugiu, fortificaţie de mici proporţii, făcând parte din sistemul defensiv roman. Adăpostea o garnizoană cu un efectiv mic *(numerus)*. Planul construcţiei era identic cu cel al unui *castru*. De obicei era construit din ordinul comandantului armatei în legătură cu ocuparea unui punct strategic situat pe o înălţime, pentru paza podurilor, a vadurilor, a trecătorilor etc. Acestea erau construite din pământ, în timp ce cele care erau construite pe *limes*, pentru apărarea unui oraş, se construiau din piatră. În Dacia romană, minerii dalmaţi erau colonizaţi în sate – castella aflate în preajma zăcămintelor aurifere din Munţii Apuseni. Sunt menţionate un castellum la Barboşi, castellum Carporum (aşezare în N-E Munteniei, în zona Pietroasele).

CASTRU,
(lat. *castrum* = fortăreaţă în sistemul defensiv roman), tabără fortificată a trupelor de frontieră, construită de-a lungul căilor de comunicaţie sau în puncte strategice importante din provinciile romane. *Castrul* era de formă pătrată, cu dimensiuni ce variau în funcţie de numărul trupelor cantonate. În interiorul zidurilor se construia un val de pământ, iar în exterior era săpat un şanţ adânc. Construcţia era alcătuită din clădirea comandantului, clădirile necesare pentru adăpostirea trupelor, magaziile de provizii, atelierele. În *Dacia romană* în afara marilor *castre* de legiuni construite la Apulum şi Potaissa, celelalte erau destinate trupelor auxiliare (Porolissum şi Micia). Altele mai mici puteau adăposti un efectiv de circa 500 oameni. Se pot stabili trei perioade de construire şi refacere a *castrelor* din Dacia. *Prima* corespunde domniei lui Traian (98–117) şi se caracterizează mai ales prin *castre* de pământ (Drobeta, Castra Traiana). În a *doua perioadă*, din timpul lui Hadrian (117–138), ia amploare construcţia *castrelor* de piatră (Arutela, Rădăcineşti, Titeşti). *Ultima perioadă* de construire şi refacere a *castrelor* a avut loc în timpul lui Septimiu

Sever (193–211) şi Caracalla (211–217). Turnurile din colţurile *castrelor* erau de formă pătrată, iar în exterior aveau două sau trei valuri completate de şanţ, măsuri impuse de violenţa şi intensitatea atacurilor populaţiilor barbare (Slăveni, Bumbeşti).

CATAGRAFIE,
1. listă nominală sau registru în care erau înregistraţi nominal, la anumite date, toţi locuitorii unei regiuni sau unui ţinut, ai unei circumscripţii etc., cu indicarea situaţiei materiale, a funcţiei, a categoriei sociale etc. Sinonim cu *recensământ, registru de recensământ.* 2. termen utilizat în lucrările de cancelarie, pentru a denumi orice listă sau inventar.

CATAPHRACTARI,
(în limba greacă, *cataphractaros* înseamnează „închis într-o armură"). 1. *Cataphractarii* sunt reprezentaţi pe Columna Traiana fiind vorba de cavaleri sarmaţi în zale în formă de solzi de peşte, urmăriţi de cavaleria romană. Sarmaţii roxolani au participat la „diversiunea moesiană", alături de Decebal, în iarna anului 101–102. 2. în armata romană, în sec. III-IV, erau călăreţi şi cai acoperiţi cu zale dreptunghiulare legate între ele în aşa fel încât le permitea mişcările (după modelul parţilor, al perşilor şi al sarmaţilor). Cu o asemenea suită de soldaţi în zale şi-a făcut intrarea în Roma împăratul Constantius II (337–361). Unităţi de cataphractari în armata romană sunt amintite în sec. IV d.Hr., în mai multe inscripţii din Dobrogea şi Bulgaria.

CAVALERII DANUBIENI,
divinităţi de origine geto-dacică, cu nume antic necunoscut. Sunt reprezentaţi printr-o triadă alcătuită dintr-o zeiţă încadrată de doi cavaleri şi care poartă în suliţă balaurul dacic şi calcă balaurul sub copitele cailor. Cultul lor s-a răspândit în sec. II-IV d.Hr., în provinciile dunărene Dacia, Moesia, Pannonia şi Dalmaţia. Se cunosc 228 reliefuri sculptate închinate acestor zei enigmatici, care nu au inscripţii votive. Cavalerii danubieni aveau şi un cult secret (mistere). S-au contopit cu multe divinităţi romane şi locale (Cavalerul trac, Mithra, Cybele).

CAVALERUL TRAC,
zeu venerat la populaţiile illiro-trace din regiunea balcano-dunăreană (sec. II-III d.Hr.). Este reprezentat ca un *tânăr călăreţ* în galop sau la pas, la vânătoare, în diferite atitudini cu caracter ritual (mâna dreaptă ridicată în gestul binecuvântării sau ţinând atribute sacre: patera, rhytonul). Uneori imaginea *Cavalerului trac* este însoţită de cea a altor divinităţi (Cybele, Dionysos, Hermes). Scena este completată de un peisaj sacru, compus dintr-un *pom cu şarpele încolăcit* şi un *altar.* Pe teritoriul ţării noastre au fost descoperite circa 200 de monumente aparţinând cultului acestei divinităţi. Majoritatea provin din Dobrogea (Histria, Tomis, Callatis), iar restul din Oltenia şi Transilvania.

CĂLUI,
mănăstire din judeţul Romanaţi. Fondată la 1579 de Vlad Banul şi fraţii lui Dumitru şi Balica (boieri Buzeşti), în

mijlocul pădurilor. În biserică se află mormintele ctitorilor Buzești și chipurile lor, cât și ale lui Mihai-Vodă și Petru Cercel. Clopotul este din secolul al XVI-lea. Are ziduri de apărare împrejur.

CĂMARA DOMNEASCĂ,
era vistieria deosebită a domnului în Țara Românească și Moldova. Veniturile ei (din secolul al XV-lea și următorii) se obțineau din vămi, ocne, birul negustorilor străini și alte dări (din vin, stupi etc.), care constituiau lista civilă a domnului.

CĂMĂRAȘ,
era intendentul cămării sau vistieriei domnești. Această dregătorie este menționată în documente din anul 1430. În Moldova, verifica și măsurile negustorilor și avea dreptul să-i judece. *Cămărașul de rafturi* avea grija hamurilor și șelăriilor Curții (aflate sub conducerea unui vel comis.) *Cămărașul de ocnă* era administratorul-casier al ocnelor de sare. *Cămăraș de izvoade* se numea secretarul de la Logofeție.

CĂMINAR,
în Moldova cămănar; slujbă boierească în secolele XVIII-XIX. În sarcina lui era strângerea dijmei din ceară și băuturi. Avea însărcinări și pe lângă domn; strângea darea pe băuturi de la cârciumi.

CĂPĂTĂIERI,
în Moldova erau oameni „fără căpătâi fiscal", care, prin ocupațiile lor, trebuiau să se deplaseze dintr-un loc în altul (vieri, ciobani, porcari etc.). Ei plăteau birul pe nume sau „cap", nu în cislă cu satul și de aici denumirea de „căpătăieri".

CĂPRIANA, MĂNĂSTIRE,
mănăstire din Moldova (Basarabia), lângă Chișinău. Exista la 1420, când e numită în documente „mănăstirea de la Vișnevăț, unde era stareț Chiprian", de la care îi vine numele. Ctitorie a lui Alexandru cel Bun (1400–1432), care o dăruiește doamnei Marina la 1429. Biserica a fost restaurată la 1545 de Petru Rareș și la 1820, după intrarea Basarabiei sub stăpânire rusească (1812).

CĂȚUIA, CEAȘCA-OPAIȚ
influența elenistică, celtică, sud-tracică și apoi romană a determinat o diversificare a formelor ceramicii getodacilor. Între numeroasele forme de ceramică se numără și cățuia sau ceașca-opaiț, de formă tronconică, cu una sau mai multe torți. Apărută în secolul II î.Hr., va cunoaște în secolul I d.Hr. o largă răspândire – fiind prezentă în zeci de exemplare în cadrul așezărilor din teritoriul geto-dacilor. Deși se generalizase roata olarului, folosită la aproape toate formele de ceramică, cățuia, ceașca-opaiț face excepție, lucrându-se în continuare *cu mâna*.

CÂMPUL LUI DRAGOȘ,
un ținut în Moldova din secolele IX–XI și până în secolele XIII–XV (între Bistrița-Tazlău și Valea Nechidului în județul Neamț–Bacău), în care se aflau mai multe sate pomenite în documentele vremii. Fusese probabil o stăpâ-

nire din secolul al XIV-lea, a lui Dragoş Voevodul sau a unui boier mare cu acest nume.

CEDRENUS,
istoriograf din a doua jumătate a secolului al XI-lea, când nu mai exista ţaratul bulgar (în 1018 fusese supus de bizantini). Menţionează că în anul 976 – când mai exista ţaratul bulgar – David, fiul lui Şişman, fratele mai mare al lui Samuel (ţar între 980–1014), a fost ucis pe drumul dintre Castoria şi Prespa, la locul care se numeşte „Stejarii frumoşi" în Macedonia „de nişte vlahi călători".

CELE ŞAPTE REVENDICĂRI,
la 15/27 iunie 1876, Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Străine în guvernul Manolache Costache Epureanu (27 aprilie – 23 iulie 1876), redacta un lung memoriu conţinând revendicările României faţă de Poartă, pe care-l va anexa a doua zi notei – care, de fapt, îl rezuma – trimisă agenţilor diplomatici români de pe lângă puterile garante şi Poartă. În schimbul neutralităţii sale, România cerea: 1) recunoaşterea individualităţii statului român şi a numelui de România; 2) admiterea reprezentantului ei în corpul diplomatic; 3) asimilarea supuşilor români din Turcia situaţiei celorlalţi supuşi străini şi recunoaşterea dreptului de judecată a lor de către agenţii diplomatici români; 4) inviolabilitatea teritoriului român şi delimitarea insulelor Dunării; 5) încheierea cu Imperiul otoman a unor convenţii comerciale, poştale şi telegrafice, precum şi a unei convenţii de extrădare a răufăcătorilor; 6) recunoaşterea paşaportului român şi abţinerea consulilor Turciei de a se amesteca în afacerile privind pe românii din străinătate; 7) fixarea graniţei între România şi Turcia la gurile Dunării, pe talvegul braţului principal al acestui fluviu. Nota se încheia cu ameninţarea că dacă revendicările ei n-ar fi satisfăcute, România ar fi silită să ia o altă atitudine decât cea de până atunci. Puterile garante, în majoritatea lor, au primit cu răceală sau ostilitate revendicările României, văzând în ele o cerere de independenţă deghizată. Poarta, solicitată să dea un răspuns, a declarat demersul nepotrivit, sub pretextul că nu se va putea ocupa de el decât după războiul cu Serbia şi Muntenegru.

CENS, CENZITAR,
1. în Grecia antică, Solon, numit arhonte în anul 594 î.Hr., face o serie de reforme printre care şi reforma politică cunoscută sub denumirea de „Constituţia lui Solon" sau „Constituţia cenzitară". Prin această reformă, se modifică regimul politic atenian: restructurarea celor *patru clase cenzitare*, noile procedee de desemnare a magistraţilor, transformarea adunărilor – măsuri care distrug pentru totdeauna autoritatea familiei asupra individului; în locul privilegiului de naştere (genocraţia) s-a instituit în Attica privilegiul averii şi al funcţiei sociale (timocraţia: timé = cens patrimonial, Kratos = putere). Pe baza censului funciar (venit pe ogoare), populaţia era împărţită în patru clase – ultima fiind alcătuită de cei săraci (theţii). Din adunarea poporului (ecclesia) fă-

ceau parte toţi cetăţenii majori, inclusiv theţii. Întregul popor era considerat ca izvor suprem al puterii, ca deţinător al puterii legislative. 2. În Roma antică censul (census) era operaţia destinată recensământului populaţiei şi înregistrării averii pe baza căreia se făcea recrutarea, se fixau impozitele şi se exercitau drepturile politice. Prima încercare de stabilire a unui cens este atribuită lui Servius Tullius (578–534 î.Hr.). Modificată în mai multe rânduri, în secolele următoare, operaţiunea censuală se va menţine până în vremea lui Traian (98–117 d.Hr.) când operaţiunea pare a se fi încheiat procedându-se la întocmirea unui cadastru general al Imperiului. În timpul lui Diocleţian (284–305), prin *reforma fiscală*, s-a impus generalizarea impozitului financiar numit *iugatio* (capitatio) şi a unui recensământ general, la interval de cinci ani, sub conducerea unui *magister census*. 3. În epoca modernă censul se referă la o multitudine de informaţii statistice, care nu privesc direct alegerile sau impozitele. *Censul electoral* este condiţia financiară impusă pentru exercitarea dreptului de vot (de a participa la viaţa politică). Prin censul electoral, cetăţenii săraci (care nu plăteau impozite) erau excluşi de la exercitarea drepturilor politice. Abia după revoluţia de la 1848, votul cenzitar va fi înlocuit cu votul universal, acesta devenind o practică durabilă după 1875. 4. În Ţările Române, votul cenzitar va fi introdus prin *Convenţia pentru organizarea definitivă a Principatelor române Moldova şi Ţara Românească* semnată de cele şapte mari puteri de la Paris în 7/19 august 1858. *Convenţia* cuprinde şi o anexă intitulată „*Situaţiile electorale anexate la Convenţia încheiată la Paris la 19 august 1858*", conţinând stipulaţii electorale bazate pe un sistem cenzitar restrictiv. Astfel, era alegător *direct* cel ce avea un venit funciar de cel puţin 1 000 de galbeni, iar la oraşe, un capital financiar, comercial sau industrial cel puţin de 6 000 galbeni; alegătorii *indirecţi* (1/50) erau cei ce aveau un venit funciar de cel puţin 100 de galbeni. În conformitate cu această lege electorală, în Ţara Românească erau 11 750 alegători din care 763 mari boieri, 8 211 proprietari rurali – tot boieri şi 2 886 orăşeni; în Moldova erau 2 954 alegători din care 507 mari boieri, 216 mici boieri, 1 153 proprietari rurali şi liberi profesionişti şi 137 delegaţi ţărani. Ca urmare a loviturii de stat din 2/14 mai 1864 şi a adoptării „Statutului dezvoltător al Convenţiunii de la „Paris", la 3 iulie 1864 se adoptă o nouă lege electorală prin care alegerea deputaţilor este făcută de corpul electoral care se împarte în *alegători direcţi* şi *alegători primai*. Alegătorii direcţi sunt cei ce plătesc o dare către stat (cens) de 48 de lei în comunele rurale şi cei ce plătesc o dare de 80 sau 110 lei, precum şi patentarii la oraşe. Scăderea censului a determinat creşterea numărului alegătorilor. Spre exemplu, la plebiscitul organizat între 10/22–14/26 mai 1864 numărul cetăţenilor cu drept de vot a fost 754 148; au participat 683 929 de alegători, din care 682 621 au spus „da" actelor normative propuse de Domn şi

1 307 au spus „nu". Venirea lui Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen la 10/22 mai și adoptarea Constituției din 1/13 iulie 1866 va duce la o nouă Lege electorală (30 iulie 1866), care prevedea: pentru Adunarea deputaților, corpul electoral este împărțit în *patru colegii*. Din colegiul I fac parte cei ce au un venit funciar de cel puțin 300 galbeni; din colegiul II, cei care au un venit între 300–100 galbeni; din colegiul III – comercianții și industriașii care plătesc o dare (cens) de 80 lei; din colegiul IV fac parte cei care plătesc o dare cât de mică și aleg indirect (50 alegători desemnează 1 delegat). Pentru Senat, corpul electoral se împarte în *două* colegii: colegiul I proprietarii de fonduri rurale cu un venit funciar de cel puțin 300 galbeni; colegiul II – proprietarii din orașe cu un venit funciar de la 300 galbeni în jos. În conformitate cu această lege electorală, din 5 milioane de locuitori câți avea România la această dată, alegătorii pentru Camera Deputaților, la colegiul I erau 3 388, la colegiul II erau 4 814, la colegiul III erau 15 382. Împreună, cele trei colegii alegeau 118 deputați. La colegiul IV erau 370 700 alegători indirecți, care alegeau doar un sfert din numărul deputaților, adică 30. După modificarea Constituției în 1884, prin care se unifică colegiul I și colegiul II (rămânând doar trei colegii din patru) se reduce și censul. Numărul alegătorilor, din cei 6,5 milioane locuitori, era următorul: pentru Camera Deputaților – 93 250 alegători reprezentând 1,3% din totalul locuitorilor, și pentru Senat – 27 260 alegători, reprezentând 0,34% din totalul de locuitori. Cele câteva cifre de mai sus evidențiază că activitatea politică era apanajul unor elite restrânse numericește. În conformitate cu votul cenzitar, la care se adaugă și pretextul „neștiinței de carte", majoritatea cetățenilor nu avea drepturi politice. Abia prin decretul-lege din 3/16 noiembrie 1918 se adoptă votul obștesc (universal), obligator, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale. Aceasta va duce la transformarea regimului politic liberal (cu tendințe de democratizare) din România anilor 1866–1918, în regim politic democratic (1918–1938).

CERERILE NORODULUI ROMÂNESC, documentul programatic cel mai important al Revoluției din 1821, care conține principii de bază ale unei noi ordini sociale – exprimate în limbajul timpului și în limitele acelui moment. Cunoscut în trei copii, încadrabile în două variante: în varianta I, copia cu 20 de prevederi, în limba română; varianta a II-a, cu două copii prezentând mici diferențe – o copie în limba germană (traducere din limba română) cu 33 de prevederi și alta cu 34 de prevederi, în limba română, ultima publicată. Documentul – se vede – a suferit redactări succesive, iar copiile cunoscute se pot data între 4/16 februarie și 23 martie/4 aprilie 1821. Având în vedere că ultima copie publicată a fost datată 17 ianuarie stil vechi, adică în ajunul plecării lui Tudor din București și chiar dacă există discordanțe între această dată și unele prevederi din

text, unii cercetători consideră că documentul a putut fi redactat în ajunul revoluției. Analiza tuturor variantelor relevă principiile politicii interne și externe ce vizau schimbările structurale în societatea românească și anume: 1. *principiul suveranității poporului* reiese din expresiile următoare: „Cererile" erau ale „norodului rumânesc"; adăugirile la bir să fie făcute numai atunci „când va fi de vreo trebuință țării și cunoscută de tot norodul"; legiuirea lui Caragea trebuia desființată, nefiind făcută „cu voința a tot norodul"; să se aleagă alt mitropolit „pe care va pohti norodul"; Tudor se definește pe el însuși ca „ales și hotărât al întreg poporului român"; 2. *desființarea privilegiilor de clasă:* „dregătoriile" în stat „atât cele politicești, cât și cele bisericești" trebuiau să nu se mai dea cu bani; singur domnul urma a fi numit la Poartă, dar obligat și el, prin semnarea „Cererilor" să respecte voința poporului ca lege supremă; dregătorii mai mici să nu mai fie admiși prin „dare de bani", ci să fie *pământeni* și *patrioți*, iar slujbele să fie date după *merit;* desființarea privilegiilor presupunea *egalitatea oamenilor în fața legilor*, aceasta fiind emanația voinței „poporului suveran"; desființarea posluşnicilor și scutelnicilor; 3. *reforma justiției* emana din întregul program: legile trebuiau să fie o emanație a voinței „întregului popor"; 4. *reforma administrativă:* arătând că burghezia „a venit pe lume" cu un spirit de economie, aparatul administrativ să fie cât mai redus (un singur zapciu de plasă, iar lefurile să fie „ușoare" (mici); se reafirmă principiul modern al salarizării „funcționarilor de la curte" (principiu introdus de Constantin Mavrocordat); 5. *reforma școlară:* extinderea rețelei școlare pe cheltuiala instituțiilor bisericești (Mitropolie, cele 3 episcopii, precum și toate mânăstirile); la școlile respective urma să învețe „tineretul națiunii române, sărac sau bogat"; 6. *reforma armatei:* instituirea unei armate regulate a țării din 4 000 de panduri și 200 de arnăuți cu „leafă ușoară", tot pe socoteala mânăstirilor și scutiți de dări: 7. *reforma fiscală:* orice adaos la bir să fie de competența Adunării poporului, posluşnicii să fie desființați, scutelnicii străinilor să fie dați la bir, desființarea vămilor interne (pentru a facilita formarea pieței interne), deoarece „comerțul s-au stins cu totul", reducerea vămii de la graniță pentru a permite „liberul schimb" (vamă ușoară); 8. *regimul politic* ce urma să fie instituit reiese din cele două instituții de bază ale unui *regim monarhic constituțional burghez: monarhul* (domnul) cu puterea îngrădită de *Adunarea norodului.* 9. *problema agrară:* nu pune problema împroprietăririi țăranilor (se va pune la 1848); 10. *obiectivul național extern:* trebuia ca „statul să se facă românesc", adică să ajungă la o *reală autonomie*, prevăzută mai demult în tratate, dar încălcată sistematic de marile puteri absolutiste vecine. Din punctele 33 și 34 ale celei de a doua variante (ambele copii) ca și din alte documente obiectivul extern era „suveranitatea limitată", adică *reala autonomie*, fără ruperea legăturilor cu puterea suzerană și con-

tând pe „protecția" Rusiei și eventual a Imperiului habsburgic.

CERNĂUȚI,
în anul 1407, la vadul Prutului, exista un sat lângă cetatea Țețina. În secolul XVI era un târgușor, reședința starostelui ținutului de margine. După răpirea nord-vestului Moldovei (Bucovina) de către Habsburgi, în anul 1775, târgul se dezvoltă repede, fiind capitala provinciei. Episcopia de Rădăuți a fost mutată la Cernăuți. Biserici mai importante sunt: Biserica Sfântul Nicolae, construită în 1748 de boierul Stroescul, staroste de Cernăuți și Biserica Horecea, construită în 1760. Catedrala și palatul metropolitan sunt moderne. Universitatea a fost fondată în 1875 având și o catedră de limba română.

CERTA PUNCTA,
în secolul al XVIII-lea, cererea de produse agricole pentru piață a dus la abuzuri ale nobilimii din Transilvania față de țăranii iobagi. Curtea de la Viena, urmărind propriile interese fiscale, a intervenit și, în 1714, Dieta Transilvaniei a stabilit robota la 4 zile pe săptămână pentru iobag și 3 zile pentru jeler, fie cu vitele, fie cu palmele. Datorită redactării confuze a hotărârii, nobilimea va da textului o interpretare defavorabilă țăranilor. Astfel vor impune robota nu numai capului familiei, ci și altor membri ai gospodăriei iobagului; cele 208 zile de robotă pe an erau efectuate în perioada marilor munci agricole, țăranul neputând astfel să-și lucreze sesia. Abuzurile nobilimii și frământările țărănimii – în special fuga – au determinat pe Maria Tereza (1740–1780), prin ordonanța din 25 februarie 1747, să stabilească robota la 3 zile pe săptămână cu vitele sau 4 cu brațele pentru iobagul cu sesie întreagă. Pentru jeler se prevedea o zi pe săptămână. Maria Tereza a căutat să introducă și în Transilvania o reglementare a sarcinilor iobăgești, asemenea celei adoptate în Ungaria în 1767, prin care se stabilea un cuantum mai redus al rentei în muncă. Rezistența nobilimii maghiare din Transilvania a împiedicat introducerea unei astfel de reglementări. Ceea ce s-a realizat a fost doar ordonanța provizorie din 1769, cunoscută sub numele de *Certa puncta*. Ea menținea sarcinile de muncă ale iobagului stabilite prin ordonanța din 1747, dar în zilele de robotă trebuia să se socotească *drumul până la locul de muncă*, precum și timpul pierdut la vânătoare, pescuit, și alte obligații impuse de stăpân. Se reglementa, de asemenea, dijma din produse, anulându-se unele obligații nesancționate de lege. Se prevedea și obligația stăpânului feudal de a acorda iobagului pământul necesar pentru hrană, se recunoștea dreptul țăranului la folosința pădurii și a pășunii comune, cât și dreptul iobagului de a testa (lăsa moștenire) jumătate din averea mobilă dobândită în viață.

CE SUNT MESERIAȘII?,
în martie 1848 se tipărește și circulă clandestin manifestul revoluționar muntean în broșura „Ce sunt meseriașii?". Este alcătuit după modelul pamfletului lui E. J. Sieyès „Ce este starea a treia?" Sunt condamnate Regula-

mentul Organic şi privilegiile boiereşti. Se cere convocarea unei adunări formate din deputaţi aleşi de popor, desfiinţarea cenzurii, alcătuirea gărzii naţionale, desfiinţarea clăcii, libertatea ţăranului şi împroprietărirea prin despăgubirea bănească a boierilor.

CETATEA ALBĂ,
(turc. *Akkerman*; slavoneşte *Bielgrad*), cetate şi oraş la limanul Nistrului în sudul Basarabiei. Construită pe locul anticului oraş grecesc Tyras, mai târziu cetatea bizantină Maurokastron, sau Monocastro al genovezilor în Evul Mediu. Pe rând sub stăpânire bizantină, genoveză, tătărască (sec. XIII), Cetatea Albă e a Moldovei la începutul secolului al XV-lea sub Alexandru cel Bun (1407). Refăcută de Ştefan II (fiul lui Alexandru cel Bun), la 1440, este reînnoită şi mărită de Ştefan cel Mare la 1481. Are o biserică zidită de Ştefan cel Mare la 1482. A fost colonizată intens de armeni încă din secolul al XIV-lea. Este cucerită de turci la 1484 şi stăpânită de ei până la 1812 când intră sub stăpânirea Imperiului rus. Din puternica cetate mărită şi fortificată de turci, au rămas zidurile aproape întregi cu turnurile bine păstrate. Poarta mare e făcută de Ştefan Vodă la 1476. În mai multe rânduri cetatea a fost asediată. Desfiinţată de ruşi în secolul XIX.

CETĂŢENIE,
legătura politică şi juridică permanentă dintre o persoană fizică şi un stat, exprimată printr-un ansamblu de drepturi şi îndatoriri faţă de acel stat. Raportul juridic între o persoană şi stat se întinde pe toată durata existenţei cetăţeniei şi este nelimitat în spaţiu; cetăţenia este păstrată peste tot unde se află titularul ei, în statul de origine şi peste graniţele sale, pe mare, în aer şi în cosmos. Din punct de vedere istoric, noţiunea de cetăţean, provenită din latină *civis romanus*, apare încă din Antichitate, pe timpul oraşelor-republici, ea denumind iniţial numai un grup restrâns de persoane care luau parte, în adunările populare, la rezolvarea treburilor publice, iar mai târziu, prin edictul lui Caracalla din anul 212 (Constitutio Antoniniana), pe toţi locuitorii liberi ai imperiului. În feudalism cetăţenia îşi pierde conţinutul juridic, fiind înlocuită cu instituţia supuşeniei, care se caracteriza prin foarte multe obligaţii şi foarte puţine drepturi. Instituţia cetăţeniei, în accepţia clasică, a fost fondată în timpul revoluţiilor burgheze şi reglementată printr-o serie de documente: Declaraţia franceză a drepturilor omului şi cetăţeanului (1789), care definea noţiunea de cetăţean în accepţiunea dreptului de participare la viaţa politică a statului. În secolul al XIX-lea, noţiunea de cetăţenie capătă o largă răspândire în legislaţiile statelor născute din revoluţiile burgheze. Statele burgheze au împărţit populaţia în *cetăţeni activi* – o parte restrânsă care participă la viaţa politică a statului, fiind aleasă în organele conducătoare – şi *cetăţeni pasivi*, excluşi de la o asemenea activitate, lipsiţi în mare măsură de drepturi electorale pe baza censului de avere, vârstă, grad de instruc-

ție, sex, rasă et.c Toate problemele referitoare la cetățenie, ținând exclusiv de atributul suveran al fiecărui stat – acesta le reglementează prin legislația sa internă. În practica statelor există două moduri de dobândire a cetățeniei: originar și neoriginar. Modul originar (sau prin naștere) se face după două criterii: *jus sanguinis* (dreptul sângelui); *jus soli* (dreptul solului). Potrivit legii române a cetățeniei, cetățenia română, care, de regulă, se obține prin naștere din părinți cetățeni români, mai poate fi obținută prin înfiere sau la cerere. Cetățenia română se pierde prin retragere, ca sancțiune pentru fapte grave, prin care cel care le-a săvârșit devine nedemn de a purta cetățenia română. Se mai pierde prin înfierea unui cetățean român, minor, și prin renunțare la cetățenie în condițiile legii.

CHALCOCONDYL, LAONIC,
în deceniile care au urmat căderii Constantinopolului (1453) s-au afirmat patru istorici (Georgios Sphrantzes 1401–1478, Ducas c. 1400–c. 1470, Critobul din Imbros și Laonic Chalcocondyl c. 1420–c. 1490), care au exprimat multitudinea de atitudini din societatea bizantină în ajunul evenimentelor din 1453. Laonic Chalcocondyl, în „Expunerile istorice" (1300–1464), dă informații de importanță deosebită pentru epoca în care a trăit. Despre biografia sa nu s-au păstrat date precise, unii istorici dând ca date ale vieții c. 1420–1464, alții 1430–1490. A fost fiul unui cetățean fruntaș din Atena, Gheorghe Chalcocondyl și frate (sau văr) cu Demetrie Chalcocondyl (1424–1511), profesor de limba greacă la Padova, despre care știm sigur că a trecut prin părțile noastre. La Atena, se pare, Laonic Chalcocondyl își scrie opera, având ca model pe Herodot și pe Tucidide. Istoria turco-bizantină, prezentată în „Expuneri istorice" nu se mărginește la povestirea isprăvilor sultanilor otomani și ale împăraților din Bizanț, ci dă amănunte și despre popoarele vecine, descriind geografia, obiceiurile și moravurile lor. Despre români dă numeroase informații, pe care probabil le-a primit de la Demetrie Chalcocondyl. Astfel, în „Expuneri istorice" numește *vlahi* pe românii suddunăreni și *daci* pe cei de la nordul fluviului. El arată că vlahii și dacii au aceeași origine și aceeași limbă. Subliniază că dacii „se aseamănă cu italienii și în alte privințe și în întocmirea traiului de toate zilele, și se folosesc de aceleași arme și de aceleași unelte încă și acum ca și romanii". Dă informații prețioase asupra istoriei românești din secolele XIV-XV, în special asupra luptei antiotomane purtate de Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș. Opera sa a fost publicată în versiune latină, pentru prima dată, între 1557–1562 de Hieronimus Wolf, elev al lui Melachton și, mai târziu, bibliotecar și secretar al familiei bancherilor Fugger din Ausburg.

CHAZARII,
populație de origine turcică, ce a întemeiat în sec. VII–IX d.Hr. un stat la nord și nord-vest de Marea Caspică.

Au primit în această zonă puternice influențe bizantine. În sec. VIII au trecut la religia mozaică. După mijlocul sec. X, *chazarii* au fost înfrânți de rușii kievieni și apoi de pecenegi, iar statul lor s-a destrămat. Se pare că o parte a *chazarilor* au fost antrenați spre vest, ajungând împreună cu maghiarii în Câmpia Pannonică și cu pecenegii la Dunărea de Jos.

CHEHAIE,
intendent, locțiitor al unui mare demnitar turc, vizir, pașă etc.

CHILIA NOUĂ,
1. cetate din sudul Moldovei (azi Republica Moldova), pe Dunăre. A fost construită de Ștefan cel Mare în 1476, pe ruinele unei cetăți mai vechi – bizantină și genoveză. Domnul Moldovei, după luarea cetății din Ostrov (Chilia Veche) – în anul 1465 – pe care Petru II (1448–1449) o cedase lui Iancu de Hunedoara, va socoti Chilia și cetatea Albă ca „porți ale Moldovei". Acestea erau porturi prin care se practica comerțul de tranzit – de la Marea Baltică la Marea Neagră și apoi Mediterana, ce interesa deopotrivă Moldova, Polonia, dar și Imperiul otoman. În 1484, sultanul Baiazid II (1481–1512) organizează cucerirea Chiliei și a Cetății Albe. Cu circa 100 000 de soldați, cu o flotă puternică și cu sprijinul unor contingente tătare, conduse de Mengli Ghirai, hanul Crimeii, cât și contingente muntene – aproximativ 20 000 de oameni – conduse de Vlad Călugărul, a trecut Dunărea pe la Oblucița. Pârcălabii Ivașco și Maxim se împotrivesc timp de opt zile, dar cetatea cade în mâna sultanului, la 14 iulie 1484. Acesta scria că în ajutor i-a venit „hanul cu șaptezeci de mii de războinici...", „împreună cu toți oștenii munteni...". „...și astfel, în curgere de opt zile, cu ajutorul lui Allah am pus mâna pe amintita cetate...". În secolul al XVIII-lea a fost asediată de trei ori de ruși, iar la 1812, în urma războiului ruso-turc (1806–1812), încheiat prin pacea de la București, trece în stăpânirea Imperiului rus împreună cu teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru (Basarabia). Ruinele cetății se mai văd și astăzi.

CHILIA VECHE,
fortăreață bizantină (sec. X–XI), localizată cu probabilitate pe malul drept al brațului Tătaru, (ramificație a brațului Chilia), la 3–4 km sud-vest de actuala așezare Chilia Veche. Din secolul al XIII-lea peste ruinele vechiului fort bizantin Lykostomion (Gura Lupului) s-a ridicat castelul genovez Licostomo. În secolele XIV–XV era în stăpânirea domnilor Țării Românești, fiind cedat Moldovei sub Alexandru cel Bun. Va fi prilej de lupte la 1429 între Dan II, domnul Țării Românești și Alexandru cel Bun. Este atacat de Ștefan cel Mare în 1462 pentru a nu cădea în mâna turcilor (se afla din 1448 sub unguri – fiind cedat de Petru II domnul Moldovei între 1448–1449 lui Iancu de Hunedoara) și este cucerit în 1465. Ștefan cel Mare zidește după 1465 pe malul stâng al Dunării Chilia Nouă.

CHIOAR, (CHIOARA, CETATEA DE PIATRĂ),
cetate ridicată în secolul al XIII-lea pe un deal aproape de Remetea, pe Lă-

puş, judeţul Satu-Mare. În 1392 este donată de Sigismund de Luxemburg (1387–1437) voievozilor români din Maramureş. În secolul al XVI-lea aparţinea Principatului Transilvaniei. La 1600 este stăpânită de Mihai Viteazul prin comisul Lecca. Dărâmată în 1713. Azi în ruine. După numele cetăţii a existat, până la 1876, Districtul Chioar cu sediul la Şomcuţa-Mare.

CHIŞINĂU,
cunoscut ca sat de la 1436. În secolul al XVII-lea se numea şi Râşca. În secolul al XVIII-lea era un târguşor neînsemnat. Se dezvoltă după anexarea Basarabiei, în 1812, de către ruşi. Din 1818 devine capitala Basarabiei. Este lipsit de monumente vechi.

CHRONICON PICTUM VINDOBONENSE,
tezaur al istoriei medievale ungare, păstrat la fosta bibliotecă imperială de la Viena, opera canonicului *Marcus din Kált scrisă în anul 1358.* Acesta a murit fără a-şi duce la bun sfârşit lucrarea. Textul cronicii reprezintă o istorie a ungurilor din vremuri legendare până la Carol Robert, încheindu-se cu episodul marii bătălii de la Posada dintre regele angevin şi Basarab Întemeietorul. Dacă naraţiunea cronicii este o compilaţie, făcând parte din familia de prelucrări ale aşa-numitei Gesta Hungarorum (Faptele Ungurilor), în schimb miniaturile, care depăşesc cifra de 150, împreună cu iniţialele ornate sunt opera originală a genialului canonic. Cronica ar fi fost comandată (potrivit părerii primului ei editor, Fr. Toldy, 1867) de către regele ungar Ludovic I de Anjou (1342–1382) pentru a o face dar la nunta lui Ludovic, fiul regelui Franţei, Carol al V-lea cel Înţelept (1338–1380), care se căsătorise cu Maria de Anjou, fiica regelui ungur. Carol al V-lea, luminat şi protector al artelor, a adunat o colecţie de manuscrise, unică în vremea sa, printre care se afla şi *Cronica pictată de la Viena.* Cele peste 150 de miniaturi şi iniţiale înfăţişează sugestiv istoria ungurilor, încheindu-se cu ilustrarea bătăliei de la Posada, din 9–12 noiembrie 1330.

CHIUP,
vas mare de lut de 1,5–2 m înălţime, folosit pentru provizii. În secolul I d.Hr., va cunoaşte, ca şi restul vaselor, o mare varietate şi o largă răspândire. Treptat, vasele mari – chiupuri – îşi pierd bitronconicitatea, căpătând un contur ovoidal, svelt şi elegant, mai ales când sunt lucrate cu roata olarului.

CHTONIAN,
(gr. *chton*, pământ, subpământean), epitet acordat diferitelor divinităţi şi demoni puşi în legătură cu lumea subpământeană. Alcătuiau o împărăţie separată de aceea a zeităţilor olimpiene. Erau misterioşi, temuţi şi profund respectaţi. Dintre zeităţile chtoniene făceau parte Hades-Pluton, Demetra şi fiica sa Persephone, Gaia (Ge), Hecate, Erinyle, Manes (spiritele strămoşilor), dar şi semizei cu puteri tămăduitoare sau oraculare. Caracter chtonian au avut şi Zalmoxis, Zeul Mare (Dezelas) şi Cavalerii danubieni. Cultele chtoniene au fost documentate în oraşele pontice, în Moesia Inferior şi în Dacia romană.

CIANGĂI,
(mag. *csángón*), locuitori de origine maghiară (secui) din Moldova, în ținutul Bacău și Roman. Stabiliți acolo, începând din secolul al XIII-lea, colonizați la marginea regatului maghiar sau ca lucrători la minele de sare (valea Trotuș-Ocna). Până azi au păstrat limba, religia catolică, obiceiurile și satele lor. Ceea ce este caracteristic, femeile poartă vechiul costum românesc.

CICEU, CETATEA,
cetate din Transilvania, nu departe de Dej. Zidită în secolul al XIII-lea, era stăpânită de voievozii Transilvaniei. La 1484, regele Matei Corvin (1458–1490) dăruiește lui Ștefan cel Mare Ciceul cu 60 de sate ce țineau de cetate. Este stăpânită apoi de Bogdan III (1504–1517) și de Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546), care se refugiază în Ciceu la venirea lui Soliman II Magnificul în Moldova (1538) și stă acolo aproape doi ani. Reluată de Ioan Zapolia, cetatea Ciceul este asediată de Petru Rareș în 1542. Este dărâmată de Gheorghe Martinuzzi în 1544. Astăzi se văd ruinele zidurilor.

CIN, CINURI,
împrumutat, în secolul al XIX-lea, din limba rusă, în Moldova cu sensul de rang, funcție, slujbă publică: *cinovnic*, funcționar.

CISLĂ,
sistem fiscal întemeiat pe fixarea dării pe sat, repartiția sumei (sau „îmbrăcarea") pe indivizi fiind făcută de bătrânii comunității rurale potrivit puterii fiscale a fiecăruia. Cisla favoriza tăinuirea contribuabililor fugiți, deoarece, cu cât erau mai mulți fugari tăinuiți într-un sat, cu atât mai mare era numărul celor care plăteau astfel că suma repartizată fiecăruia era mai mică.

CIVITAS ROMANA,
ansamblu de drepturi și îndatoriri ale cetățenilor romani. Între drepturile civile se numărau *ius conubii* (dreptul de a încheia o căsătorie cu efecte juridice proprii dreptului roman: dreptul proprietății, dreptul de moștenire) și *ius commercii* (dreptul de a încheia acte juridice conforme cu dreptul civil roman). Drepturile politice comportau dreptul de vot în adunări (*ius suffragii*), dreptul de a fi ales magistrat (*ius honorum*), acesta din urmă fiind limitat de avere. Îndatoririle constau în îndeplinirea serviciului militar și în plata impozitului (*tributum*). Pe măsura extinderii teritoriale a Romei, cetățenii romani au fost scutiți de aceste obligații. Încă din epoca republicană ei nu mai plăteau *tributum*, iar necesarul de trupe se acoperea prin recrutare în provincii. *Civitas Romana* se obținea prin naștere sau prin acordarea de către împărat. În anul 212 d.Hr., prin *Constitutio Antoniniane*, s-a acordat cetățenia romană tuturor locuitorilor liberi ai Imperiului. Pe măsura generalizării, valoarea politică și practică a *Civitas Romana* a scăzut.

CLACĂ,
1. formă a rentei în muncă prestată de țăranii șerbi și liberi fără pământ din Țara Românească și Moldova, în be-

neficiul stăpânilor de pământ. A cunoscut o permanentă creştere, ajungând în sec. XIX la 56 zile în Ţara Românească şi 84 de zile în Moldova. Desfiinţată prin reforma agrară din 1864, ea s-a menţinut sub forme diferite, până în sec. XX pe pământul stăpânului de moşie. În Moldova se numea boieresc. 2. Prin *Aşezământul* lui Constantin Mavrocordat (1746 Ţara Românească şi 1749 Moldova) se desfiinţează *rumânia* şi *vecinia*. Ţăranii devin liberi din punct de vedere juridic, dar lipsiţi de pământ. Se vor numi clăcaşi, deoarece iau de la boieri loturi, tarlale pentru care prestează clacă.

CLASELE ŞEFILOR MISIUNILOR DIPLOMATICE,
ranguri în care sunt împărţiţi şefii misiunilor diplomatice. Conform *Convenţiei de la Viena* (1961) cu privire la relaţiile diplomatice, şefii de misiune se împart în trei clase: a) a *ambasadorilor* sau *nunţiilor*, acreditaţi pe lângă şefi de stat şi a celorlalţi şefi de misiune, cu rang echivalent; b) a *trimişilor*, *miniştrilor* sau *internunţiilor*, acreditaţi pe lângă şefi de stat; c) a *însărcinaţilor* cu afaceri acreditaţi pe lângă ministerele Afacerilor Externe (vezi *nunţiu*).

CLAUZA NAŢIUNII CELEI MAI FAVORIZATE,
prevedere ce poate fi inserată în convenţii internaţionale – de cele mai multe ori bilaterale – prin care părţile contractante îşi acordă aceleaşi avantaje şi privilegii pe care le-au acordat sau ar putea să le acorde în viitor unui stat terţ. Clauza se aplică în domeniile indicate în convenţia respectivă şi priveşte de obicei situaţia juridică a persoanelor fizice sau juridice —, comerţul, navigaţia etc. *Clauza naţiunii celei mai favorizate* se practică în două forme: a) forma necondiţionată şi fără compensare, care obligă fiecare parte contractantă să extindă asupra celeilalte părţi contractante toate avantajele, drepturile, înlesnirile, privilegiile acordate sau care ar putea fi acordate unei terţe ţări; b) formă condiţionată sau cu compensare, în care avantajele, drepturile, înlesnirile, privilegiile acordate sau care ar urma să fie acordate unei terţe ţări se vor aplica ţării contractante numai în mod condiţionat sau în compensare. Această formă a fost mult aplicată în trecut, până la mijlocul secolului XIX, în prezent forma necondiţionată este cea mai utilizată, fiind de natură a favoriza dezvoltarea economică a statelor, ca şi a cooperării lor economice. Statele Unite ale Americii au acordat clauza naţiunii celei mai favorizate din anul 1934. România a primit-o din 1975, după ce Nicolae Ceauşescu (în 1970) a permis emigraţia evreilor. Renunţarea la clauză din partea României în anul 1988 a adus pierderi mari în comerţul exterior, dar mai ales pe plan politic. În august 1996 a fost promulgată legea, de către preşedintele S.U.A., Bill Clinton, prin care România primeşte în mod permanent clauza naţiunii celei mai favorizate (ea se acordă până la 100 de ani).

CLER,
1. termenul *cler* (cleric), care desemna studenţii din Evul Mediu, este am-

biguu. El definește, mai ales, o stare (statut) juridică și socială. Sub termenul de *clerici* sunt înglobați toți cei care sunt angajați oficial în organismele ecleziastice fără totuși a include ordinele sfinte (călugărești), chiar minore. *Tonsura, îmbrăcămintea, celibatul* și concesiunea unui *beneficiu*, adică bunurile și veniturile ce decurg dintr-o funcție în interiorul Bisericii, sunt caracteristica acestei condiții. Dar, situația economică a tuturor clericilor nu este asigurată. Trebuie făcută distincția între cei care trăiesc dintr-un *beneficiu* și cei nevoiți să muncească sau să trăiască din *milostenie*. Aceștia din urmă sunt apropiați de *laici*, prin modul de trai (frecvența căsătoriei) și prin cariera căreia se dedică cea mai mare parte. Separându-se *teologii*, ceilalți se dedică profesiunilor liberale: avocați, notari, medici. Ei sunt deci strict dependenți, prin exercitarea meseriei lor, de lumea laică. Scopul inițial al papalității – de a fonda Universitatea pentru a forma un cler cu o credință solidă este deci rapid compromis. Conținutul studiilor contribuie din plin la această emancipare. Termenul *cler* vrea să spună „literat", prin opoziție la termenul *laic*, „aliterat", „care nu cunoaște limba latină". Se pune însă întrebarea „cunoașterea filosofilor greci din Antichitate este compatibilă cu statutul strict subordonat autorității religioase"? *Clericul* poate deveni un intelectual în adevăratul sens al cuvântului în cadrul rigid al statutului universitar? 2. *Clerul* este primul din ordinele societății medievale. Este dominat de un cler înalt, secular, și de un cler monastic, recrutat mai ales din clasa cavalerilor. Făcând parte din clasa preoților, luptă totuși împotriva clasei războinicilor. Se individualizează mai bine după „reforma gregoriană" (Grigore al VII-lea Hildebrand – papă între 1073–1085 – care, prin *Dictatus papae* (1075), în cele 27 propoziții asigură supremația papalității, papa fiind singura putere universală, necesară pentru a duce la bun sfârșit reforma bisericii. El așază *sacerdoțiul* mai presus de *imperiu*. Aceasta va duce la lupta dintre papalitate și imperiu (german). Urmașii lui Grigore al VII-lea vor continua lupta împotriva seniorilor laici. Clerul este alcătuit din corpul preoțesc și călugăresc de un anumit cult; de aici *clerul* catolic, ortodox, luteran, husit, armenesc etc. În cele trei provincii românești majoritatea *clerului* a fost de rit ortodox. Membrii *clerului* învestiți cu putere spirituală prin *hirotonie*, mitropoliți, episcopi, egumeni, formau clerul superior, iar cei învestiți prin *hirotesie*, ipodiaconi, citeți și cântăreți formau *clerul* inferior. *Clerul* superior a jucat un rol important în conducerea treburilor publice: lua parte la alegerea domnului, deși biserica era supusă autorității domnești; lua loc în divan alături de domn și marii boieri la judecarea unor pricini; avea rol cultural și educativ, deoarece primii științori de carte au făcut parte din rândul lui, începuturile învățământului și ale tipăririi cărților s-au făcut în preajma bisericilor și mănăstirilor; numeroși oameni de cultură au făcut parte din rândul clerului: Grigore Țamblac, Dosoftei, Veniamin Costache, Mihail Moxalie, Dionisie Eclesiarhul, Honterus,

Olachus, Inochentie Micu Klein, Andrei Şaguna etc.

CLUCER,
mare dregător la Curtea domnească, ce se îngrijea de aprovizionarea acesteia şi era deţinător al cheilor de la magaziile de provizii. Avea în grijă şi aprovizionarea oastei. Avea în subordine pe *clucerul de arie*, care se îngrijea de grâne şi bucate, cât şi pe *pivniceri*. Această dregătorie apare în secolul al XV-lea. În Moldova avea aceleaşi însărcinări, dar era dregătorie secundară.

CLUJ,
(magh. *Kolosvár*, germ. *Klausenburg*), cel mai mare oraş al Transilvaniei, pe Someşul Mic. Oraşul actual se află pe locul coloniei daco-romane Napoca. Colonizat de saşi (1178–1180), în jurul mănăstirii şi cetăţii fondate acolo, Clujul se dezvoltă repede, mai ales în secolul al XV-lea. În secolul al XVI-lea devine centrul naţional şi câteodată scaunul principilor Transilvaniei. Dietele ţării se ţineau acolo. Între 1790–1848 a fost reşedinţa guvernatorilor Transilvaniei. Catedrala catolică, „Sfântul Mihail", în stil gotic, a fost construită între 1396–1432 de regele Sigismund de Luxemburg (1387–1437). Matei Corvin, născut la Cluj, a clădit în 1486 biserica, ce la 1662 a fost dată reformaţilor. Cetatea (Fellegvár) din secolul al XII-lea, rezidită în secolul al XV-lea, era pe stânga Someşului. Tot acolo era mănăstirea benedictină, fondată de Bella I în 1060. Universitatea din 1581 are o importantă bibliotecă. A fost centrul episcopiei unite, al episcopiei reformate şi al celei ortodoxe. Are o remarcabilă grădină botanică.

CNEMIDĂ,
(german *Knemis*), element al armurii, destinat apărării piciorului între gleznă şi genunchi. Avea forma unei jumătăţi de carâmb de cizmă care proteja partea frontală a gambei. La Agighiol (judeţul Tulcea), profesorul I. Andrieşescu, ajutat de D. Berciu, a descoperit în anul 1931 un mormânt princiar tumular în care s-a găsit un tezaur din care fac parte şi 2 cnemide de argint cu ornamentaţie zoomorfă şi antropomorfă. Mormântul, datat din secolul IV î.Hr., a fost al unei căpetenii locale, getice, aflat în fruntea unei formaţiuni unional-tribale. Tezaurul de la Agighiol, prin stilul, forma şi tehnica pieselor, aparţine artei traco-getice, alături de descoperirile, în acelaşi stil, de la Peretu, Coţofeneşti, Băiceni, Craiova.

CNEAZ (KINEZ),
cuvânt de origine germană preluat de români prin intermediul slavilor. În limba română a avut iniţial sensul de „stăpân" sau „căpetenie". În organizarea socială dinainte de formarea statului românesc, căpeteniile aşezărilor obşteşti (sate, grupe de sate, uniuni de obşti), pe care le aduceau la oaste, erau cnejii. Ca şi judeţul (judec), cneazul avea atribuţii judecătoreşti şi administrative, fiind sub ascultarea voievodului. E probabil că, la început aleşi, cnejii au devenit ereditari (ca şi voievozii), iar urmaşii lor, atunci când autoritatea lor se pierduse, formau *cla-*

sa cnejilor sau oamenilor liberi (judec, moşnean, răzeş). În Transilvania, cnejii se menţin cu vechile lor atribuţii până în secolul XVI; erau conducători ai unui sat sau ai mai multor sate. Aveau sarcina să strângă dijmele pentru rege, îndeplineau corvezile militare la cetăţi, adunau oamenii la oaste. Aveau drept la dijmă, judecau pricinile mici. Însemnătatea lor scăzuse cu timpul la o simplă slujbă sătească. Se aflau din vechime în „ţările" româneşti: Haţeg, Hunedoara, Banat, Maramureş, Făgăraş, Amlaş, Oaş.

CNEZAT,

stăpânire feudală ereditară, caracteristică etapei prestatale a istoriei românilor exercitându-se asupra unui sat sau asupra unui teritoriu mai întins, provenit dintr-o veche uniune de obşti. Cnezatele (de vale, coincizând cu o regiune geografică natural delimitată), atestate documentar, au constituit, cronologic şi teritorial, forme premergătoare ale organizărilor politice româneşti de tipul voievodatului.

CNEZATE ŞI VOIEVODATE ROMÂNEŞTI ÎN TRANSILVANIA,

cnezatele şi voievodatele au constituit principalele structuri social-politice şi teritorial-administrative ale societăţii româneşti obşteşti, ale obştilor săteşti formate fiecare din câte un sat şi ale obştilor teritoriale formate din mai multe sate de pe valea unor râuri, din depresiunile submontane sau din alte zone ce ofereau condiţii potrivite dezvoltării lor. Unanimitatea cercetătorilor fiind de acord cu originea cnezatului în obştile săteşti româneşti din perioada de început a Evului Mediu, logica istorică ne duce spre acele „Romanii populare", uniuni de obşti teritoriale, structuri prestatale, adeverite prin grupări de sate şi de locuire mai intensă. Asemenea structuri au fost constatate mai ales în depresiunile ce mărginesc lanţul muntos de o parte şi de alta, în bazinele superioare ale principalelor râuri, în zonele depresionare, în zonele împădurite din câmpie şi în cele dunărene mai adăpostite. Între secolele IV–VIII în fruntea obştilor săteşti erau *juzii (judices)* şi *oamenii buni şi bătrâni (homines boni et veterani)*, aleşi de obştea respectivă. Adoptarea termenilor de *cnez* şi *cnezat*, *voievod* şi *voievodat* în limba română s-a petrecut în timpul procesului de asimilare a populaţiei slave de către poporul român, anume în faza finală a acestui proces, adică prin sec.VIII–X. Născuţi în sânul obştilor, ca urmare a prefacerilor suferite de acestea în procesul de stratificare socio-economică, socio-politică şi instituţională, cnejii şi voievozii le însoţesc în mersul lor spre feudalizare mai întâi, apoi în transformările de caracter feudal. Se identifică, în primele timpuri, cu interesele obştilor întreaga cnezime şi întreaga voievodime, continuă să se identifice, cea mai mare parte a acestora şi când obştile şi locuitorii lor sunt aserviţi, păstrându-şi calitatea de cneji şi voievozi săteşti, în timp ce o mică parte dintre cneji şi voievozi urcă anumite trepte în ierarhia feudală, oprindu-se pe treptele de jos şi mijlocii. Cu toate că diploma lui Ludovic de Anjou din

28 iunie 1366 a anulat unele drepturi ale cnejilor şi voievozilor români (condiţionând statutul de nobil şi stăpânirea proprietăţii funciare de apartenenţa la religia catolică şi de confirmarea acestora de către curtea regală) pătura feudală românească a supravieţuit. O estimare aproximativă a istoricului Ştefan Pascu („Voievodatul Transilvaniei", III, Ed. Dacia, 1986) între primele menţiuni – din secolul al XI-lea şi cele de la începutul secolului al XIX-lea indică un mare număr de cneji – aproape 2 200 din care 1 200 înainte de 1541 şi aproape 1 000 după această dată. Numărul de 2 200 cneji va fi sporit pe măsura publicării altor izvoare. Voievozii menţionaţi sunt aproape 1 200 (800 înainte de 1541 şi 400 în timpul Principatului autonom). Cnejii, voievozii şi crainicii (instituţie care apare la sfârşitul secolului XIV cu atribuţii de executor, de ajutor al cnejilor şi voievozilor) sunt mai numeroşi în zonele muntoase unde feudalizarea este mai lentă şi unde colectivităţile româneşti au rezistat mai mult timp. Printre aceste zone sunt: Ţara Haţegului, Ţara Maramureşului, Ţara Caraş-Severinului, Ţara Crişurilor, Ţara Zarandului, comitatele Cluj, Solnoc-Dăbâca, Chioar, Rodna. Dintre marile familii cneziale şi voievodale fac parte: Huniadeştii, Cândeştii, Cândreştii, Drăgoşeştii, Bizereştii, Mâtniceştii, Măcicăşeştii, Giuleştii maramureşeni şi mulţi alţii. Pe lângă rolul lor în viaţa social-economică şi politică a Transilvaniei, se evidenţiază contribuţia acestora în lupta antiotomană. Numărul impresionant, puterea lor de influenţare asupra instituţiilor săseşti şi secuieşti constituie dovezi puternice privind rolul instituţiilor cneziale şi voievodale româneşti în societatea transilvană, în civilizaţia acesteia. Permanenţa şi continuitatea poporului român, creaţiile sale l-au impus în civilizaţia din spaţiul istorico-geografic sud-est şi central european şi în civilizaţia europeană. Spre exemplu, în comitatul Hunedoarei, cu Ţara Haţegului şi cele cinci districte româneşti sunt menţionaţi până la 1541 peste 500 de cneji; în comitatul Maramureş, peste 100 de cneji; în comitatul Cluj, aproape 100 de cneji; sub 50 de cneji în comitatele Zarand şi Turda, în comitatele Solnoc-Dăbâca, Sibiu şi Timiş câte 20 de cneji, între 11 şi 20 cneji sunt menţionaţi în comitatele Bihor, Alba şi Arad. Până la 10 cneji sunt menţionaţi în Ţara Năsăudului, apoi câte şapte cneji în comitatele Solnocul de Mijloc şi Satu Mare şi, sub şapte, în scaunele Mureş, Orăştie, Sebeş. În comitatele vecine Maramureşului, Bereg şi Ugocsa sunt nominalizaţi peste 20 de cneji. *Numărul voievozilor* din epoca voievodatului (până la 1541) este de 400 iar din epoca Principatului (după 1541) este de 350, în total 750. La un loc, cnejii şi voievozii fac împreună circa 2 950–3 000. La acest număr se adaugă cei peste 170 de crainici menţionaţi în izvoare. O situaţie aparte avea Ţara Făgăraşului unde izvoarele menţionează doar 14 cneji până la 1541. Explicaţia trebuie căutată în transformarea cnejilor şi voievozilor făgărăşeni în *boieri*, după modelul social dinŢara Româ-

nească din care Ţara Făgăraşului a făcut parte lungi perioade de timp, în sec. XIV-XVI.

COALIŢIA DE LA MAZAR PAŞA, primul program politic care viza constituirea unui partid liberal este *platforma comună*, adoptată în februarie 1867, de reprezentanţii liberalilor radicali, liberalii moderaţi („maiştrii" sau „cuziştii") şi „fracţioniştii", cunoscută sub denumirea de *Înţelegerea de la Concordia.* Cele trei guverne ale coaliţiei liberale din anii 1867–1868 (C. A. Kretzulescu, Şt. Golescu şi N. Golescu) au adoptat o serie de legi care vizau aplicarea *platformei comune* şi afirmarea liberalilor în viaţa politică a ţării. O nouă încercare de apropiere politică şi ideologică, a grupărilor liberale, mai întâi în jurul unor ziare, a fost la 8/20 decembrie 1869, când s-a întrunit la Iaşi un *congres al ziarelor liberale.* A fost prezent câte un reprezentant al fiecărui ziar de orientare liberală şi s-a adoptat un *program de principii* privind viitorul României. În domeniul practicii politice, facţiunile liberale se regăsesc pe o platformă similară în lupta contra conservatorilor. Deoarece liberalii radicali se aflau în fruntea strădaniilor pentru fuziunea tuturor grupărilor liberale, ei au creat, la 21 septembrie 1871, Clubul „Uniunea liberală" din Bucureşti. Ulterior s-au înfiinţat cluburi la Ploieşti, Craiova, Piteşti, Galaţi, Brăila şi Dorohoi. La 29 aprilie 1872 au propus reunirea oamenilor politici de convingere liberală într-o formaţiune numită „Uniunea liberală". Factorul decisiv care a dus la gruparea liberalilor a fost conjunctura politică internă generată de pregătirea pentru alegerile parlamentare din aprilie 1875. Facţiunile liberale au editat, începând cu 25 ianuarie 1875, un ziar periodic intitulat *Alegătorul liber.* Fruntaşii facţiunilor liberale au înţeles că victoria în alegeri putea fi obţinută doar prin unirea într-un partid liberal. Ei au obţinut un mare succes în alegerile din 25 aprilie–3 mai 1875. Intraţi în corpul legislativ la 24 mai 1875, fruntaşii diferitelor facţiuni liberale, printre care I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Gr. Vernescu, A. G. Golescu, precum şi disidentul conservator Manolache-Costache Epureanu au făcut legământ să acţioneze împreună pentru apărarea principiilor înscrise în Constituţie. Semnarea actului, care de fapt însemna naşterea Partidului Liberal, a avut loc în casa maiorului englez Lakeman, cunoscut sub numele de Mazar Paşa. În „coaliţia de la Mazar-Paşa" intrau: liberalii radicali, moderaţii din jurul lui M. Kogălniceanu şi Ion Ghica şi „fracţioniştii" lui N. Ionescu. La aceştia s-a adăugat şi Manolache Costache Epureanu, conservator moderat. La 4 iunie 1875, în ziarul „Alegătorul liber" şi, la 5 iunie, în „Românul" se publica programul şi comitetul director al partidului. Constituirea structurilor organizatorice locale a început în iunie şi s-a desfăşurat în întreaga vară a anului 1875. Tineretul liberal a creat la 15 martie 1876 organizaţia sa, deschisă îndeosebi elevilor şi studenţilor. Constituirea *Partidului Naţional Liberal* a marcat apariţia în România a unei

importante forțe politice, care, după ce a ajuns la putere (24 iulie/5 august 1876–10/22 aprilie 1888), prin câștigarea alegerilor, prim-ministru fiind I. C. Brătianu, a făcut o serie de reforme care democratizează regimul politic din România și a redobândit independența politică a țării.

COBELIGERANȚĂ,
situație în care se află un stat care participă la un conflict armat alături de alte state, împotriva unui inamic comun, fără a face parte din alianța cu statele alături de care participă la lupte. În această situație se află, de regulă, statul care la începutul ostilităților luptă alături de un grup de state, iar apoi întoarce armele împotriva acestora. Cobeligeranța creează efecte pe planul răspunderii internaționale, statul cobeligerant având dreptul să ia parte, alături de celelalte state beligerante, la încheierea păcii, să devină parte contractantă la tratatul de pace și să beneficieze de reparații de război. În pofida efortului militar considerabil desfășurat de România împotriva Germaniei hitleriste și a aliaților săi după 23 august 1944, *Conferința de pace de la Paris* din 1947 nu a recunoscut țării noastre statutul de cobeligerantă deși a fost apreciată ca a patra putere care a contribuit la victoria împotriva fascismului.

CODEX THERESIANUS,
în domeniul justiției, reformele despotismului luminat inițiate de Maria Teresa (1740–1780) se concretizează în *Codul civil teresian (Codex Theresianus)* și în *Codul penal (Constitutio criminalis Theresiana)*, prin care se urmărea ștergerea torturii din instruirea proceselor și să se reglementeze avocatura. În 1764, în Transilvania se instituie așa-numitele „table continue", pentru comitate și scaune, menite să dea o continuitate justiției, să o separe de administrație și să o pună sub controlul statului. Iobagului chiar, îi deschide posibilitatea de apel împotriva judecății stăpânului său, posibilitatea de a se plânge de abuzurile lui forurilor administrative superioare, comitatului, guvernului, Cancelariei aulice; îi deschide drumul până sus, la Curtea imperială. De acum încep să apară și iobagii, individual sau în delegații, la curte, pentru a cere dreptate împotriva abuzurilor.

CODUL CALIMACH,
denumit *Condica țivilă a Principatului Moldovei*, a fost elaborat de către mai multe comisii de juriști, formate încă din anul 1813, la porunca domnitorului Scarlat Calimach (1812–1819). A fost publicat în limba greacă în anul 1817, când a intrat în vigoare. Textul în limba română a apărut abia în anul 1833. Principalii autori ai *Codului Calimach* este posibil să fie Cristian Flechtenmacher, Andronache Donici, Anania Cuzanos. La întocmirea versiunii în limba română au participat Petrache Asachi, Cristian Flechtenmacher și Damaschin Bojinca. Principalele izvoare ale codului au fost: Obiceiul românesc, dreptul bizantin, Codul civil francez (1804), și Codul civil austriac (1811). Prin conținutul și

forma sa, această legiuire s-a apropiat foarte mult de codurile civile moderne. Din punctul de vedere al sistematizării problemelor, prezintă multe puncte comune cu Codul civil austriac. Cele 2 032 articole ale *Codului Calimach* sunt structurate în trei părţi, precedate de o introducere. În partea introductivă (24 articole) sunt cuprinse dispoziţii generale referitoare la lege, precizându-se că acele aspecte în care codul este lacunar vor fi reglementate potrivit Obiceiului românesc. Codul cuprinde norme de drept civil şi drept comercial. Relaţiile agrare nu sunt legiferate, întrucât în Moldova ele formau obiectul unor aşezăminte deosebite. Codul s-a aplicat până la 1 decembrie 1865.

COHORTĂ,
(lb. lat. *cohors*) în armata romană: 1. *subdiviziune* tactică a legiunii (zece cohorte formau o legiune); 2. *unitate auxiliară* de infanterie, recrutată din rândurile provincialilor fără cetăţenie romană (păstrând armele şi modul specific de luptă). Asemenea cohorte purtau numele triburilor sau regiunilor de unde erau recrutate, chiar dacă mai târziu, după generalizarea recrutării din provincia de garnizoană, componenţa lor nu mai corespundea numelui. *Cohortele* puteau avea 500 oameni (quingenariae) şi atunci erau comandate de un *praefectus*, sau 1 000 de oameni (miliariae), fiind comandate de un *tribunus*. Se cunosc numele a 48 de cohorte cu garnizoana permanentă pe limes-ul Scythiei Minor. 3. *Cohortele pretoriene*, garda personală a împăratului, compusă din 10 cohorte, fiecare având (până la Septimiu Sever, 193–211) 500 soldaţi. Pretorienii erau recrutaţi din Italia şi din provinciile romanizate. După reformele militare ale lui Septimiu Sever, gărzile pretoriene au început să fie recrutate din legiunile din Illyricum. Serviciul militar dura 16 ani, iar după eliberare soldaţii primeau *diplome militare*. Comandantul cohortei pretoriene, *praefectus praetoris*, de rang ecvestru, era un personaj influent în viaţa politică şi a jucat adeseori un rol decisiv în numirea noilor împăraţi. 4. Unităţile militare recrutate din Dacia, pomenite în izvoarele literare şi inscripţii, au participat la evenimentele din toate provinciile romane. În secolul al II-lea, ele au depăşit numeric pe cele recrutate din multe alte provincii, ceea ce este grăitor pentru potenţialul demografic şi intensitatea procesului de sinteză daco-romană care s-a desfăşurat în spaţiul carpato-danubiano-pontic. Tabelul de mai jos, întocmit de I. I. Russu, arată cohortele alcătuite din daci şi provinciile unde au staţionat. Pe lângă unităţile incluse în tabel se cunoaşte existenţa şi a altor formaţiuni neregulate de daci, atât de infanterie, cât şi de cavalerie, recrutate probabil în primii ani după constituirea Daciei Traianae. Datorită calităţilor lor militare, o serie de daci au fost incluşi în garda imperială atât în cohortele pretoriene, cât şi în unităţile de cavalerie (equites singulares).

Auxilia Dacorum (unităţi recrutate în provincia DACIA)		
Nr. crt.	Numele unităţii	Observaţii
1	*Ala I Ulpia Dacorum*	Organizată de Traian; a staţionat tot timpul în provincia Cappadocia.
2	*Ala II Ulpia Dacorum*	Neatestată până acum direct, dar existenţa ei este sugerată de cifra de ordine I a unităţii precedente.
3	*Cohors I Ulpia Dacorum*	Organizată de Traian; a staţionat în Syria.
4	*Cohors I Aelia Dacorum milliaria*	Înfiinţată de Hadrian sau de Antonius Pius; a staţionat tot timpul în Britania, la Amboglana (azi Birdoswald).
5	*Cohors I Augusta Dacorum*	Neatestată până acum, dar existenţa ei este implicată cert de cifra de ordine II a unităţii înscrise la numărul 6.
6	*Cohors II Augusta Dacorum p(ia)f(idelis) milliaria equitata*	A staţionat probabil la Teutoburgium (azi Dalj, Iugoslavia) în Pannonia.
7	*Cohors I Aurelia Dacorum*	Neatestată până acum direct, dar existenţa ei este implicată cert de cifra de ordine II a unităţii înscrise la numărul 8.
8	*Cohors II Aurelia Dacorum*	Înfiinţată de Marcus Aurelius Antonius; a staţionat, probabil, în Pannonia, temporar la Poetovio (azi Ptuj, Iugoslavia).
9	*Cohors gemina Dacorum milliaria*	A staţionat la Civitas Montanensium (azi Mihailovgrad, Bulgaria) în Moesia Inferior.

COLEGIU ELECTORAL,
categorie electorală care îngloba cetăţeni cu aceeaşi avere sau cu acelaşi rang social.

COLLEGIA (SING. COLLEGIUM),
tradiţia atribuie regelui Numa Pompilius organizarea primelor collegia de meşteşugari. Era o asociaţie instituită în scopuri religioase sau care reunea de obicei membri având aceeaşi meserie. Existau *collegii* profesionale, comerciale sau religioase dedicate cultului unui anumit zeu. În sânul *collegiilor* exista o strictă ierarhie socială alături de *honestiores* putând figura uneori şi sclavi. Pe măsură ce sclavii erau tot mai mult folosiţi în meşteşuguri, vechile asociaţii meşteşugăreşti şi-au pierdut importanţa din cauza muncii sclavilor şi importului de mărfuri din alte regiuni. Ele s-au transformat la

sfârşitul Republicii în cluburi politice şi societăţi secrete, ceea ce a atras intervenţia statului. În anul 64 î.Hr. o parte din asociaţii a fost dizolvată, ca, mai târziu, Caesar să opereze o nouă dizolvare şi mai drastică, menţinând numai pe acelea care aveau vechi tradiţii. În timpul Imperiului, începând chiar cu Augustus, *collegia* au fost din nou reorganizate, Meşteşugarii liberi au fost distribuiţi într-un mare număr de *collegia*, dar supravegheate strict de autorităţi. *Collegium* era o asociaţie de persoane reunite prin comunitatea funcţiei sau profesiei sau pentru practicarea unui cult. Ele se dezvoltă sub Marcus Aurelius, Severus Alexander şi devin unul din instrumentele de guvernare ale împăratului. În Dacia existau numeroase *collegiae* cum ar fi: Collegium Augustalium (Sarmizegetusa, Apullum, Napoca, Potaissa, al fabrilor, dendrophorum, centonariorum şi nautarum, utriculorum, lapidarii.

COLOMEEA, TRATATUL,
ca urmare a pierderii cetăţilor Chilia şi Cetatea Albă, ocupate de turci, în iunie 1484, cu ajutor de la tătarii conduşi de Mengli Ghirei şi de la Vlad Călugărul, puterea de rezistenţă a Moldovei primise o lovitură simţitoare. Încercarea nereuşită de a elibera una din cetăţi şi ferma hotărâre a lui Ştefan cel Mare de a-şi redobândi cele două baze de apărare ale Moldovei l-au determinat pe domnitor să caute ajutor din afară. Cum regele Matei Corvin (1458–1490) încă din 1483 încheiase un armistiţiu pe cinci ani cu sultanul, Ştefan merge la vechiul său suzeran, regele Poloniei, să facă gestul pe care-l refuzase timp de aproape trei decenii: să depună *personal* omagiul, la Colomeea. La 15 septembrie 1485, Ştefan a prestat personal omagiul regelui Cazimir IV. De aici se va înapoia în Moldova cu acte scrise în care se stipula sprijinul militar al Poloniei şi cu 3 000 de ostaşi cu care va respinge atacul turcesc. La 16 noiembrie 1485, armata moldovenească condusă de Ştefan, având ajutorul a 3 000 de călăreţi poloni, la Cătlăbuga, înfrânge armata turcească, condusă de Bali-beg Malcoci Oglu, paşă de Silistra, fără a putea însă recuceri Chilia. Pretendentul Hronod, adus de turci, se refugiază în Transilvania. Dar recucerirea celor două cetăţi pontice presupunea un efort militar de mari proporţii pe care Polonia nu s-a arătat dispusă să-l întreprindă. De altfel, regele Cazimir IV va începe negocieri cu Poarta în 1486, iar în 1489 pacea turco-polonă era încheiată. Ştefan s-a resemnat, în aceste condiţii, să negocieze cu Poarta, în 1487 va încheia pacea şi va plăti din nou tributul. O ultimă oară avea să încerce, în anii 1500–1502, să recâştige cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, în cadrul unei mari coaliţii europene, care însă în cea mai mare parte a rămas la stadiul intenţiilor.

COLUMNA LUI TRAIAN,
monument ridicat la Roma, în Forum-ul lui Traian, inaugurat la 12 mai 113 d.Hr. Operă a arhitectului şi sculptorului Apollodor din Damasc şi a colaboratorilor săi. Monumentul se compune dintr-un soclu cu latura de 5,48 m şi înălţimea de 5,37 m, o bază de coloană în formă de cunună de lauri (înaltă

de 1,68 m), fusul coloanei (22,62 m), format din 18 tamburi (17 împodobiţi cu reliefuri), un capitel doric înalt de 148 m şi alţi doi tamburi formând suportul pentru statuia împăratului Traian. Înălţimea totală a Columnei lui Traian este de 39,83 m, la care se adăuga înălţimea statuii, azi dispărute. Baza coloanei, fusul şi capitelul măsoară împreună 29,78 m, adică 100 picioare romane, motiv pentru care monumentul s-a numit în Antichitate şi *Columna centenaria*. Banda spiralică are o lungime de 200 m, lăţimea ei crescând de la 0,89 m la 1,25 m. Sunt reprezentate 124 de episoade din războaiele dacice, cu peste 2 500 de figuri. Soclul Columnei lui Traian este străpuns de o poartă care dă într-un mic vestibul. De aici porneşte o scară interioară, care duce până în vârful monumentului. După moartea lui Traian, Hadrian a aşezat urna de aur cu cenuşa împăratului defunct într-o încăpere amenajată în soclu. În Evul Mediu a dispărut şi urna, dar şi statuia lui Traian. Prin 1587, papa Sixtus V a poruncit artistului Fontana să ridice în locul ei statuia apostolului Petru (sculptată de Geralomo della Porta). *Columna lui Traian* reprezenta un act de propagandă pentru Imperiu şi împărat şi are un caracter de mărturie istorică, de document referitor la războaiele dacice. Pentru Dacia, reprezintă o istorie în imagini a cuceririi şi transformării ei în provincie romană – fiind considerată actul de naştere al poporului român.

COMOSICUS,
rege şi mare preot al statului dac intracarpatic, după moartea lui Burebista, probabil în perioada cuprinsă între 44 î.Hr. – 28/29 d.Hr. Iordanes îl considera urmaş al lui Deceneu şi îl caracterizează ca fiind iscusit şi că „datorită priceperii sale era socotit şi ca rege şi ca preot suprem şi judecător".

COMPILATAE CONSTITUTIONES,
colecţie de legi din Transilvania, care continuă colecţia *Approbatae Constitutiones* până în 1669. Are aceeaşi întocmire şi împărţire, dar cu multe întregiri. Ca şi *Approbatae*, această colecţie de legi consfinţeşte ordinea feudală în Transilvania, fundamentând, din punct de vedere juridic, privilegiile clasei dominante. Realizarea celor două colecţii a constat din *selectarea*, *adoptarea* unui număr mare de hotărâri legislative, cât şi coordonarea lor pentru a se obţine o legislaţie unitară. Printre legiunile locale incluse în *Approbatae* şi *Compilatae* – cuprinzând deci şi norme ale dreptului consuetudinar românesc – sunt şi *Statutele Ţării Făgăraşului* din 1508 şi reînnoite de două ori în sec. XVII.

COMITETUL DE OBLĂDUIRE,
din porunca lui Alexandru Vodă Suţu, care era grav bolnav, se alcătuieşte la 15 ianuarie 1821, dintre marii boieri cu „râvnă şi iubire de patrie", un *Comitet de oblăduire* (conducere) care să se ocupe de rezolvarea treburilor urgente ale ţării. Trei dintre aceşti boieri, şi anume Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica şi Barbu Văcărescu favorabili unei mişcări de eliberare de sub dominaţia otomană şi de sub regimul fanariot, se înţeleg cu Tudor Vladimirescu să ia conducerea insurecţiei, vestindu-l

că „te-am ales să ridici norodul cu armele și să urmezi precum ești povățuit". Ei nu vor fi însă de acord cu programul de reînnoire socială prezentat de Tudor prin „Proclamația de la Padeș".

COMISIA EUROPEANĂ DE INFORMARE,
în martie 1857 au venit la București membrii comisiei internaționale care, conform hotărârii Congresului de pace de la Paris (13/25 februarie–18/30 martie 1856), urmau să supravegheze modul în care se făceau alegerile pentru Adunările ad-hoc, reorganizarea principatelor dunărene și să informeze guvernele lor asupra dorințelor poporului român. Comisia era alcătuită din: Lytton Bulwer (Marea Britanie), Safvet-efendi (Turcia), Basily (Rusia), Baron de Richthofen (Prusia), Cavaler Benzi (Sardinia), Baron Talleyrand Perigord (Franța), cavaler de Liehman Palmrode (Austria). La 18/30 mai 1857 au început ședințele de lucru ale *Comisiei de informare* la care s-a discutat situația din Moldova, unde caimacamul Nicolae Vogoride (17 febr. 1857–oct. 1858) falsificase alegerile pentru Adunările ad-hoc. Deși reprezentanții Sardiniei, Franței, Prusiei și Rusiei au luat atitudine pentru asigurarea libertății de exprimare în problema unirii, nu s-a putut realiza nimic din cauza opoziției comisarilor Turciei, Austriei și Angliei. S-au anulat alegerile falsificate ca urmare a acțiunii hotărâte a reprezentanților de la Constantinopol a puterilor favorabile Unirii, care amenință Poarta cu ruperea relațiilor diplomatice.

COMNENA ANA (1083–1143),
fiica împăratului bizantin Alexios I, Comnenul (1081–1118) scrie lucrarea *Alexiada*, în care descrie domnia tatălui său. Se referă în această lucrare și la incursiunile popoarelor asiatice de stepă – pecenegii, uzii, cumanii – care au neliniștit, aproape trei secole (X–XIII), Bizanțul și ținuturile din sud-estul Europei, distrugând, printre altele, și întăriturile bizantine de la Dunăre (Păcuiul lui Soare etc.) și surprinzând pe la 1090–1091, prin prădăciunile lor, chiar și pe cei din Bizanț. Menționează formațiuni politice românești, în zona pontică, conduse de Tatos, Seslav și Satza, existente în secolul al XI-lea.

CONCILIUL DE LA FLORENȚA,
deschis la Ferrara (9 aprilie 1438) și, datorită ciumei ivite în oraș, transferat la Florența (10 ianuarie 1439), conciliul, la care participă împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul (1425–1448), papa Eugeniu al IV-lea și patriarhul de la Constantinopol, Iosif al II-lea, proclamă, în catedrala Santa Maria del Fiore din Florența *unirea celor două biserici* (catolică și ortodoxă) prin recunoașterea supremației papale (la 6 iulie 1439). Cele patru puncte care deosebeau cele două biserici erau: 1. filioque (purcederea Duhului Sfânt și de la Fiul); 2. primatul papei („primus inter pares"); 3. și azima este bună pentru cuminecătură; 4. recunoașterea Purgatoriului. Decretul de unire, în limba latină, a fost citit de papa Eugeniu al IV-lea care a oficiat slujba cu acest prilej, iar în limba greacă a fost prezentat de mitropolitul Visarion al

Niceei. Decretul de unire a fost semnat de 115 delegaţi latini şi 33 răsăriteni, din care 16 mitropoliţi, între ei şi mitropolitul Damian al Moldovei, 4 locţiitori de patriarhi, 4 diaconi şi reprezentanţii celorlalţi principi creştini, cât şi de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul. Sinodul (conciliul) de la Ferrara-Florenţa este socotit de Biserica romano-catolică al XVII-lea Conciliu general sau *ecumenic*. Urmările acestui conciliu au fost negative: papa n-a dat ajutor cruciaţilor de la Varna (1444), în Imperiul bizantin s-a produs sciziunea credincioşilor, sultanul Murad al II-lea (1444–1451) a fost nemulţumit. În anul 1483(4) la Constantinopol, în sinodul la care participau patriarhii Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului, va fi denunţată unirea de la Florenţa ca „falsă şi străină de biserica Răsăritului."

CONCILIUM PROVINCIARUM DACIARUM TRIUM,
adunare provincială reprezentativă, similară cu a altor provincii romane. A fost creată odată cu instituirea guvernării unice a celor trei Dacii, pe vremea lui Marcus Aurelius (161–180) sau, conform atestării epigrafice posibil în timpul lui Severus Alexander (222–235) şi a durat până în timpul lui Gallienus (253–268). Adunarea (concilium) era formată din delegaţi (legati) aleşi de oraşele celor trei provincii şi îşi avea sediul în curtea palatului augustalilor din Ulpia Traiana Sarmizegetusa. În fruntea consiliului se afla şeful cultului imperial (sacerdos arae Augusti), ales dintre membrii-delegaţi ai oraşelor pe unul sau doi ani. *Concilium provinciarum Daciarum trium* avea atribuţii limitate. Erau de natură politică, având ca scop susţinerea cultului imperial şi fidelitatea faţă de Roma. Consiliul nu avea atribuţii administrative ori juridice. Avea finanţe şi administraţie proprii. Fiind o adunare a reprezentanţilor oraşelor se străduia să apere interesele provinciei ce se găsea uneori în conflict cu diverşi demnitari abuzivi.

CONFERINŢA DE LA CASABLANCA,
între 14–26 ianuarie 1943, la Casablanca, s-a desfăşurat conferinţa anglo-americană la care a participat preşedintele Statelor Unite ale Americii, F. D. Roosevelt şi primul ministru al Marii Britanii, W. Churchill, însoţiţi de şefii statului-major din cele două ţări. Conferinţa a avut loc în condiţii favorabile aliaţilor, datorită victoriei armatei sovietice la Stalingrad, debarcării anglo-americanilor în Africa de Nord şi victoriilor obţinute în Pacific. Cei doi şefi de guverne au trecut în revistă toate teatrele de război şi s-au pus de acord asupra planurilor şi operaţiunilor militare ce urmau să le întreprindă în anul 1943 în Africa, Asia şi Mediterana, respectiv împotriva Germaniei, Italiei şi Japoniei. Au decis să ducă războiul împotriva puterilor Axei până la capitularea „fără condiţii". Propunerea a fost făcută de F. D. Roosevelt. S-a hotărât ca după victoria asupra forţelor germane şi italiene din Africa, anglo-americanii să debarce în Sicilia şi sudul Italiei. I. V. Stalin a fost invitat să participe la conferinţă dar nu a acceptat, deoarece nu putea părăsi U.R.S.S. din cauza marii ofen-

sive pe care o conducea personal, după victoria de la Stalingrad. A fost însă ţinut la curent cu toate proiectele militare. Mulţi istorici şi strategi militari condamnă clauza „capitulării necondiţionate", adoptată de Roosevelt şi Churchill la Casablanca arătând că aceasta a prelungit inutil războiul. Istoricul englez Basil Liddell Hart, în lucrarea „Istoria celui de al doilea război mondial" consideră că această clauză a fost o mare greşeală, deoarece a dus la prelungirea războiului, la distrugerea completă a Germaniei şi Japoniei şi pentru că a dat ruşilor posibilitatea de a deveni stăpâni în estul Europei şi în Asia.

CONFERINŢA DE LA POTSDAM, s-a desfăşurat între 17–25 iulie şi 28 iulie – 2 august 1945 (întreruperea s-a datorat alegerilor parlamentare din Marea Britanie). A fost a treia şi ultima conferinţă a şefilor de guverne din S.U.A., Marea Britanie şi U.R.S.S. – Henry Truman, (F. D. Roosevelt a decedat la 12 aprilie 1945), W. Churchill, înlocuit la 27 iulie cu noul premier, C. Atlee, şi I. V. Stalin – însoţiţi de miniştrii de externe, experţi militari şi civili, funcţionari, ziarişti. Până la Conferinţa de la Potsdam, cele patru puteri ocupante (S.U.A., Marea Britanie, U.R.S.S. şi Franţa) trecuseră deja la noua organizare a Germaniei. La 5 iunie 1945 a fost publicată *Declaraţia asupra înfrângerii Germaniei*, prin care cele patru puteri îşi asumau administraţia Germaniei, a demilitarizării, denazificării şi democratizării acestei ţări. S-a constituit, de asemenea, *Consiliul aliat de control în Germania*. Conferinţa de la Potsdam a aprobat şi definitivat zonele de ocupaţie, a stabilit măsuri privind cele patru zone de ocupaţie cât şi detalii în problema reparaţiilor. Pe baza hotărârii de la Yalta, privind pedepsirea criminalilor de război, la Potsdam s-a hotărât instituirea *Tribunalului internaţional de la Nürnberg*, pentru judecarea marilor criminali de război, ceilalţi criminali urmând a fi predaţi spre judecare ţărilor în care au comis crima de război. Conferinţa a mai stabilit: frontiera occidentală a Poloniei pe linia Oder-Neisse; Prusia Orientală a fost desfiinţată, iar teritoriul ei ataşat U.R.S.S. şi Poloniei; strămutarea germanilor din Prusia Orientală, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria pe teritoriul Germaniei; să se studieze problema stabilirii de relaţii diplomatice între guvernele celor trei mari puteri cu Bulgaria, Finlanda, România şi Ungaria, înainte de semnarea tratatelor de pace (ulterior au impus unele obligaţii pentru a recunoaşte guvernele României şi Bulgariei). La Conferinţa de la Potsdam s-a constituit *Consiliul miniştrilor de externe* ai S.U.A., Marii Britanii, U.R.S.S., Franţei şi Chinei, pentru pregătirea tratatelor de pace cu fostele state aliate cu Germania, (Bulgaria, Finlanda, România, Ungaria), care, după încheierea tratatelor de pace, vor fi sprijinite pentru a fi primite în Organizaţia Naţiunilor Unite şi s-a adoptat o *Declaraţie* a celor trei guverne adresată Japoniei, căreia i se cerea să capituleze.

CONFERINȚA DE LA SPA,
între 5–16 iulie 1920 și-a desfășurat lucrările *Conferința de la Spa* la care au participat: Belgia, Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia și Portugalia. Pentru prima dată, la o conferință pentru reparații a participat și o delegație germană. A fost încheiat Acordul de la Spa, care conținea trei părți. Principalele prevederi stabileau repartizarea sumelor pe care Germania trebuia să le plătească cu titlu de reparații în modul următor: Marea Britanie 22%, Franța 52%, Italia 10%, Japonia 0,75%, Belgia 8%, Portugalia 0,75%. Din totalul sumelor, 6,5% era rezervat Greciei, României, Regatului Sârbo-Croato-Sloven și puterilor nesemnatare ale acordului, admise să beneficieze de aceste reparații; României îi revenea, din cele 6,5% procente, doar 1% – suma de 1,3 miliarde mărci aur nereprezentând nici jumătate din daunele aduse și din care România a primit numai o foarte mică parte.

CONFERINȚA DE LA TEHERAN,
între 28 noiembrie și 1 decembrie 1943, la Teheran (Iran) a avut loc prima conferință a conducătorilor guvernelor celor trei mari puteri aliate I.V.Stalin, F.D.Roosevelt și W. Churchill. Ei au fost însoțiți de miniștrii de externe (excepție făcând delegația americană, în care, în locul lui Cordell Hull, a fost inclus Harry Hopkins) și de consilieri militari. Au discutat aspectele militare ale coordonării ofensivei sovietice și deschiderea unui nou front european în nordul Franței. Churchill și Roosevelt, având în vedere stadiul înaintat al pregătirilor anglo-americane în vederea debarcării, s-au angajat în fața lui Stalin, atât în privința termenului declanșării operațiunii, mai 1944, cât și a amploarei ei (35 de divizii în etapa inițială). S-a discutat și cu privire la statutul de după război al Germaniei, cât și granițele Poloniei. W. Churchill, care se înțelesese în prealabil cu I.V. Stalin, a propus ca teritoriul Poloniei să fie cel cuprins între Oder și așa-numita „linie Curzon" cu eventualele modificări în funcție de situația demografică din unele puncte. I.V. Stalin a revendicat porturile Königsberg și Klaipeda (Memel). F.D. Roosevelt și W. Churchill n-au obiectat, ultimul promițând să studieze cererea sovietică. I. V. Stalin s-a declarat de acord ca, după terminarea războiului în Europa, U.R.S.S. să intre în război împotriva Japoniei. Conferința a decis să se acorde ajutor economic Iranului și, după terminarea războiului, trupele aliate să se retragă din acest teritoriu. S-a hotărât ca mișcarea de rezistență din Iugoslavia să fie aprovizionată cu arme, muniție și echipament militar și să se obțină intrarea Turciei în război împotriva Axei. După terminarea conferinței a fost dat publicității numai un comunicat general, hotărârile acesteia rămânând strict secrete. În comunicat, semnat de cei trei conducători, se exprima hotărârea de a colabora în continuare atât în timpul războiului, cât și în timp de pace. Se precizează că s-a ajuns la coordonarea planurilor de a distruge forțele germane și pe baza acestei înțelegeri se va asigura victoria și o pace trainică. Se spunea textual: „Noi vom

căuta cooperarea şi participarea activă a tuturor statelor, mari şi mici, ale căror popoare s-au consacrat cu inima şi gândirea lor, asemenea popoarelor noastre, nimicirii tiraniei şi sclaviei, asupririi şi intoleranţei. Noi vom saluta intrarea lor – atunci când vor dori să intre – în familia Naţiunilor Democrate ale lumii". Hotărârile Conferinţei de la Teheran se vor concretiza în anii următori în acţiunile care vor duce la înfrângerea puterilor Axei.

CONFERINŢA DE LA VIENA (15 MARTIE–1 IUNIE 1855), la 28 decembrie 1854, puterile aliate cu Turcia, în „războiul Crimeii" (1853–1856), dorind să sfârşească mai repede războiul, au adresat Rusiei un memoriu de negocieri, prin care-i prezentau unele condiţii pentru încheierea păcii. După discuţii preliminare, s-a deschis, la 3/15 martie 1855, la Viena, o conferinţă la care au luat parte: Anglia, Franţa, Austria, Rusia şi Turcia. Marile puteri au convenit asupra garantării integrităţii Imperiului otoman, considerată „condiţie a echilibrului european" şi au trecut apoi la discutarea situaţiei Moldovei şi Ţării Româneşti, care „atingea foarte de aproape interesele obşteşti ale Europei". Cu privire la aceasta, problemele de primă importanţă ce urmau să fie discutate erau: 1. sfârşitul „protectoratului rusesc" (1826–1856) şi înlocuirea lui cu „protectoratul colectiv" al puterilor europene participante la Conferinţă; 2. libertatea navigaţiei pe Dunăre, sub controlul unei autorităţi permanente, în care nu intrau statele riverane, ci puterile semnatare ale tratatului de pace. Cum trecerea celor două ţări sub protectoratul colectiv al puterilor europene impunea de la sine şi schimbarea statutului lor de organizare internă, problema unirii Moldovei cu Ţara Românească a devenit „o problemă europeană", iar soluţionarea ei subordonată intereselor economice şi politice ale marilor puteri europene. S-au semnat 14 protocoale ale Conferinţei pentru stabilirea păcii în Orient. În anexa la Protocolul 1, în Protocolul 2 şi în anexele sale A,B,C, se stipula: 1. Protectoratul Rusiei asupra Moldovei şi Ţării Româneşti înceta, urmând ca ele să fie puse sub *garanţia colectivă* a Puterilor contractante; 2. cele două ţări continuau a depinde de Poarta otomană în virtutea vechilor capitulaţii; 3. Poarta urma a păstra administrarea independentă şi naţională a Principatelor, acordându-le în consecinţă libertatea religioasă, legislativă, de comerţ şi de navigaţie; 3. teritoriul Principatelor nu putea fi diminuat; 4. Principatele puteau să-şi organizeze o forţă armată proprie, care să-i garanteze securitatea internă; 5. Poarta urma a da un hatişerif în care să fie cuprins ansamblul drepturilor şi imunităţilor de care se bucurau Principatele, hatişerif care, înainte de a fi promulgat, urma a fi adus la cunoştinţa Puterilor ce urmau a-l examina şi a-i asigura garantarea; 6. în cazul în care în Principate se produceau tulburări, nici o intervenţie armată nu putea avea loc pe teritoriul acestora fără a face obiectul unei înţelegeri între părţile contractante. În ultimul articol al Protocolului

– 7 – se stabilește între altele că părțile contractante *garantau protecția* Principatelor. Cu privire la situația politico-administrativă a Principatelor poziția marilor puteri a fost următoarea: *Turcia* s-a pronunțat de la început împotriva *unirii* care era un pas hotărâtor spre dobândirea independenței; pentru *Austria*, unirea însemna spulberarea aspirațiilor ei anexioniste asupra Principatelor și constituirea nucleului național în jurul căruia urmau să graviteze aspirațiile de unire ale românilor din toate provinciile aflate sub ocupație străină; *Anglia*, interesată în menținerea Imperiului otoman, susținea că momentul unirii celor două țări „este încă inoportun"; *Rusia*, pentru a-și pune în practică planul dezmembrării Imperiului otoman, încă din timpul ocupației Țărilor Române (iunie 1853–septembrie 1854) lansase formula unirii și independenței Principatelor sub un prinț din dinastia Romanovilor; *Franța* sprijinea unirea deoarece socotea că un stat român unit, la Dunărea de Jos, va fi un punct de sprijin al influenței politice și al expansiunii economice urmărite de Napoleon al III-lea. Marile puteri, deși discutau soarta poporului român, nu au acceptat ca delegații români la Conferință – Apostol Arsache pentru Țara Românească și Costache Negri pentru Moldova – să exprime dorințele țărilor lor. Când s-a trecut la discutarea celorlalte condiții de pace pe care trebuia să le accepte Rusia, aceasta a refuzat, Conferința întrerupându-și lucrările la 1 iunie 1858, fără nici un rezultat. Însemnătatea pe care ea a avut-o pentru Țările Române constă în aceea că a luat în discuție, pentru prima dată, problema unirii Moldovei cu Țara Românească, conturând, în același timp, poziția marilor puteri față de dorința poporului român.

CONFERINȚA DE LA YALTA,
la Yalta, în Crimeea, a avut loc între 4–11 februarie 1945, *Conferința* celor Trei Mari (Roosevelt, Churchill, Stalin), care s-a încheiat cu „Acordurile de la Yalta". Acestea au constituit baza reglementărilor postbelice privind: capitularea și organizarea Germaniei, conferințe privind elaborarea Cartei Organizației Națiunilor Unite și a unor chestiuni vizând viața internațională pentru o lungă perioadă. Contextul în care a avut loc Conferința de la Yalta a fost următorul: ofensiva aliaților occidentali a fost frânată în munții Ardeni. Ei nu au putut trece peste Rhin în timp ce sovieticii erau la 70 km de Berlin iar din decembrie 1944, britanicii au intervenit în războiul civil din Grecia. În aceste condiții, aliații (anglo-americanii și sovieticii) trebuiau să se pună de acord asupra modalităților de „recucerire" a Europei, iar Roosevelt dorea să obțină ajutorul sovietic împotriva Japoniei. Protocolul oficial al acordurilor de la Yalta, intitulat *Declarație asupra Europei libere*, era bazat pe următoarele idei: continuitate în spiritul „Națiunilor Unite", susținută de Roosevelt, destinele Europei erau schițate în legătură cu soarta Germaniei și viitorul Poloniei și ideea de tutelă a celor Trei Mari asupra evoluției Europei. *Declarația* prevedea că reprezentanții S.U.A., Marii Britanii și U.R.S.S., în

interesul propriilor popoare şi al celor din Europa eliberată, inclusiv al popoarelor din fostele state satelite ale Axei, vor contribui la rezolvarea prin mijloace democratice a problemelor celor mai importante. Pentru restabilirea ordinii în Europa şi reconstrucţia economiilor naţionale, popoarele eliberate vor folosi metoda distrugerii vestigiilor nazismului şi fascismului şi a restabilirii instituţiilor democratice. Toate popoarele *să adopte forma de guvernământ* în care vor să trăiască, *să restaureze drepturile suverane şi de autoguvernare* în interesul propriu. Să se creeze condiţiile în care popoarele eliberate să-şi poată exercita aceste drepturi, cât şi pentru pacea internă, pentru alegeri libere. Prin această *Declaraţie* se reafirmau principiile *Cartei Atlanticului*, fidelitatea faţă de *Declaraţia Naţiunilor Unite* şi dorinţa semnatarilor ei de a construi, împreună cu alte naţiuni pacifiste, o ordine mondială a legii, a securităţii, a libertăţii şi bunăstării generale a întregii umanităţi. Hotărârile cele mai importante erau următoarele: la 25 aprilie 1945 să se convoace în Statele Unite o conferinţă pentru organizarea unui organism internaţional (viitoarea Organizaţie a Naţiunilor Unite); Germania va fi împărţită între S.U.A., Marea Britanie şi U.R.S.S., conform hotărârii unui comitet alcătuit din Anthony Eden, John Winant şi Fedor T. Gustev; se stabilea ca zona ocupată de forţele franceze să revină Franţei (deci 4 zone de ocupaţie). În fiecare zonă de ocupaţie să se ducă o politică coordonată a puterilor de ocupaţie; Germania să fie tratată ca un tot unitar. Se înfiinţa *Comisia aliată de control*, cu sediul la Berlin (împărţit şi el în patru zone de ocupaţie) prezidată pe rând de cei patru comandanţi militari. Cu privire la reparaţiile plătite de Germania se stabileau: livrări anuale de mărfuri, folosirea forţei de muncă germane şi transferul, către naţiunile care au dus greul războiului, în doi ani de la capitularea Germaniei, a bunurilor germane situate pe teritoriul propriu dar şi în afara acestui teritoriu (echipament, maşini-unelte, nave, material rulant, averi germane în străinătate, acţiuni în industrie, transporturi etc.), în intenţia de a distruge potenţialul de război german. La propunerea guvernului sovietic, s-a luat ca bază de discuţii suma de 20 miliarde de dolari din care 50% din această sumă va fi atribuită U.R.S.S. S-a hotărât şi stabilirea graniţelor Poloniei (pe linia Curzon – cea din 1939), problema democratizării guvernului provizoriu polonez, cât şi problema conducerii Iugoslaviei, controlul asupra Bulgariei, revendicările Greciei faţă de Bulgaria, îndeosebi în ceea ce priveşte reparaţiile, instalaţiile petroliere din România. De asemenea, U.R.S.S. se obliga ca în 2–3 luni de la capitularea Germaniei să intre în război contra Japoniei alături de Aliaţi în următoarele condiţii: va fi respectat statu quo-ul în Republica Populară Mongolă; drepturile Rusiei anterioare atacului Japoniei din 1904 vor fi restabilite (partea de sud a insulei Sahalin şi toate insulele adiacente vor fi retrocedate Uniunii Sovietice); Port-Arthur, insulele Curile vor fi cedate U.R.S.S., iar calea ferată a Chinei de Est şi calea ferată a Man-

ciuriei de Sud vor fi exploatate de o societate mixtă chino-sovietică. Deşi Conferinţa de la Yalta a avut o mare însemnătate politică şi militară (reducerea pierderilor, în special americane şi grăbirea sfârşitului războiului), „spiritul Yaltei" stă la baza unor evenimente, procese istorice cu grave urmări pentru numeroase popoare. Printre acestea se numără: sovietizarea, stalinizarea Estului Europei (peste 120 de milioane de locuitori erau lăsate la discreţia celui mai nemilos dictator); problema coreeană, problema indochineză, victoria lui Mao-Tse-Toung, blocada Berlinului, afacerea cubaneză, implicarea comuniştilor în segregaţia rasială din S.U.A. Yalta este privită de istoriografie ca o împărţire implicită a globului, o târguială a U.R.S.S. pentru părţile asiatice, aceasta acceptând să atace Japonia, doar în schimbul restituirii drepturilor pierdute în 1905. Se consideră că premisele „războiului rece" au fost puse la Yalta. Situaţia României nu a fost discutată, cu singura excepţie privind petrolul românesc, deoarece aceasta fusese hotărâtă anterior (începând cu 1941, 1943 şi octombrie 1944). Memoriul înaintat Conferinţei de la Potsdam de către fostul ambasador al României la Moscova, Grigore Gafencu, nu a fost luat în consideraţie. Cu toate că Truman a propus să fie discutată situaţia României şi Bulgariei, pornind de la constatarea că hotărârile de la Yalta au fost încălcate, Molotov a ripostat arătând că U.R.S.S. nu va accepta nici un fel de control asupra alegerilor din România şi Bulgaria. De fapt, Potsdamul a însemnat încă un succes pentru Stalin.

CONSERVATORISM,
stare de spirit, tendinţă a celor care sunt ostili inovaţiilor politice şi sociale.

CONSCRIPŢIE (CONSCRIPTIO),
listă nominală a capilor de gospodărie a unei proprietăţi feudale, respectiv a uneia sau a mai multor localităţi, *conscripţia* indică, pe lângă numele capilor de gospodărie, şi pe toţi sau o parte din membrii de familie (tineri de 20 ani chemaţi să satisfacă serviciul militar), terenurile agricole posedate, veniturile şi alte beneficii (scutiri) pentru a arăta capacitatea economică a gospodăriei.

CONSCRIPŢIA CZIRAKYANĂ,
în anii 1819–1820 se realizează conscripţia lui Cziraky care constă în înregistrarea generală a populaţiei, a pământului (sesiilor) în folosinţă, care urma să servească drept bază a unor reglementări urbariale şi repartiţiei impozitelor. Deoarece nobilii lansaseră zvonul că se vor mări obligaţiile ţăranilor iobagi, aceştia au declarat mai puţin pământ decât aveau în realitate. Legea urbarială din 1847, care înregistra pământul declarat de ţărani la conscripţia czirakyană, deposeda, de fapt, pe ţărani de pământ. Legea nu va fi însă sancţionată de împărat din cauza revoluţiei de la 1848.

CONSCRIPŢIA MILITARĂ,
la 31 ianuarie 1784, Iosif al II-lea ordonă comandei militare din Transilvania să facă o înscriere voluntară în satele din vecinătatea regimentelor grănicereşti. Planul de întărire militară

a Transilvaniei era în legătură cu intenţia Ecaterinei a II-a privind împărţirea Imperiului otoman şi crearea regatului Daciei între Rusia şi Turcia. Autorităţile locale au întârziat *conscripţia militară* până în iunie, deoarece ţăranii, devenind grăniceri, aveau posibilitatea de a scăpa de iobăgie. S-au înscris ţărani din comitatele: Alba, Hunedoara, Ţara Haţegului, Turda, Târnava. S-a sistat înscrierea până în 26 octombrie 1784, când o patentă imperială stabileşte condiţiile în care să se reia conscripţia (satele din care urma să se facă conscripţia). La 31 octombrie 1784, circa 500–600 de ţărani adunaţi la biserica din Mesteacăn au plecat, conduşi de Horea, spre Alba-Iulia pentru a se înscrie. La Curechiu, de unde plecau spre Alba-Iulia, s-a produs incidentul (încercarea de arestare a lui Crişan), care va duce la declanşarea răscoalei din 1784–1785.

CONSILIUL DE COROANĂ (1938–1940),
la 30 martie 1938, regele Carol al II-lea a iniţiat împreună cu noul guvern prezidat de patriarhul Miron Cristea (30 martie 1938–6 martie 1939), un decret-lege prin care se constituie Consiliul de Coroană ca *organ permanent* cu *rol consultativ*, hotărârile lui nefiind obligatorii pentru rege. Membrii lui erau numiţi prin decret regal dintre actuali şi foşti demnitari ai statului, bisericii, oştirii şi ai Curţii regale, sau din personalităţile de vază ale ţării. Numărul membrilor nu era limitat. Consiliul de Coroană a fost înfiinţat ca să menţină în jurul şi sub influenţa Coroanei liderii partidelor politice şi, mai ales, să gireze activitatea guvernului şi regimul politic patronat de rege. Prin legea din 21 iulie 1938 s-a fixat o indemnizaţie de 50 000 lei lunar pentru fiecare consilier regal care nu avea alte funcţii retribuite (în bugetul pe 1938–1939 s-a aprobat un credit extraordinar de 6,6 milioane lei pentru plata consilierilor). Începând cu 30 martie 1938 au fost numiţi consilieri regali patriarhul Miron Cristea, mareşalii Al. Averescu şi C. Prezan, foştii preşedinţi de Consiliu de Miniştri, Alexandru Vaida-Voevod, G.G. Mironescu, N. Iorga, C. Anghelescu şi Gh. Tătărescu, C. Argetoianu, generalul Ernest Ballif, administratorul domeniilor Coroanei. Singurii foşti preşedinţi de Consiliu de Miniştri care au fost privaţi de această funcţie au fost Iuliu Maniu, Octavian Goga, Barbu Ştirbey. Consiliul de Coroană, pe lângă rolul de a da „sfaturi" monarhului, îl avea şi pe acela (nescris în textul de lege) de a acoperi actele politice ale lui Carol al II-lea în faţa poporului, iar în cazul unor eşecuri, răspunderea se răsfrângea asupra consilierilor şi nu asupra monarhului. Consiliile de Coroană cele mai importante au fost: 1. la 6 septembrie 1939, orele 16,00 la Cotroceni, Consiliul de Coroană confirma neutralitatea României. Comunicatul Consiliului de Coroană, publicat la 7 septembrie în „Monitorul Oficial" preciza că în situaţia creată la 1 septembrie 1939 prin atacul german împotriva Poloniei, Consiliul a aprobat acţiunea diplomatică urmată – neutralitatea stabilită prin declaraţia guvernamen-

tală din 4 septembrie – și măsurile militare pentru apărarea fruntariilor. Cu toată declarația de neutralitate, România a acordat sprijin polonezilor și a facilitat tranzitul de arme din Franța și Anglia destinat Poloniei. 2. *la 29 mai 1940*, Carol al II-lea a convocat în Consiliul de Coroană pe Gh. Tătărescu, președinte al Consiliului de Miniștri, Gr. Gafencu și E. Urdăreanu, ca urmare a telegramei primite prin care se anunța capitularea regelui Leopold și a armatei belgiene. Regele a pus în discuție dacă, în condițiile create, România să persiste „într-o neutralitate expusă atacului din toate părțile, sau să facem un efort pentru a ne adapta la realitate". S-au emis două opinii contrare: prima era că România trebuia să cedeze în fața evenimentelor. Germania era stăpână a continentului și România trebuia să se înțeleagă cu ea deoarece principala amenințare venea din partea U.R.S.S. Vechile alianțe nu mai puteau fi de ajutor, iar Ungaria și Bulgaria îi erau ostile; a doua opinie se opunea categoric unei schimbări a politicii externe, deoarece a renunța la neutralitate însemna aproape o capitulare, putând provoca o prăbușire pe panta urmată de toate țările învinse. Cel mai înțelept lucru era să ducem o politică independentă. Regele Carol al II-lea s-a pronunțat hotărât pentru prima dintre opinii, arătând că România, pentru a continua să existe, trebuie să aleagă între cele două forțe existente: Reichul și U.R.S.S. În ziua în care Consiliul de Coroană a avut de reexaminat politica României, țara era singură, iar izolarea ei risca să fie definitivă. Se renunța, astfel, la neutralitate. La 1 iulie 1940 România renunța la garanțiile anglo-franceze, iar la 11 iulie părăsește Liga Națiunilor. 3. *la 27 iunie 1940*, ora 12.00 regele Carol al II-lea a convocat Consiliul de Coroană pentru a se consulta în legătură cu ultimatumul sovietic din 26 iunie prin care se cerea României ca, în 24 de ore, „să-și retragă autoritățile din Basarabia și din nordul Bucovinei – care ar reprezenta o despăgubire pentru cei 22 de ani de dominație a României în Basarabia". Consiliul de Coroană a început printr-o expunere a faptelor făcută de Gheorghe Tătărescu și I. Gigurtu, după care Țenescu a expus situația militară. Șeful Marelui Stat Major, Țenescu, a arătat că dacă armata va fi obligată să lupte pe trei fronturi, fără nici un ajutor, va merge sigur spre dezastru. A subliniat că este mai important de a păstra armata intactă pentru vremuri mai grele. De la începutul discuțiilor s-au conturat două curente: N. Iorga pentru rezistență, iar C. Argetoianu pentru cedare. Rezultatul votului a fost următorul: 10 pentru acceptarea ultimatumului, 11 pentru respingere, 5 pentru discuții, 1 rezervat. În seara zilei de 27 iunie a fost convocată a doua întrunire a Consiliului de Coroană. Numai 6 voturi, din cei 26 prezenți, au fost pentru rezistență (Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu). Ceilalți au fost pentru acceptarea ultimatumului (Vaida-Voevod, C. Angelescu, G. G. Mironescu, C. Argetoianu, I. Gigurtu, M. Ralea, C. C. Giurescu ș.a.).

Conform hotărârii Consiliului de Coroană, guvernul a fost obligat să transmită răspunsul la ultimatumul guvernului sovietic, arătând că „guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat şi în spiritul cel mai larg la discuţia amicală şi de comun acord a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic". Totodată s-a decis mobilizarea generală. Răspunsul guvernului român la ultimatumul din 26 iunie nu a satisfăcut pretenţiile guvernului sovietic. În seara zilei de 27 iunie, Carol la II-lea a decis să introducă în guvern ca reprezentanţi ai provinciilor ameninţate pe Ion Nistor şi Ion Inculeţ (miniştri secretari de stat). A urmat o nouă notă ultimativă prin care, începând cu orele 14.00, la 28 iunie, să se evacueze, în decurs de 4 zile, teritoriul Basarabiei şi Bucovinei. Deşi evacuarea s-a organizat, trupele sovietice au înaintat, în zilele de 29–30 iunie până la Prut, şi, în afară de Basarabia şi Bucovina de Nord, va fi ocupat şi ţinutul Herţa. România pierdea astfel o suprafaţă de 50 762 km^2 cu 3 915 000 locuitori; 4. la *23 august 1940* la Consiliul de Coroană convocat la orele 17.00 (a ţinut până la orele 21.30) au fost prezenţi toţi consilierii regali, inclusiv cei doi mitropoliţi ardeleni, precum şi toţi membrii guvernului. Au participat şi Valer Pop şi Cretzianu, cei doi delegaţi, unul pentru negocierile româno-ungare (Turnu-Severin), al doilea pentru cele româno-bulgare (Craiova). Valer Pop a fost însărcinat să obţină acceptarea *principiului etnic*; să se hotărască *numărul ungurilor* cărora urmează să li se aplice schimbul de populaţie şi, apoi, *consecinţele teritoriale* ce decurg din cele două acorduri principale, prealabile. Propunerea României va fi respinsă şi cu ajutorul lui Hitler şi al lui Ciano, Ungaria va obţine prin „arbitrajul" de la Viena, nord-vestul Transilvaniei; 5. la *30 august 1940* orele 3 dimineaţa, la propunerea regelui Carol al II-lea a fost convocat Consiliul de Coroană pentru a decide dacă România acceptă „arbitrajul" de la Viena. Pe lângă membrii acestui organism au fost invitaţi membrii guvernului, precum şi liderii partidelor „istorice" (C.I.C. Brătianu, I. Mihalache, M. Popovici) şi ai partidelor de extremă dreaptă. Acest fapt arată că regele fusese nevoit să renunţe la structura Consiliului de Coroană, stabilită de el în martie 1938. După ce I. Gigurtu a informat Consiliul asupra notei ultimative primite de la Viena, Carol al II-lea a întrebat pe generalul Gheorghe Mihail, şeful Marelui Stat Major, dacă, în cazul respingerii arbitrajului, România putea rezista cu forţa armelor. Acesta a răspuns că „spiritul oştirii este pentru a se bate", dar că armata română ar putea rezista cel mult două săptămâni. Constantin Niculescu, ministrul apărării naţionale a avut o opinie similară. Punându-se la vot, 21 de participanţi s-au pronunţat pentru acceptarea „arbitrajului", 10 au fost contra, iar 1 s-a abţinut. Cei care au votat pentru aparţineau cercurilor Palatului sau erau oameni politici strâns legaţi de Carol al II-lea, membri ai guvernului, precum şi reprezentanţii Gărzii de Fier care, din punct de vedere politic, nu

aveau o reală influență. Cei care au votat contra proveneau, în principal, din P.N.T. și P.N.L. S-a abținut Teofil Sidorovici, comandantul Străjii Țării. Răspunsul a fost transmis la Viena după ora 3 noaptea. La 30 august 1940 a avut loc actul semnării dictatului (Ribbentrop, Ciano, Csáky și Mihail Manoilescu). În noaptea de 30–31 august a avut loc un nou Consiliu de Coroană, pentru a lua cunoștință de conținutul Dictatului de la Viena. Au făcut declarații împotriva Dictatului, Iuliu Maniu, (președintele P.N.T.), Gheorghe Brătianu (vicepreședinte P.N.L.), mitropolitul Bălan, arhiepiscopul greco-catolic Alexandru Niculescu și alții. Cei mai mulți dintre participanți au adoptat o atitudine defetistă. Prin acceptarea „arbitrajului" (Dictatului) de la Viena, România pierdea nord-vestul Transilvaniei – suprafața de 43 492 km^2 – cu o populație de 2 667 007 locuitori din care, 49% români, 38% unguri și 3% germani. Consiliul de Coroană va fi desființat, odată cu abdicarea regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940.

CONSILIUL DE STAT,
prin Legea privind înființarea Consiliului de Stat din 13/25 februarie 1864, se constituie, pentru prima dată în România, *Consiliul de Stat*, care își începe activitatea după lovitura de stat din 2/14 mai același an. Era prezidat de domnitor și compus dintr-un vicepreședinte și 9 membri numiți. Consiliul elabora, la cererea guvernului, proiecte de legi și trebuia consultat asupra tuturor proiectelor legislative elaborate de guvern. A fost desființat în 1866 prin art. 131 al Constituției.

CONSTITUTIO ANTONINIANA,
edict emis de împăratul Caracalla în anul 212 d.Hr., prin care a acordat cetățenia romană tuturor peregrinilor (provinciali liberi) din cuprinsul Imperiului roman. Izvoarele literare care au păstrat amintirea acestui eveniment sunt rare și sărace în conținut (Ulpian, Dion Cassius, Ioannes Chrysostomos, Augustin, Iustinian). Versiunea greacă a edictului a fost descoperită în anul 1910 pe un papir păstrat la Giessen și menționează că dedicii (oameni liberi de condiție social-juridică inferioară) nu primeau cetățenia. În inscripțiile din Dobrogea și Dacia nu mai apar nume neromanizate după proclamarea *Constitutio Antoniana*, generalizarea cetățeniei romane la provincialii daco-geți însemnând o etapă importantă în procesul asimilării și integrării lor în comunitatea romană.

CONSTITUȚIA DIN 1866,
1. după abdicarea forțată a lui Alexandru Ioan Cuza, la 11/23 februarie 1866, instaurarea și organizarea noului regim politic a avut loc în condițiile existenței unei aspre confruntări între conservatori și liberali radicali, care probau profundele deosebiri de vederi și interese în ceea ce privește ritmul și direcțiile dezvoltării României moderne. Cu excepția problemei aducerii principelui străin, în toate celelalte probleme privind organizarea regimului politic au fost divergențe. Conservatorii, deși divizați în grupări politice, au acționat în mod unitar, reușind să-și asigure majoritatea în Adunarea Constituantă, ceea ce le-a permis să-și impună punctul de vedere în privința

organizării noului regim. Şi conjunctura internaţională a exercitat o influenţă considerabilă asupra raportului de forţe dintre grupările liberale şi cele conservatoare. Sub pretextul „echilibrului european", marile puteri conservatoare manifestau ostilitate faţă de forţele politice care urmăreau victoria democraţiei. Ascendentul conservatorilor a avut consecinţe serioase şi asupra începuturilor organizării regimului instituit în 1866. Proiectul de Constituţie, elaborat de Consiliul de Stat şi aprobat de guvernul provizoriu condus de Ion Ghica, a fost supus spre dezbatere Adunării Constituante în şedinţa din 1/13 mai 1866. A fost dezbătut şi proiectul de lege electorală la 3/15 mai. Proiectul de constituţie, având ca raportor pe conservatorul Aristide Pascal, a suferit o serie de modificări determinate de opoziţia dintre liberali şi conservatori. Opoziţia dintre aceştia s-a conturat şi mai bine în dezbaterea următoarelor probleme: a) a *libertăţilor publice*; liberalii susţineau înscrierea în constituţie a unui articol general, având caracterul unei declaraţii de principii în care să se înscrie libertăţile publice ca drepturi „naturale şi imprescriptibile ale omului". Acestei teorii, conservatorii i-au opus teoria necesităţii reglementării libertăţilor publice în scopul evitării exceselor care le puteau face periculoase. Victoria conservatorilor în problema libertăţilor publice îşi va pune amprenta asupra întregii constituţii. Constituţia, ca urmare a acestui fapt, va fi, în ansamblu, *liberală*; b) introducerea *Senatului* în forma preconizată de conservatori, ca un corp exclusiv moşieresc, din care să facă parte elita socială, va fi, aşa cum apreciau deputaţii liberali la 1866, o frână serioasă în calea introducerii unor reforme vitale pentru dezvoltarea capitalistă a ţării; c) referitor la sistemul electoral, bazat pe votul cenzitar (care a întrunit consensul liberalilor şi conservatorilor), s-au evidenţiat divergenţe privind numărul de colegii electorale pentru Adunarea Deputaţilor. Împărţirea alegătorilor în patru colegii electorale – din care primele două aveau o componenţă exclusiv moşierească – era apreciată de conservatorul Aristide Pascal drept singura cale prin care se putea împiedica „paralizarea sau anihilarea voturilor claselor inteligente şi cultivate" de „voturile unei mulţimi ignorante". Deosebiri între radicali şi conservatori au existat şi în ceea ce priveşte atribuţiile domnitorului. Radicalii au preconizat o monarhie constituţională, cu puteri limitate, care să îngăduie grupării lor politice să joace un rol preponderent în conducerea statului. Conservatorii doreau să acorde domnitorului atribuţii mai largi, deoarece considerau că, în acest fel, vor putea pune piedici în calea tendinţelor „novatoare" ale adversarilor lor politici. Conservatorii vor reuşi să includă în constituţie dreptul, de *veto absolut* faţă de veto suspensiv propus de liberali. Constituţia din 1866 introducea în România regimul politic al *monarhiei constituţionale*, cu o distribuire relativ echilibrată a puterilor statului: executivă, legislativă şi judecătorească. Baza puterii politice o constituia *voinţa naţională*. Statul se libe-

raliza şi democratiza prin lichidarea autoritarismului şi organizarea societăţii civile. Puterea legiuitoare era ridicată la rangul de for politic determinant. Constituirea ei era însă reglementată de o lege electorală care, deşi principial prevedea pentru bărbaţi un drept de vot universal, îi preconiza exercitarea în limitele censului. Pe plan extern ea a fost concepută ca o *manifestare de independenţă*. Astfel a prevăzut ereditatea domniei, dreptul domnului de a bate monedă şi de a emite decoraţii, drepturi care depăşeau cu mult autonomia recunoscută prin tratate internaţionale. Constituţia *nu amintea* nimic de *suzeranitatea turcească* şi nici *de garanţia colectivă europeană*, ceea ce echivala cu o manifestare limpede de independenţă. Se consfinţea denumirea statului de *România*. Toate grupările politice considerau România independentă *de facto*. Constituţia sancţionată prin decret semnat de Carol I şi contrasemnat de Preşedintele Consiliului de Miniştri, Lascăr Catargiu şi de 6 miniştri, purta data de 30 iunie 1866. Constituţia a intrat în vigoare la data sancţionării, adică 30 iunie 1866 şi va fi publicată la 1/13 iulie 1866 în Monitorul-Jurnal Oficial al României. În redactarea iniţială cuprindea 133 de articole, grupate în 8 titluri. Constituţia din 1866 a consacrat *caracterul indivizibil* al statului român, care, de la acea dată, va purta numele oficial de România; reprezintă forma politico-juridică de manifestare a independenţei României în planul relaţiilor internaţionale; a realizat o deschidere cu *caracter liberal*, fiind *primul stat constituţional al Europei de sud-est*; a consacrat principiile moderne de organizare a vieţii statului, modalităţile de exercitare a puterilor legislativă, executivă, judecătorească, drepturile şi libertăţile cetăţeneşti, având la bază suveranitatea poporului, guvernarea reprezentativă şi supremaţia actului fundamental faţă de celelalte acte normative obişnuite. Pe baza Constituţiei, timp de 57 de ani, s-a putut desfăşura în România o *viaţă parlamentară* comparabilă cu cea din ţările avansate ale Europei, s-a format *spiritul civic*, permiţând răspândirea ideilor democratice, *constituţionalismul* a devenit o formă de gândire şi manifestare a unor pături sociale diverse. Prin caracterul ei liberal-burghez, a reprezentat o formă de atragere a românilor aflaţi sub dominaţie străină, deoarece vedeau în ea garanţia juridică şi politică a emancipării şi reîntregirii lor naţionale. Modificările din anii 1879, 1884 nu i-au schimbat esenţial înfăţişarea, cu excepţia celei din 1917 care a schimbat substanţial baza corpului electoral. Constituţia din 1866 a fost abrogată implicit la data de 28 martie 1923, prin Constituţia din 1923.

2. *Izvoare:* Constituţia din 1866 reprezintă urmarea firească şi logică a unei *evoluţii constituţionale*, începute cu aproape o jumătate de veac în urmă. Cercetările istorice şi juridice privind analiza izvoarelor Constituţiei din 1866 – mai ample după elaborarea Constituţiei din 1923 – fundamentează ştiinţific *rădăcinile adânci, naţionale* ale acestui act fundamental. Ioan C.

Filitti a reconstituit filiaţiunea fiecărui articol în parte, ca fond şi ca formă, în textele constituţionale anterioare, demonstrând că izvoarele Constituţiei din 1866 sunt: a) proiectele de reformă din anii 1821–1822 din ambele Principate, în principal „Constituţia cărvunarilor" (guvernarea naţiunii prin ea însăşi); b) Regulamentele Organice din 1831–1832 (principiul separării puterilor în stat); c) ideile programatice ale revoluţiei din 1848 – în special „Proclamaţia de la Islaz" – care a fost preluată în „Dorinţele partidei naţionale în Moldova" (în ele se regăseşte spiritul constituţiilor europene ale vremii, cu deosebire Constituţia belgiană din anul 1831); d) proiectul de constituţie al Comisiei Centrale de la Focşani din anul 1859 ce poate fi socotit „Constituţia Unirii": preia ideile paşoptiste, hotărârile adunărilor ad-hoc, dispoziţiile Convenţiei de la Paris (1858) şi era elaborat în spiritul ideilor revoluţiei franceze şi al Constituţiei belgiene. El va fi izvorul principal în elaborarea Constituţiei din 1866, în vigoare 57 de ani; e) transformările petrecute în România între anii 1859–1866, în special din punct de vedere constituţional ce s-au concretizat în „Statutul dezvoltărilor al Convenţiei de la Paris" din 2 mai 1864, marcat de personalitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, dar şi puternicul spirit practic al lui Mihail Kogălniceanu. „Statutul" elaborat în condiţiile în care Adunarea legiuitoare se opunea măsurilor democratice preconizate de domnitor şi, îndeosebi, adoptării legii rurale, asigura preponderenţa puterii executive asupra celei legislative, domnitorul având posibilitatea de a guverna fără Parlament, cu concursul Consiliului de Stat. Parlamentul căpăta forma bicamerală (menţinută în constituţiile ulterioare), înfiinţându-se Corpul ponderator sau Senatul. „Statutul" exprimă voinţa poporului român de a-şi da o *organizare naţională* potrivită cu realităţile româneşti şi principiul *suveranităţii interne* în elaborarea legilor, recunoscut unanim de marile puteri. Toate aceste acte juridice stau la baza Constituţiei din 1866 (preluate în Constituţia din 1923) conferind continuitatea statului naţional şi o bază juridică modernă în evoluţia sa. Receptând ideile revoluţiei franceze, ale Constituţiei belgiene din 1831, cât şi ale Constituţiei franceze din 1852, Constituţia din 1866 reflectă particularităţile specifice ale dezvoltării poporului român, cât şi capacitatea acestuia de a se aşeza în pas cu ţările avansate ale Europei. Spre exemplu, Constituţia din 1866 a reflectat şi principiile din „Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului" din 1789; 26 din cele 133 articole ale Constituţiei, cuprinse în Titlul II „Despre drepturile românilor" oglindesc *Declaraţia* şi se referă la libertatea conştiinţei, a învăţământului, a presei, întrunirilor; desfiinţează deosebirile de clasă, titlurile de noblețe, privilegiile şi monopolurile etc. Această constituţie va conferi poporului român – aşa cum se va afirma în dezbaterile Adunării Constituante „libertăţile publice de care se bucură popoarele cele mai liberale din Europa civilizată." Modelul belgian (Consti-

tuţia din 1831) a devenit drept bază de inspiraţie, iar nu o sursă reprodusă fără discernământ şi fără contingenţă cu realităţile naţionale.

3. *Modificări:* Constituţia din 1866 a fost amendată expres de trei ori prin următoarele acte normative: a) Legea revisuitoare a art. 7 din Constituţiune, sancţionată prin Decretul Regal nr. 2186 din 12 octombrie 1879; b) Legea sancţionată prin Decretul Regal nr. 1786 din 8 iunie 1884; c) Lege pentru modificarea articolelor 19, 57 şi 67 din Constituţie sancţionată prin Decretul Regal nr. 721 din 18 iulie 1917. a) La *13/25 octombrie 1879*, în urma pretenţiilor marilor puteri exprimate la Congresul de pace de la Berlin (1/13 iunie-1/13 iulie 1878), se promulgă *Legea revizuitoare a art. 7 din Constituţia Românici*, care, în noua formulare, abrogă inegalitatea pe motive religioase acordându-se cetăţenia română şi locuitorilor de religie mozaică (evreilor). Prin această modificare, se punea de acord art. 7 din Constituţie cu articolul 44 din Tratatul de pace de la Berlin, şi era exprimat astfel: „Diferenţa de credinţe religioase şi confesiuni nu constituie în România o piedică pentru a dobândi drepturile politice şi a le exercita". De altfel, această modificare se înscria, într-un anume fel, pe linia continuităţii noastre constituţionale; în actele constituţionale anterioare celui din 1866 (inclusiv Proiectul de Constituţie din 1859), religia nu constituia un obstacol în dobândirea drepturilor politice. Adunarea Constituantă de la 1866, mai mult din raţiuni economice, a înscris, în art. 7 din Constituţie, că: „Numai străinii de rit creştin pot dobândi împământenirea", ceea ce a dus la modificarea, impusă de marile puteri, din 1879. Marile puteri au condiţionat recunoaşterea Independenţei de modificarea art. 7 din Constituţie şi de răscumpărarea, de către statul român, a acţiunilor consorţiului Strousberg (vezi Strousberg, afacerea). b) la 8/20 iunie 1884 Parlamentul a decis modificarea Constituţiei datorită proclamării Independenţei, creşterii rolului burgheziei în viaţa economico-socială şi politică a ţării. Printr-un articol adiţional s-au înlocuit denumirile de Principatele Unite şi Domn cu *România* şi *Rege*. Celelalte articole modificate prevedeau: atribuţiile regelui au rămas cele stabilite pentru domnitor în anul 1866; prin modificarea art. 58–70 numărul colegiilor electorale s-a redus de la IV la III, (prin unificarea colegiului I şi II); s-a extins dreptul de vot prin scăderea censului şi prin scutirea de cens a colegiului II a tuturor celor care absolviseră clasele primare; prin modificarea art. 24 privitor la regimul presei se interzice arestul preventiv în delictele de presă şi s-a eliminat alineatul care prevedea că cenzura era suprimată şi nu va putea fi reînfiinţată. Delictele de presă se judecau de juriu „afară de cele care s-ar comite în contra persoanei regelui şi familiei regale sau contra suveranilor statelor străine". Aceste delicte se vor judeca de tribunalele ordinare „după dreptul comun". Prin acest articol se urmărea asigurarea intangibilităţii instituţiei monarhice, scoaterea regelui Carol I şi a familiei sale de sub atacurile presei. Pe baza modificării Constituţiei, la 9/21

iunie 1884 s-a adoptat *Legea electorală*, prin care corpul electoral se împarte în *trei* colegii pentru Camera Deputaților și *două* colegii pentru Senat. Prin noua lege, burghezia bancară industrială și comercială își întărește pozițiile politice și se lărgește dreptul de vot. Votarea legii marchează și ruptura definitivă între cele două principale grupări ale Partidului Liberal: „brătieniștii" și „rosettiștii". c) La 19 iulie 1917, prin Decretul Regal nr. 721, se sancționa Legea pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituție. Încă din 20 mai 1917, în ședința Adunării Deputaților, Grigore Danielopol prezentase proiectul de lege al guvernului pentru modificarea articolelor de mai sus. Prevăzându-se exproprierea pentru cauză de utilitate națională în întregime a unor terenuri și a 2 milioane ha din marile proprietăți particulare pe temeiul unei scări progresive, de la 100 ha de pământ cultivabil în sus (în total, aproximativ 2 326 000 ha), de peste două ori mai mult decât se declarase de acord Partidul Național Liberal în 1914). Se prevedea, de asemenea, compunerea Adunării Deputaților din deputați aleși de către cetățeni majori, prin *vot universal, egal, direct, obligatoriu* și *cu scrutin secret*, pe baza *reprezentării proporționale* (față de formula cam vagă a colegiului unic, din ajunul războiului). În ce privește Senatul, se menționa doar că se compune din senatori aleși și senatori de drept. O lege de expropriere și una electorală urmau să concretizeze aceste principii înscrise în Constituție. La 14 iunie 1917, Adunarea Deputaților votează proiectul de lege pentru modificarea Constituției. În Senat, dezbaterile au continuat până la 20 iunie, când s-a votat. La *19 iulie 1917*, regele Ferdinand a semnat legea de modificare a Constituției, care a apărut în „Monitorul Oficial" din 20 iulie 1917.

CONSTITUȚIA DIN 1923, denumită *Constituția Unificării*, va fi expresia transformărilor petrecute în România după Marea Unire din 1918 care, prin însăși esența sa, crease *baza politică* și *națională* a *democratizării societății*. Având la bază Declarația de la Alba-Iulia și Declarația Sfatului Țării de la Chișinău, Constituția va legitima noua realitate concret-istorică și anume aceea că România era, după război, *un nou stat* nu numai prin teritoriul și poporul întregit, ci și prin prefacerile social-economice și politice aduse de reformele constituționale (votul universal, statutul minorităților naționale, reforma agrară din 1921). Proiectul de constituție a fost elaborat de Partidul Național Liberal – condus de Ion I. C. Brătianu – partid de guvernământ (19 ianuarie 1922–29 martie 1926) și majoritar în Camere. Partidele de opoziție, în special Partidul Național Român (condus de Iuliu Maniu) și Partidul Țărănesc (condus de Ion Mihalache), au declarat că nu recunosc caracterul de Constituantă al Parlamentului. Consideră „nul și neavenit" proiectul Constituției, datorită încălcării procedurilor constituționale de revizuire stabilite de Constituția din 1866. Depus la 5 martie 1923, proiectul Constituției a fost supus dezbaterii Parlamentului pe articole, începând

din 19 martie, având ca raportor pe C. Dissescu, profesor la Facultatea de Drept din București. În semn de protest, deputații și senatorii opoziției au absentat de la dezbateri, hotărând o mare întrunire în ziua de 25 martie 1923. Dezbaterile s-au desfășurat în jurul articolelor privind drepturile și libertățile cetățenești, organizarea puterii legiuitoare, problema proprietății și naționalizării subsolului – art. 20 fiind punctul central al criticilor. După 16 zile de dezbateri, proiectul de Constituție a fost adoptat în ședința Adunării Deputaților din 26 martie 1923 cu 247 voturi pentru, 8 contra și 2 abțineri, dintr-un total de 369 de deputați, iar în Senat, în ședința din 27 martie, cu 137 voturi pentru, 2 contra și 2 abțineri din totalul de 197 senatori. Iuliu Maniu a votat contra, deși era Constituția statului român unitar, pentru care luptase. El va susține însă după 23 august 1944 revenirea la Constituția din 1923. La 28 martie 1923, Constituția a fost promulgată de regele Ferdinand I. A fost una din cele mai democratice constituții cunoscute în acel timp. În primul rând ea consacra trecerea de la *monarhia constituțională* la *monarhia parlamentară*, punând accentul pe rolul Parlamentului în viața politică a țării, în sensul de a controla succesiunea la tron și de a putea urmări în justiție pe membrii guvernului. S-a instaurat astfel *regimul politic al democrației parlamentar-constituționale*. Între prevederile sale se remarcă: garantarea proprietății private, libertatea muncii, libertatea conștiinței, a presei, a cuvântului, a întrunirilor, egalitatea în drepturi, indiferent de sex, credință religioasă, limbă sau naționalitate, votul universal, direct, obligatoriu și secret (excepție femeile, magistrații și ofițerii). Analiza modului în care a fost elaborată și adoptată Constituția din 1923 conduce la concluzia că ea (ca de altfel și cea din 1866) a îmbrăcat forma unui *pact* rezultat din compromisul (înțelegerea) între *monarh* și *reprezentanța națională* (Parlament). Caracterul de pact rezultă și din modul de votare al ei de către ambele camere ale Reprezentanței naționale (Camera Deputaților și Senatul), cât și din sancționarea ei de către rege, urmată de depunerea jurământului monarhului în fața Reprezentanței naționale, prin care se angaja solemn că va păzi și respecta Constituția. Conținutul Constituției din 1923 includea 138 de articole, spre deosebire de cea din 1866 care avea 128 de articole. Au fost înlocuite sau modificate integral 20 de articole, fiind incluse 7 articole noi; au fost reformulate sau au primit adaosuri 25 de articole, în timp ce 76 de articole ale vechii constituții au rămas neschimbate. Principiile, trăsăturile și particularitățile care conferă o anumită *individualitate* și *originalitate* acestui așezământ juridic: 1) este o lucrare *metodică* și *judicios structurată* (8 titluri) cuprinzând prescripții la elementele constitutive ale statului, organizarea și funcționarea puterilor statului (legislativă, executivă și judecătorească), sistemul electoral, organizarea socială și introduce principiile funcționării democrației; 2) principiul *legalității* și

supremației constituției este mai bine exprimat decât în cea din 1866; 3) formulează mai precis *principiul suveranității* naționale prin declararea României ca *stat național, unitar, indivizibil*, al cărui teritoriu este *inalienabil*, prin *interdicția colonizării* teritoriului național cu populații sau grupuri etnice străine și prin declarația că *puterea politică aparține națiunii* care o exercită prin *reprezentanța națională* pe baza *votului universal*, direct, egal, obligatoriu și secret: prin caracterizarea mai potrivită cu nevoile sociale a *dreptului de proprietate* admițând exproprierea pentru „cauzele de utilitate publică" inclusiv pentru „lucrările de interes cultural"; 5) din punctul de vedere al formelor și condițiilor de modificare, Constituția din 1923 apare ca o „constituție de tip mai rigid". Regele și cel puțin una din adunările legislative puteau avea inițiativa revizuirii precizând care articole urmau să fie revizuite, propunere urmată de un complicat ansamblu de operații tehnico-juridice. Cu deplin temei, Ion I. C. Brătianu spunea că pactul fundamental care stă la baza Constituției și ce răspundea veritabilelor interese ale națiunii și statului român va dovedi valabilitatea acesteia pe cel puțin o jumătate de veac. Va fi înlocuită însă prin lovitura de stat carlistă și abrogată expres la 27 februarie 1938 prin Constituția din 1938. Constituția din 1923 a fost repusă în vigoare, într-o formă parțială și modificată, prin decretul regal numărul 1626 din 31 august 1944. Prin decretul regal numărul 2218 din 13 iulie 1946 va fi modificată cu privire la exercitarea puterii legislative, iar la 15 iulie 1946 modificată privind alegerea Adunării Deputaților. Constituția din 1923 a fost abrogată expres prin Legea numărul 363 din 30 decembrie 1947, pentru constituirea Statului român în Republica Populară Română. În condițiile în care, după primul război mondial, într-o serie de state se instaurează regimuri totalitare (de extremă dreaptă sau extremă stângă), Constituția din 1923, una dintre cele mai democratice ale vremii, a consolidat nu numai statul unitar, ci și regimul democratic în România.

CONSTITUȚIA DIN 1938, din punctul de vedere al conținutului, concepției și ideologiei, deși a preluat și „integrat" multe articole și chiar titlurile Constituției din 1923, se deosebește fundamental de aceasta deoarece *a înlocuit principiile regimului parlamentar reprezentativ* cu *regimul reprezentativ simplu*, al *separării puterilor în stat*, cu acela al *confuziunii lor în persoana regelui* și a *substituit declarația drepturilor și libertăților cetățenești*, cu *statutul profesional al cetățenilor*. A promovat și consacrat o nouă „ideologie" privind ordinea socială și de stat, întemeiată pe conceptele de: „comunitate națională", „solidaritate", „muncă în folosul obștesc", „disciplină", „supunere" ș.a. Constituția a fost pregătită în secret, în cadrul unui comitet de oameni politici apropiat lui Carol II: Istrate Micescu, C. Argetoianu, Armand Călinescu, Gheorghe Tătărescu, Mihai Canciov, regele desemnând ca „ministru al codificării" pe Istrate Micescu. Prin Înal-

tul Decret Regal numărul 900 din 20 februarie 1938, publicat în „Monitorul Oficial", partea I, nr. 42, regele Carol al II-lea decretează noua Constituție a României, hotărând supunerea ei „Națiunii Române spre bună știință și învoire". În același număr al „Monitorului Oficial" sunt publicate: a) Proclamația Regelui Carol al II-lea către români, prin care acesta prezintă pe scurt conținutul noii Constituții decretate și o supune „învoirii poporului român"; b) Înaltul Decret Regal numărul 901 din 20 februarie 1938, prin care poporul român a fost chemat în ziua de 24 februarie 1938 să se pronunțe *prin plebiscit* asupra Constituției decretate de rege; c) Înaltul Decret Regal numărul 902 din 20 februarie 1938, prin care au fost numiți cei cinci membri ai Comisiunii pentru totalizarea rezultatului plebiscitului. Plebiscitul s-a desfășurat în ziua de 24 februarie 1938, fiind chemați la vot alegătorii înscriși în listele electorale pentru Adunarea Deputaților. Participarea la vot a fost obligatorie, fiecare alegător exprimându-și opțiunea prin *declarație verbală*, pentru sau împotriva Constituției, făcută înaintea biroului de votare. S-au prezentat la plebiscit 4 303 064 de votanți, din care au votat pentru Constituție 4 297 581, împotrivă votând 5 483. Constituția a fost sancționată prin Înaltul Decret Regal numărul 1045, din 27 februarie 1938, semnat de Regele Carol al II-lea și contrasemnat de Președintele Consiliului de Miniștri, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române Miron Cristea și 15 miniștri secretari de stat. Constituția a intrat în vigoare la *27 februarie 1938*, adică la data sancționării ei. Ea a abrogat expres, la aceeași dată, Constituția din 1923. Constituția din 1938 conținea numai 100 de articole, față de 138 articole ale Constituției din 1923, având tot 8 titluri, cu aceleași denumiri, cu excepția titlului II, care, în loc de „Despre drepturile românilor", a fost intitulat „Despre datoriile și drepturile românilor". Aducând modificări substanțiale în materie electorală, în structura corpului electoral și înlocuind „reprezentarea atomară a cetățenilor prin reprezentarea intereselor profesionale", Constituția din 1938 introducea o „nouă ordine economică și socială" și o „nouă organizare" a relațiilor sociale, prin situarea profesiunii (ocupației) la baza sistemului de recrutare a corpului electoral, ceea ce conducea la transformarea statului politic într-un *stat profesional*. În noua organizare statală „individul este socotit că exercită o funcție socială, funcție precizată și organizată de către puterea publică". În consecință, nu toți indivizii trebuie să participe la conducerea treburilor statului, considera legiuitorul din 1938 (adică regele), ci numai „cei care contribuie la sporirea patrimoniului național, adică reprezentanții profesiilor, ai națiunii muncitoare, profesiunea fiind singura în drept să abiliteze pe cineva din punct de vedere politic". Deși Constituția din 1938 a fost considerată de unii apologeți un pas înainte pe calea dezvoltării constituționale a României, neajunsurile ei reflectă clar trecerea de la regimul parlamentar constituțional reprezentativ la dictatura personală a regelui și de la carta drepturilor și libertăților cetăț-

neşti la statutul datoriilor şi obligaţiilor faţă de rege, deoarece: 1) regele devine, pentru prima dată, *capul statului* (art. 30); în consecinţă, puterea executivă şi cea legislativă sunt încredinţate regelui care le exercită pe cea dintâi prin „guvernul său", iar pe cea de a doua, prin Reprezentanţa Naţională care se împarte în Senat şi Adunarea Deputaţilor (prin Constituţia din 1923 se exercita *colectiv* de rege şi Reprezentanţa Naţională); 2) regimul parlamentar-democrat existent sub imperiul Constituţiei din 1923, în care miniştrii erau consideraţi ca reprezentanţii majorităţii parlamentare, bucurându-se de încrederea şi protecţia parlamentului, dar fiind şi răspunzători faţă de acesta, este înlocuit prin Constituţia din 1938, cu *regimul reprezentativ simplu*, în care miniştrii sunt numiţi de rege, fără consultarea sau acordul parlamentului, aceştia fiind răspunzători numai faţă de rege, nu şi faţă de parlament (art. 65); 3) Constituţia carlistă recunoaşte şi extinde dreptul de legiferare al regelui pe bază de decrete-legi (modalitate utilizată în mod excepţional sub rigorile Constituţiei din 1923), prevăzând însă obligativitatea ratificării lor ulterioare de către Reprezentanţa Naţională (art. 46); 4) Constituţia din 1938 măreşte substanţial atribuţiile şi competenţa *Consiliului legislativ*, care, din organ de tehnică legislativă, destinat să examineze textele proiectelor de legi şi să dea doar avize consultative, devine acum un organ de *colaborare şi decizie* la opera legislativă (art. 72), el fiind însă controlat şi dirijat de către monarh; 5) actul constituţional din 1938 reorganizează fundamental modul de recrutare şi compunere a corpului electoral, introducând o serie de *criterii profesionale şi corporative* (art. 63), precum şi anumite interdicţii, restricţii şi incompatibilităţi privind membrii adunărilor legislative; 6) comparativ cu Constituţia din 1923, cea din 1938 aduce serioase îngustări drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, prin sporirea *datoriilor* şi *obligaţiilor* în defavoarea drepturilor, prin introducerea cenzurii, a pedepsei cu moartea în timp de pace şi prin instituirea supravegherii şi controlului, mai puternice, asupra activităţilor şi comportamentului indivizilor. Unele din prevederile Constituţiei din 1938 ţinteau neîndoielnic slăbirea capacităţii de organizare a Gărzii de Fier şi, în general, a forţelor şi grupărilor de extremă dreaptă. Constituţia din 1938 proclama *primatul puterii regale*, monarhul întruchipând, în cel mai înalt grad, ideea de ordine socială şi juridică; devenit „capul statului", regele reprezintă *factorul principal şi permanent* al puterii legislative, putând convoca şi dizolva parlamentul, având iniţiativa generală şi nelimitată a legilor, dreptul de a sancţiona şi promulga legile şi de a emite decrete cu putere de lege. Iniţiativa revizuirii Constituţiei aparţine în mod exclusiv regelui. Urmărind restabilirea „prestigiului" monarhiei, Carol al II-lea a decretat o constituţie menită să-i consolideze autoritatea şi puterea personală, limitate anterior de existenţa regimului parlamentar-constituţional întemeiat pe sistemul pluripartitist. Deşi consacra dictatura personală a lui Carol al II-lea, în

momentul adoptării Constituției din 1938 nu a existat nici un fel de protest din partea vreunui partid politic, fiind considerată că asigură „ordinea și nevoia de liniște internă". Singur C. Zelea Codreanu a intuit sensul Constituției din 1938 ca fundament al dictaturii carliste și a cărei țintă era Garda de Fier. Adoptând ca formă de luptă „supunerea" a căutat să conserve forțele mișcării legionare pentru o perioadă viitoare, când factorul extern avea să-i fie favorabil. Procedând la substituirea drepturilor și libertăților cetățenești cu „datoriile" și „obligațiile" pe care toți cetățenii trebuiau să le aibă față de monarhie și stat, Constituția din 1938 a oferit dictaturii regale cadrul juridic pentru suprimarea partidelor politice și a democrației parlamentare-constituționale. A fost, de fapt, preambulul guvernării, practic fără constituție, din perioada cuprinsă între 1940 și 1944, deschizând, în același timp, seria regimurilor totalitare din anii 1940–1989. Prin Decretul Regal nr. 3052 din 5 septembrie 1940, semnat de regele Carol al II-lea și publicat în „Monitorul Oficial" nr. 205 din 5 septembrie 1940, Constituția din 1938 este suspendată, iar Corpurile legiuitoare sunt dizolvate.

CONSTITUȚIILE COMUNISTE, după distrugerea vechii clase politice și a tuturor împotrivirilor, indiferent de clasă, regimul stalinist al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a trecut la înlăturarea monarhiei și, apoi, la constituirea noilor structuri ale „democrației populare", prin adoptarea Constituției din 1948 și, a doua, în 1952. Aceasta din urmă, declara Gheorghe Gheorghiu-Dej, a fost adoptată după primirea a 8 000 de propuneri din partea oamenilor muncii. Amândouă erau copiate după Constituția lui Stalin din 1936. Prin aceste constituții, Partidul Comunist Român a concentrat în mâna sa întreaga putere politică, pentru că, așa cum declarase A. Vâșinski, comunismul „respinge principiul burghez al separării puterilor".

1. *Constituția din 13 aprilie 1948* a fost adoptată astfel: Adunarea Deputaților, aleasă în noiembrie 1946, hotărăște, prin „*Legea nr. 32/1948 pentru dizolvarea Adunării Deputaților*, reglementarea convocării *Marii Adunări Naționale și trecerea puterii legislative asupra Guvernului*" să se autodizolve pe data publicării legii. Prin același act normativ se stabilesc alegerile pentru Marea Adunare Națională din 28 martie 1948. La 6 aprilie 1948 se convoacă Marea Adunare Națională și se stabilește că aceasta va elabora Constituția Republicii Populare Române și, apoi, va exercita atribuțiile Adunării Legislative Ordinare. În ședința din 13 aprilie 1948, Marea Adunare Națională votează *Constituția Republicii Populare Române* cu unanimitate de 401 voturi. Constituția a fost promulgată prin Decretul nr. 729 din 13 aprilie 1948 al Prezidiumului Provizoriu al Republicii Populare Române, semnat de C. I. Parhon (președinte), G. C. Stere (secretar), contrasemnat de Președintele Consiliului de Miniștri, dr. P. Groza și de ministrul Justiției, Avram Bunaciu. A intrat în vigoare la 13 aprilie 1948. *Constituția Republicii Populare Române* era compusă din 105 articole,

grupate în 10 titluri. Ea consfinţea preluarea puterii de către comunişti (1944–1947), abolirea monarhiei, a pluripartitismului, a separării puterilor în stat şi punea bazele juridice pentru desfiinţarea proprietăţii private, deşi art. 8 şi 9 prevedeau: „Proprietatea particulară şi dreptul de moştenire sunt recunoscute şi garantate de lege" şi „pământul aparţine celor ce-l muncesc". Titlul I, intitulat Republica Populară Română, consfinţeşte: art. 1. Republica Populară Română este stat popular, unitar, independent şi suveran; art. 2. Republica Populară Română a *luat fiinţă prin lupta dusă de popor, în frunte cu clasa muncitoare, împotriva fascismului, reacţiunii şi imperialismului;* art. 3. În Republica Populară Română întreaga putere de stat *emană de la popor şi aparţine poporului.* Cât de popular, de independent va fi statul român se va vedea în anii stalinizării României. Constituţia din 1948 a fost abrogată implicit la data de 24 septembrie 1952, prin intrarea în vigoare a Constituţiei din 1952.

2. *Constituţia din 24 septembrie 1952* a fost adoptată de Marea Adunare Naţională în şedinţa din 24 septembrie 1952, cu unanimitate de 324 voturi. A fost promulgată în aceeaşi zi sub semnătura Preşedintelui Prezidiului Marii Adunări Naţionale, dr. Petru Groza, şi a secretarului Prezidiului, Marin Florea Ionescu. A intrat în vigoare la 24 septembrie 1952 şi a abrogat, implicit, Constituţia din 1948. Constituţia din 1952 era alcătuită dintr-un capitol introductiv şi 105 articole grupate în 10 capitole. Ea a oglindit trăsăturile fundamentale ale orânduirii sociale şi de stat – mai precis stalinizarea economică, politică şi culturală a României – în urma naţionalizării din 11 iunie 1948, a începutului cooperativizării agriculturii, stabilită la Plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949 (încheiată în 1962). În Capitolul I prezintă *Orânduirea socială* astfel: art. 1. Republica Populară Română este *stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate;* art. 2. Baza puterii în Republica Populară Română este *alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare,* în care *rolul conducător* aparţine clasei muncitoare; art. 3. Republica Populară Română s-a născut şi s-a întărit ca rezultat al eliberării ţării de către forţele armate ale *Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste,* de sub jugul fascismului şi de sub dominaţia imperialistă, ca *rezultat al doborârii puterii moşierilor şi capitaliştilor* de către masele populare de la oraşe şi sate în frunte cu clasa muncitoare, *sub conducerea Partidului Comunist Român* (Constituţia de la 1948, art. 2. – precizase că R.P.R. a luat fiinţă prin lupta dusă de popor, nu prin eliberarea de către URSS). Art. 6. exprimă esenţa orânduirii social-economice astfel: „Fundamentul formaţiunii social-economice socialiste este *proprietatea socialistă* asupra mijloacelor de producţie care are fie forma proprietăţii de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietăţii cooperatist-colectiviste (proprietatea gospodăriilor colective sau a organizaţiilor cooperatiste). Drepturile fundamentale ale cetăţenilor, prevăzute şi *garantate* de Constituţie au însemnat: gulagul românesc, canalul Dunărea-Marea Neagră,

închisorile în care au fost ucişi cei mai de seamă oameni politici şi elitele intelectuale ale ţării, distrugerea ţărănimii în totalitatea ei. Constituţia din 1952 a fost abrogată expres la 21 august 1965 (după numeroase modificări).

3. *Constituţia din 21 august 1965* a fost adoptată, ca urmare a „indicaţiilor" Congresului al IX-lea al P.C.R. (19–24 iulie 1965) de Marea Adunare Naţională în şedinţa din 21 august 1965, cu unanimitatea celor 446 de deputaţi prezenţi la şedinţă, situaţie certificată de Preşedintele Marii Adunări Naţionale, Ştefan Voitec. Ea a fost promulgată la 21 august 1965 sub semnătura Preşedintelui Consiliului de Stat, Chivu Stoica. A intrat în vigoare la data adoptării, adică 21 august 1965, abrogând expres la aceeaşi dată Constituţia din 1952. În forma iniţială ea era formată din 114 articole cuprinse în 9 titluri. Ulterior a suferit numeroase modificări. La ultima republicare din „Buletinul Oficial" nr. 65/29 octombrie 1986, Constituţia avea 121 de articole grupate în 9 titluri. Ea consfinţea noile realităţi sociale şi politice din România – proclamată Republica Socialistă România. Prevederile Constituţiei R.S.R. consemnează lichidarea claselor „exploatatoare", ca urmare a naţionalizării *tuturor* mijloacelor de producţie, a încheierii „cooperativizării agriculturii (1949–1962) toate bunurile devenind proprietate de stat, se aprecia demagogic, că „aparţin poporului". Se consacra (art. 3) ca forţă politică conducătoare a întregii societăţi Partidul Comunist Român. Creşterea excesivă a rolului statului (proprietate socialistă de stat, întreaga activitate economică, socială, politică, culturală dirijată de stat, drepturile cetăţeneşti garantate de stat etc.), cât şi cumularea funcţiilor de preşedinte al R.S.R., al Consiliului de Stat, preşedinte al Consiliului Apărării R.S.R., numirea miniştrilor, încheierea tratatelor internaţionale, declararea stării de necesitate şi alte numeroase atribuţii, în mâna lui Nicolae Ceauşescu – ales şi secretar general al Partidului Comunist Român la Congresul al IX-lea al P.C.R. – au dus la instaurarea dictaturii ceauşiste (1965 – 22 decembrie 1989). Constituţia din 1965 a fost abrogată total şi expres la 8 decembrie 1991 de către Constituţia României din 21 noiembrie 1991, aprobată prin referendumul naţional din 8 decembrie 1991, dată la care a intrat în vigoare.

CONSTITUŢIILE MILITARE ALE CELOR TREI „NAŢIUNI TRANSILVANE",
în anul 1463 regele Ungariei Matei Corvin (1458–1490) adoptă *Constituţiile militare ale celor trei «naţiuni transilvane»* (nobili maghiari, saşi şi secui), prin care prevedea: în caz de război, pentru paza cetăţilor să fie folosiţi numai „iobagi cu sânge unguresc (jobbagiones hungarici sangvinis); iobagii români erau obligaţi să meargă la război. Prin această măsură, regalitatea maghiară face deosebire chiar şi între iobagi – cei maghiari fiind cruţaţi în caz de război. Se introduce, astfel, pe lângă apăsarea *socială* şi cea *naţională*.

CONSULAT,
1. Reprezentanţa oficială a unui stat într-un oraş sau regiune străină, a cărei misiune este de a asigura, pe lângă autorităţile statului de reşedinţă, protecţia intereselor economice, administrative şi juridice ale statului trimiţător, precum şi pe acelea ale resortisanţilor acestui stat. 2. Localul unde îşi are birourile consulul (vezi *resortisant*).

CONVORBIRI LITERARE,
revistă fondată de societatea *Junimea*. Apare la Iaşi din 1867 până la 1885 şi la Bucureşti până în 1944, cu o întrerupere în timpul primului război mondial. Din 1970 îşi continuă apariţia la Iaşi îndeplinind un rol important în evoluţia culturii şi literaturii române. Titlul era ales din tradiţia publicaţiilor ieşene: *Dacia literară* (1840) şi *România literară* (1855). Articolul-program din primul număr, semnat de Iacob Negruzzi, dar aparţinându-i lui Titu Maiorescu, cu excepţia ultimului alineat, aprecia că urmăreşte „de a reproduce şi a răspândi tot ce intră în cercul ocupaţiilor literare şi ştiinţifice; de a supune unei critici severe operele ce apar din orice ramură a ştiinţei...". Preocuparea fundamentală a *Convorbirilor Literare* era să contribuie la formarea individualităţii poporului prin dezvoltarea „literaturii şi a limbii naţionale". Marele constructor al revistei va fi Titu Maiorescu iar regizorul ei, Iacob Negruzzi – spunea Eugen Lovinescu în 1927, iar nume ca Mihail Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, A.D. Xenopol, Vasile Conta, Ion Luca Caragiale vor ilustra maturitatea literaturii române.

COPENHAGA, CONVORBIRILE ROMÂNO-SOVIETICE DE LA,
în vederea reglementării relaţiilor cu Rusia Sovietică, la 31 ianuarie 1920, Nicolae Ciotori este însărcinat de guvernul condus de Alexandru Vaida-Voevod să ducă tratative la Copenhaga cu reprezentantul guvernului sovietic. La această reuniune, guvernul român propunea drept condiţii pentru reluarea relaţiilor: recunoaşterea unirii Basarabiei cu România; restituirea tezaurului; repatrierea prizonierilor români din Rusia pe bază de reciprocitate; neamestec în treburile interne; abţinerea de la orice propagandă ostilă. Discuţiile purtate între cei doi diplomaţi între 8–11 februarie 1920 la Copenhaga erau de bun augur, dar problema Basarabiei înăsprea relaţiile sovieto-române. În acest context, la 3 martie 1920, Consiliul Suprem aduce la cunoştinţă guvernului român hotărârea de a recunoaşte unirea Basarabiei cu România şi hotarul de pe Nistru, urmând ca în această privinţă Marile Puteri să încheie o convenţie specială cu România. Deşi schimbul de note româno-sovietic va continua şi în timpul guvernului condus de Alexandru Averescu (la externe fiind Duiliu Zamfirescu şi Take Ionescu) nu s-a ajuns la reluarea relaţiilor normale între cele două ţări.

CORMANA,
dispozitiv mobil ataşat la brăzdarul de plug, pentru a răsturna brazda. În secolele VIII–XI, pe teritoriul carpato-

danubiano-pontic s-a folosit plugul cu cormană schimbătoare, caracteristic perioadei de tranziţie de la aratru la plugul propriu-zis, prin excelenţă asimetric.

CORNELIUS LENTULUS, CNAEUS (SEC. 1 Î.H. – 1 D.HR.)
general şi om politic roman, consul în anul 18 î.Hr. împreună cu Cornelius Lentulus Marcellinus. A îndeplinit la o dată ulterioară (1–4 d.Hr. sau 9 î.Hr.–6 d.Hr.) importante acţiuni militare la Dunărea mijlocie împotriva dacilor şi a sarmaţilor de la nord de fluviu, obţinând şi *triumful* de pe urma victoriei împotriva geţilor. În ceea ce priveşte provincia în fruntea căreia se afla când îndeplinea aceste acţiuni, s-a presupus că ar fi vorba de Illiricum (situaţie în care operaţiunile sale s-ar fi putut desfăşura simultan cu cele ale lui Aelius Catus). Mai târziu, în anul 14 d.Hr., l-a însoţit pe Drusus în Pannonia cu ocazia revoltei legiunilor şi, după o susţinută activitate în Senat, a murit în anul 25 d.Hr., nu înainte de a fi acuzat că ar fi complotat împotriva împăratului Tiberius. Prietenia sa cu împăratul, precum şi bunul său renume i-au adus nu numai scoaterea de sub acuzaţie, ci şi elogiul posterităţii.

CORTINA DE FIER,
în discursul lui Winston Churchill de la Fulton-Missouri, din 5 martie 1946 apare pentru prima dată conceptul „cortina de fier". Expresia utilizată de ministrul englez denunţa acapararea de către U.R.S.S. a popoarelor din Centrul şi Estul Europei pe care aceasta le-a „eliberat" de sub stăpânirea nazistă. În discurs se arăta: „De la Stetin la Baltica la Triest în Adriatica, o *cortină de fier* a căzut asupra continentului. În spatele acestei linii se găsesc toate capitalele vechilor state din Europa Centrală şi de Est. Varşovia, Berlin, Praga, Viena, Budapesta, Belgrad, Bucureşti şi Sofia, toate aceste ilustre oraşe, cu populaţia lor, se găsesc în ceea ce eu doresc să numesc sfera sovietică şi toate sunt supuse, într-un fel sau altul, nu numai la influenţa sovietică, ci la un control foarte strict, în orice caz, în conul Moscovei. Atena singură este liberă să-şi decidă viitorul prin alegeri făcute sub supravegherea observatorilor englezi, americani şi francezi. Guvernul polonez, sub dominaţie rusă, a fost încurajat să facă incursiuni enorme şi nejustificabile în Germania... Partidele comuniste, care erau foarte slabe în toate aceste state din Estul Europei, au obţinut întâietate şi o putere care depăşeşte mult importanţa lor şi ele încearcă mai ales să exercite un control totalitar. Guverne poliţiste se instalează aproape peste tot, în asemenea manieră, încât, cu excepţia Cehoslovaciei, nu este vorba de o adevărată democraţie... Care sunt concluziile pe care le putem trage din aceste fapte... această Europă nu este în mod sigur Europa liberă pentru care noi am luptat. Nici o Europă care să ofere elementele esenţiale pentru o pace permanentă". Aflate în spatele *cortinei de fier*, ţările din Centrul şi Estul Europei au fost stalinizate. Concluzia lui W. Churchill, care, în octombrie 1944, vânduse Europa de răsărit lui Stalin (prin celebra împărţire în procente, România, Grecia,

Iugoslavia, Bulgaria, Ungaria) era: „Uniunea Sovietică nu se oprește în agresivitatea ei ideologică și expansiune teritorială decât în fața forței". Prin acest discurs, Churchill va trage clopotul de alarmă, aducând un imens serviciu întregului Occident, „întregii civilizații amenințate". Politica de la Casa Albă se va schimba, conturându-se un curent anti-Yalta.

CORYLLUS,
rege al statului dac intracarpatic (probabil între 28/29–68/69 d.Hr), după moartea lui Burebista. Urmaș al lui Comosicus. După spusele lui Iordanes (Getica) a condus „timp de 40 de ani popoarele sale din Dacia". Coryllus a fost considerat ca fiind una și aceeași persoană cu Scorilo, menționat de Frontinus și de inscripția de pe vasul de cult de la Grădiștea Muncelul „Decebalus per Scorilo" (Decebal, fiul lui Scorilo).

COSON (KOSON),
1. căpetenie getă din Câmpia Dunării. A domnit după moartea lui Burebista. L-a ajutat, în anul 42 î.Hr., pe Brutus împotriva triumvirilor, iar mai târziu a fost aliatul lui Octavian în conflictul acestuia cu Antoniu; 2. denumire a unui tip monetar din Dacia din a doua jumătate a secolului I î.Hr. Reprezentarea de pe avers, în afara legendei (Koson) este o copie după denari republicani romani, probabil după cei emiși de Brutus. Un coson cântărește în jurul a 8 grame. Au fost obținuți prin batere. Descoperirile din Transilvania, în special din Sarmizegetusa, în marele tezaur din apa Streiului, reprezintă argumente certe în favoarea originii geto-dace. Cosonul reprezintă plata făcută de Brutus pentru contingentele de geto-daci din armata alcătuită în Orient împotriva Senatului. Cei mai mulți specialiști consideră că monedele de aur de tip Coson au fost emise în Dacia în anii 31–29 î.Hr., iar legenda Koson ar reda numele geto-dac Cotiso. Menționat în unele manuscrise ale scriitorului antic Suetonius.

COTISO,
rege geto-dac în a doua jumătate a secolului I î.Hr. a domnit în părțile de vest ale Olteniei și sud-estul Banatului. Este menționat de Florus care ne informează că sub conducerea lui Cotiso „dacii care trăiesc nedeslipiți de munți obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, ori de câte ori Dunărea înghețată de ger își unea malurile". Suetonius vorbește de o încercare de înrudire între Cotiso și Augustus. Nu este exclus totuși ca Augustus să fi întreținut unele relații cu Cotiso, urmărind să contrabalanseze atitudinea lui Dicomes care se plasase de partea lui Antonius. Este însă sigur că pentru teritoriile cucerite de romani în Peninsula Balcanică, dacii lui Cotiso reprezentau o grijă permanentă. Poetul Horațiu arată că unul din subiectele obișnuite de conversație la Roma era despre „Dacii lui Cotiso". În anul 29 î.Hr., armata lui Cotiso, după cum rezultă din odele lui Horatius și relatările lui Dion Cassius – a fost înfrântă de Marcus Licinius Crassus. Izvoarele istorice nu precizează dacă Cotiso a supraviețuit acestei bătălii.

Lui Cotiso i-au fost atribuite emisiunile monetare de aur de tip Coson.

CRĂCIUNA,
în vechime o cetate, la poalele munților Vrancei, deasupra Milcovului (fostul județ Putna). Ridicată, poate, în secolul al XIV-lea de Nicolae Alexandru (1352–1364), sau Vladislav Vlaicu (1364–1377) înspre tătari. Este, poate, construită de ordinul teutonic la începutul secolului al XIII-lea, după unele ipoteze. A servit în secolul al XV-lea ca apărare spre Moldova. La 1482, Ștefan cel Mare o ia de la Basarab Țepeluș și rămâne de atunci Moldovei. În secolul al XVI-lea este părăsită și nu se mai vorbește de ea. Zidurile ei ruinate se mai cunoșteau la sfârșitul secolului al XVII-lea în apropierea mânăstirii Mira. Azi, orice urmă a dispărut. Locul unde se afla pare a fi „Cetatea", pe dealul Măgurei de la Odobești.

CREDENȚIONAL,
legitimație și mandat pe care delegații de la Marea Adunare de la Alba-Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918 l-au folosit pentru a vota, în numele poporului român, Marea Unire.

„CRIZA DINASTICĂ",
provocată de principele Carol, fiul regelui Ferdinand, care a făcut din aventurile sale sentimentale probleme de stat. Carol devenise, de altfel, sceptic în legătură cu perspectiva monarhiei în România și, după unele informații, declara: „Știu bine că în 20 de ani România, ca toate celelalte țări, va fi republică; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau?". În mai multe rânduri el a renunțat la dreptul de moștenitor al Coroanei, provocând „criza dinastică". Astfel, la 27 august/9 septembrie 1918, el a părăsit, deghizat în uniformă de ofițer rus, unitatea militară pe care (onorific) o comanda – Regimentul 3 Vânători aflat la Târgu Neamț – și în ziua de 31 august/13 septembrie 1918 s-a căsătorit la Odessa cu Ioana Maria Valentina (Zizi) Lambrino, fiica maiorului Constantin Lambrino. Carol săvârșea, astfel, o dublă ilegalitate: abandonase unitatea, deci dezertase, fiind pasibil de pedeapsa capitală și încălcase Statutul Casei Regale, care interzicea membrilor acesteia să se căsătorească cu persoane ce nu aparțineau unei familii domnitoare. Printr-o telegramă în care anunța căsătoria cu Zizi Lambrino, întreba: „Răspundeți dacă eu pot să mă întorc cu ea, sau dacă trebuie să continui drumul către Franța". Pedepsit cu 75 de zile „arest" la mănăstirea Horaița (Județul Neamț), va fi convins de rege și regină să accepte anularea căsătoriei. La 29 octombrie/11 noiembrie 1918, Carol declara în scris că nu se opune la „anularea actului de căsătorie încheiat la Odessa", iar la 8 ianuarie 1919 Tribunalul de Ilfov a hotărât anularea căsătoriei. A continuat însă conviețuirea cu Zizi Lambrino. La 1 august 1919, printr-o scrisoare, principele Carol renunță din nou la prerogativele de moștenitor al Coroanei. La 8 ianuarie 1920, Zizi Lambrino a născut un copil, Mircea Grigore, pe care Carol l-a recunoscut ca fiul său. Va fi convins să declare „nulă și neavenită" scrisoarea sa din 1

august 1919 şi va fi trimis într-o călătorie de studiu în Egipt, Italia, Japonia. Se fac presiuni asupra lui Zizi Lambrino care semnează, la 2 iulie 1920, convenţia prin care Banca Generală a României îi asigură o rentă anuală echivalentă cu 5% pe an al unui capital de 2 200 000 franci francezi, adică 110 000 franci elveţieni, începând cu 1 iunie 1920. După 20 de ani, Banca îi punea la dispoziţie întregul capital. Mai primea 500 000 lei pentru „cheltuielile din trecut" şi 50 000 franci francezi pentru a preda toate scrisorile primite de la Carol. Carol, deşi şi-a încheiat excursia la 17 septembrie 1920, nu s-a întors în ţară, ci a rămas în Elveţia, unde, prin grija reginei Maria, se afla principesa Elena, fiica regelui Constantin al Greciei. La 10 martie 1921 s-a oficiat căsătoria lui Carol cu Elena, la Palatul regal din Atena, iar la 23 octombrie 1921 s-a născut Mihai – viitorul rege al României. Aventura amoroasă cu Elena Lupescu (fiica industriaşului Nühäm Grünberg, care ulterior şi-a schimbat numele în Wolf, şi a Elizei Falk) şi măsurile „de mână forte" luate de guvernul I.I.C. Brătianu (19 ianuarie 1922–30 martie 1926; 21 iunie 1927–21 noiembrie 1927), care tutela monarhia, au dus la o nouă renunţare la tron a principelui Carol. Trimis în noiembrie 1925 să reprezinte familia regală română la funeraliile reginei Alexandra a Angliei, Carol s-a întâlnit cu Elena Lupescu (Wolf) la Paris, de unde au plecat în Italia. La 12 decembrie 1925 a trimis o scrisoare regelui Ferdinand prin care îşi anunţa hotărârea „irevocabilă" de a renunţa la calitatea de moştenitor al tronului. Regele a trimis la Milano pe Constantin Hiottu, ministrul Casei Regale, cu însărcinarea de a convinge pe Carol să revină asupra hotărârii luate. Carol a semnat o nouă scrisoare de renunţare, cu care Hiottu a venit în ţară. Scrisoarea datată „Milano, 28 decembrie 1925" preciza: „Declar că *renunţ în mod irevocabil* la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care, în virtutea Constituţiei şi a Statutului familiei regale, m-am bucurat până astăzi ca principe moştenitor al României şi ca membru al familiei domnitoare. Renunţ, totodată, la drepturile ce mi-ar veni prin legile ţării asupra fiului meu şi a averii sale". Se obliga să nu se întoarcă în ţară timp de 10 ani, iar după expirarea acestui termen să nu se întoarcă fără autorizaţia suveranilor. La 31 decembrie 1925, regele Ferdinand a convocat un Consiliu de Coroană la Sinaia, propunând ca să fie acceptată renunţarea la tron a principelui Carol. Propunerea, după unele controverse, a fost acceptată de toţi membrii Consiliului, în afară de Nicolae Iorga, Alexandru Vaida-Voevod şi Iuliu Maniu. La 1 ianuarie 1926, Monitorul Oficial publica comunicatul privind acceptarea de către Consiliul de Coroană a renunţării la tron a principelui Carol. La 4 ianuarie 1926, regele Ferdinand a adresat un mesaj celor două camere ale Parlamentului în care cerea: a) acceptarea renunţării la succesiunea tronului; b) să recunoască drept principe moştenitor al României pe principele Mihai (fiul lui Carol). La 4 ianuarie 1926 Adunarea Naţională Constituantă a luat următoarele hotărâri: 1) acceptarea renunţării lui Carol; 2) pro-

clamarea lui Mihai ca moştenitor al tronului; 3) instituirea unei Regenţe (alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi Gh. Buzdugan), pentru eventualitatea că Mihai ar ajunge rege înainte de vârsta majoratului (18 ani); 4) modificarea Statutului Casei Regale. Aceste legi s-au constituit în *actul de la 4 ianuarie 1926*. Acesta a marcat o serioasă dereglare a mecanismului parlamentar-constituţional, punea într-o situaţie grea instituţia monarhică. Criza dinastică se va accentua în perioada Regenţei (20 iulie 1927 moare regele Ferdinand), care nu a reuşit să redreseze instituţia monarhică, şi va duce la „restauraţie", adică revenirea lui Carol în ţară şi, prin lovitură de stat, va înlătura pe Mihai I (20 iulie 1927–8 iunie 1930) proclamându-se rege sub denumirea de Carol al II-lea (8 iunie 1930–6 septembrie 1940). (Vezi Regenţa, restauraţia).

CRONOGRAF,
scriere cu caracter popular, care reprezintă un fel de sinteză a istoriei universale şi se baza pe unele izvoare istorice şi legende biblice.

CRONOLOGIE,
(gr. *chronos* = timp; *logos* = studiu, ştiinţă), disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu datarea evenimentelor istorice în vederea stabilirii succesiunii acestora. Există o *cronologie relativă* care precizează vechimea unui eveniment în raport cu alte evenimente. Este folosită în special în arheologie. *Cronologia absolută* precizează vechimea unui eveniment exprimându-se în ani calendaristici. Pentru epocile mai îndepărtate se foloseşte *metoda radiocarbonului* în vederea stabilirii cronologiei absolute. Baza cronologiei o formează erele (î.Hr. şi d.Hr.), mileniul, secolul sau veacul, deceniul, calendarul în general.

CULTURĂ,
1. totalitate a produselor materiale şi spirituale ale societăţii omeneşti, rezultate ale activităţii oamenilor de transformare conştientă a mediului lor natural şi social, ale dezvoltării şi perfecţionării omului. Termenul era folosit de romani în sensul originar de cultivare a pământului, de acţiune de transformare a naturii. La Cicero şi Horaţiu şi apoi treptat, până în epoca modernă, termenul a dobândit înţelesuri noi, referindu-se cu *precădere* la efortul de educaţie, la creativitatea spirituală, de cultivare şi dezvoltare a facultăţilor sufleteşti. 2. Din punct de vedere *arheologic* prin cultură se înţelege *ansamblul vestigiilor* (urmelor) vieţii materiale (unelte, arme, vase, podoabe, obiecte de cult, resturi de locuinţe, aşezări) şi ale vieţii spirituale (manifestări artistice, ritualuri magico-religioase, rituri funerare), pe temeiul cărora este reconstituită imaginea comunităţilor umane din epocile îndepărtate. Numele culturii arheologice este dat după o caracteristică dominantă sau de locul unde a fost descoperită iniţial (aşezare eponimă de obicei). Datarea vestigiilor este realizată prin mai multe metode, dintre care; metoda comparativă, metoda stratigrafică, metoda cu radiocarbon (C 14).

CUNIȚA,
a desemnat în Moldova: 1. o veche dare plătită de fetele căsătorite în alt sat; 2. darea asupra cailor; 3. darea asupra vacilor și cailor; 4. darea asupra vitelor aduse de străini la pășunat peste vară. În secolele XIV–XV, darea consta într-o piele de jder de fiecare fată care se mărita într-un sat străin. În secolul XVIII, darea era plătită de țigani. A fost înființată ca dare propriu-zisă la sfârșitul secolului XVII, sau începutul secolului XVIII, de Antioh Cantemir sau Constantin Mavrocordat, concomitent cu văcăritul și a indicat, într-o primă perioadă, îndeosebi darea pe cai. Era o dare similară și în Transilvania. Constituia o sursă importantă de venituri pentru visterie. A fost desființată definitiv prin Regulamentul Organic (art. 56); pentru străini s-a menținut o dare pentru iernatec și văratec, însă sub alt nume (art. 80).

CUPTOR CU REVERBERAȚII,
în epoca de trecere la epoca bronzului în cultura Coțofeni se foloseau cuptoare primitive pentru arderea ceramicii. Ele erau alcătuite din gropi căptușite cu gresii de lut. Cu ajutorul unui curent de aer cald adus prin țevi se putea obține o temperatură de 700–800 °C cu care se reducea minereul. Dovezi în această privință s-au găsit pe cursul superior al râului Bârzava, cu precădere pe dealul Colțan și în vatra orașului Bocșa (județul Caraș-Severin). În această zonă sunt confirmate procesele ulterioare reducerii minereului: topirea și turnarea metalului. La Cernavodă s-a găsit un tipar de gresie pentru turnarea cuprului.

CURUȚI,
1. nume tradițional pentru răzvrătiți în genere, derivând de la cruciații participanți la războiul țărănesc din 1514–1515 condus de Gheorghe Doja. 2. Nume dat în secolele XVII–XVIII participanților din Ungaria și Transilvania la lupta antihabsburgică. După asediul Vienei (1683) răzvrătirile împotriva regimului austriac în Ungaria au luat forme populare, formându-se două tabere: *tabăra curuților* – dușmanii habsburgilor, și *tabăra lobonților* – susținătorii noului regim. Răscoala curuților condusă de Francisc Rákóczi al II-lea între 1703–1711 se va încheia cu pacea de la Satu Mare, care menținea statutul Transilvaniei (inclusiv Partium) de țară aflată sub stăpânirea habsburgică. Au participat la războiul curuților și românii din Bihor și Maramureș, printre conducători fiind Pintea Viteazul, Marcu Hațeganu, Ștefan Sudriceanu, Vasile Ciulai.

CUTUMĂ,
termen întâlnit mai mult în vocabularul specializat al juriștilor și sociologilor. S-a impus preponderent cu sensul de „lege a tradiției", transmisă pe cale orală, din generație în generație, ce reglementează raporturile de proprietate dintre membrii diferitelor comunități (neamuri, vecinătăți), relațiile dintre membrii diferitelor familii, sub aspectul accesului la valorile materiale și la demnitățile acestora, dar și sub aspectul faptelor „îngăduite" și „neîngăduite" ale celor care alcătuiesc entitatea socială avută în vedere.

GEORGETA SMEU

Dicționar de ISTORIA ROMÂNILOR

3
EDITURA TREI

Prin cei 851 de termeni ai săi **DICȚIONARUL DE ISTORIA ROMÂNILOR** sintetizează principalele fenomene și procese ale devenirii poporului român în context universal. Conceput ca un instrument de lucru pentru elevi și cadre didactice, mai cu seamă pentru tinerii care susțin examenul de bacalaureat sau de admitere în învățămîntul superior - ***clarifică, explicitează și corectează noțiunile deficitar tratate în manualele școlare*** - dicționarul se adresează totodată tuturor celor interesați de istoria românilor.

ISBN - 973 - 98034 - 6 - 6